
**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ ІНСТИТУТ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

ВІДДІЛ ПСИХОЛОГІЇ ПРАЦІ

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

ЛАБОРАТОРІЯ ВИХОВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО РИНКУ ПРАЦІ

УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІ КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТИ

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ НАПРН УКРАЇНИ**

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ювілейних XV Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених
пам'яті доктора педагогічних наук, **Федоришина Бориса Олексійовича**

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

м. Київ 2025 рік

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА
ВІДДІЛ ПСИХОЛОГІЇ ПРАЦІ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
ЛАБОРАТОРІЯ ВИХОВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО РИНКУ ПРАЦІ
УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІКА
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАПН УКРАЇНИ

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Збірник матеріалів
ювілейних XV Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті
доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича
за редакцією Н.В. Павлик

Київ-2025 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою:

Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України
(протокол № 10 від 26 червня 2025 року)

Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
(протокол № 5 від 16 червня 2025).

Рецензенти:

Хомич Л. О. – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Охріменко З. В. – кандидат педагогічних наук, завідувач відділу виховного проєктування Інституту проблем виховання НАПН України.

Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: збірник матеріалів ювілейних XV Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича / за ред. Н.В. Павлик. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2025. – 124 с.

У збірнику матеріалів конференції представлено праці психологів, педагогів, освітян-практиків з актуальних проблем сьогодення, зокрема: висвітлення питань про важливість профорієнтації у процесі соціально-психологічного розвитку особистості; психологічного супроводу в процесі професійного самовизначення учнів ЗЗСО та професіогенезу людини; особистісно-професійного розвитку різних соціально-вікових категорій населення України; а також проблем професійного успіху особистості, психологічної специфіки педагогічної діяльності в епоху глобальних світових змін, врахування особливостей особистісних змін в умовах військової агресії, кар'єрного консультування.

Збірник адресовано педагогічним працівникам, науковцям, практичним психологам, соціальним педагогам, а також студентам, аспірантам, докторантам психолого-педагогічного профілю.

ЗМІСТ

Вступ	5
Баніт О. Психологічний супровід професійної діяльності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти	9
Бартош С. Психологічна профілактика професійного вигорання в діяльності суддів та адвокатів в умовах високого професійного навантаження	10
Башук Л. «Мистецтво як опора: досвід студії живопису та арт-терапії «malen» у наданні психотерапевтичної допомоги в умовах війни та проєкт «Як пахне мир»	13
Бех І. Нова стратегія у професійній орієнтації	16
Богдан О. Психоедукаційний супровід фахівців контактних професій тренерською мультидисциплінарною командою із застосуванням методів арттерапії	18
Боднарук І. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців до роботи в галузі позашкільної мистецької освіти	22
Василькевич Я., Кікінежді О. Особливості діагностики професійної спрямованості студентів у процесі фахової підготовки	25
Ворожбіт-Горбатюк В. Профорієнтація і професійне навчання для розвитку особистісно-професійного ресурсу суб'єктів пробації	28
Голощук К. Розвиток емпатії та психологічні особливості емоційної сфери особистості у юнацькому віці	31
Губіна Г. Види патентних повірених згідно законодавства Словачької республіки	33
Дем'яненко А. Шкільний підручник у воєнний час: психосоціальна підтримка, освітня стабільність і засіб розвитку стійкості	36
Дорофей С. Роль шкільного психолога у супроводі професійного розвитку педагога	38
Дудар О. В. Психологія надії як ресурс професійної адаптації в умовах кризи	40
Дуткевич Т. Психологічні особливості формування уявлень про професії у дошкільників	42
Засць І. Штучний інтелект та майбутнє професій	46
Іванова О. Ресурси профорієнтації для розвитку резильєнтності особистості в умовах війни	50
Ігнатович О. Психологічна допомога ветеранам: виклики та ефективні підходи	52
Калюжна Т. Етичне і відповідальне використання інноваційних інструментів III науково-педагогічними працівниками ЗВО	55
Коляда М. Розвиток профорієнтаційної компетентності педагогічних працівників у просторі суб'єкт-суб'єктної взаємодії	59
Кохан В. Трудові права ветеранів війни в Україні: особливості їх реалізації та дотримання	60
Літвін Ю. Структурні компоненти розвитку емоційного інтелекту майбутніх вчителів початкової школи	62
Любчич А. Правові механізми забезпечення психологічної безпеки науковців у професійній діяльності: виклики та рішення	65

Міськов Г. Соціально-психологічна допомога родинам з дітьми з особливими освітніми потребами з числа переселенців	67
Отрошевська Н. Причини проявів та психолого-педагогічні умови подолання шкільної тривожності учнів	69
Павлик Н., Дзюбко Л. Соціально-психологічна адаптація педагога в умовах довготривалого стресу	72
Парасей-Гочер А. Роль українських громадських організацій за кордоном у психологічній підтримці вимушених мігрантів (на прикладі Туреччини)	78
Піддячий М. Соціально-професійне спрямування особистості: розвиток наукового мислення учнів	81
Подрез-Ряполова І. До питання розвитку наукового, інноваційного та освітнього потенціалу енергетичного сектору України	84
Репетій С., Михалець А. Духовність та вплив штучного інтелекту на особистість підлітка	86
Рибалка В. Б.О. Федоришин – геніальний суб'єкт, автор і творець, української психолого-педагогічної профорієнтаційної школи	88
Рик Г. Дослідження організаційної лояльності як особистісно-професійного ресурсу фахівців ІТ-сфери	93
Свідерський І. Психологічна допомога внутрішньо-переміщеним особам у процесі розвитку їхньої підприємницької компетентності	96
Селіванова І. До питання про державну підтримку ветеранського підприємництва ...	99
Сердюченко Ю. Інтерактивні вправи як засіб формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземних мов	103
Сіньова Л. Психологічна допомога ветеранам в умовах воєнного стану в Україні: зарубіжний досвід	105
Сова Т. Психоемоційне вигорання як наслідок дистанційної професійної взаємодії: особистісні чинники ризику	109
Станкевич Т., Єлізарова О., Гозак С., Парац А. Застосування психологічних інструментів в освітньому процесі: оцінка впливу на ментальне здоров'я вчителів	112
Стріжкова А. Роль інноваційних технологій у професійній переорієнтації на саперів і демінерів	114
Татаурова-Осика Г. Умови самореалізації особистості вчителів у воєнний період ...	118
Шевенко А. Про започаткування роботи дистанційної школи підготовки радника з профорієнтації для закладів загальної середньої освіти	121
АВТОРИ ЗБІРНИКА МАТЕРІАЛІВ	124

ВСТУП

Щорічно з травня 2011 року відділом психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України проводяться Всеукраїнські психолого-педагогічні читання, присвячені пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича (27 травня – день народження Бориса Олексійовича).

До роботи у читаннях щорічно доєднуються представники вищих навчальних закладів та закладів загальної середньої освіти України.

22 травня 2025 року відділом психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України спільно з відділом виховного проєктування Інституту проблем виховання НАПН України, кафедрою психології Університету Григорія Сковороди в Переяславі, кафедрою психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Науково-дослідним інститутом правового забезпечення інноваційного розвитку України НАПРН України, Науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПРН України, Державною установою «Інститут громадського здоров'я імені Марзеєва» НАМН України на базі Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України проведено щорічні XV Всеукраїнські психолого-педагогічні читання, присвячені пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича «Професійна орієнтація: стан і перспективи розвитку».

Мета заходу: обговорення актуальних проблем сучасної професійної орієнтації; поширення та впровадження результатів наукових досліджень відділу психології праці; об'єднання спільноти науковців та практиків в опрацюванні ключових питань функціонування системи профорієнтації в Україні.

Робота психолого-педагогічних читань відбувалася з урахуванням наступних напрямів:

- Федоришин Б. О. – фундатор психолого-педагогічної школи професійної орієнтації.
- Науково-методичні та практичні основи сучасної профорієнтації: нові підходи.
- Психологічний супровід професійної діяльності педагогічних працівників в умовах світових змін.
- Актуалізація та розвиток особистісно-професійного ресурсу людини.
- Стратегії усвідомлення професійного покликання та способів самореалізації випускників ЗВО: виклики сьогодення та перспективи.
- Професійна діагностика та консультування в умовах світових змін.
- Професійна адаптація та дезадаптація суб'єкта діяльності в кризових умовах життєдіяльності (війна, окупація, вимушене переселення тощо).
- Психологічна безпека особистості та правові засоби захисту особистості від загроз у сфері професійної діяльності.

- Психологічна та психотерапевтична допомога різним категоріям населення в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, зокрема з питань особистісно-професійного розвитку.

До читань долучилося понад 100 учасників із науково-дослідних інститутів Національної академії педагогічних наук України, університетів України, закладів загальної середньої освіти та дошкільної освіти України, зокрема:

- Інституту обдарованої дитини НАПН України.
- Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
- Інституту політичної і соціальної психології НАПН України.
- Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.
- Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України.
- Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДВРЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України.
- Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Національного медичного університету імені О.О. Богомольця.
- Київського університету імені Бориса Грінченка.
- Національного університету біоресурсів та природокористування України.
- Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
- Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.
- Українського гуманітарного інституту.
- Українського інституту розвитку освіти.
- Поліського національного університету.
- Білоцерківського центру дистанційного навчання ПрАт «ВНЗ»МАУП».
- Одеського ліцею імені А.П. Бистріної.
- Кам'янець-Подільського ліцею №2 ім. Т.Г. Шевченка.
- Кам'янець-Подільська філія Хмельницького ОЦЗ
- Київського Палацу дітей та юнацтва.

Модерували науковий захід:

Алла Шевенко – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Іван Заєць – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Відкрила роботу психолого-педагогічних читань та звернулася з вітальним мотиваційним

словом Лариса Лук'янова – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. У своїй промові Лариса Лук'янова наголосила на актуальності проведення заходу, який спрямований на пошук відповідей щодо сучасних запитів до проведення профорієнтаційної роботи в Україні; важливості професійної орієнтації та переорієнтації дорослого населення в умовах воєнного стану в Україні та в умовах світових змін.

З доповідями виступили співробітники відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України:

- Олена Ігнатович – «Психологічна допомога ветеранам: виклики та ефективні підходи» (доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу психології праці ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України).
- Наталія Павлик – «Соціально-психологічна адаптація педагога в умовах довготривалого стресу» (доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України).
- Оксана Радзімовська – «Профорієнтаційні ігри як інноваційний метод роботи з дорослими в умовах кризи життєдіяльності» (кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології праці ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України).
- Галина Татаурова-Осика – «Покликання «навчати» – свідомий вибір, доля чи випадок» (кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології праці ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України).
- Іван Заєць – «Штучний інтелект та майбутнє професій» (кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології праці ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України).
- Алла Шевенко – «Про започаткування роботи дистанційної школи підготовки радника з профорієнтації для закладів загальної середньої освіти» (кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології праці ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України).

Серед співорганізаторів та гостей читань виступили:

- Іван Бех – «Нова стратегія у професійній орієнтації» (доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту проблем виховання НАПН України).
- Валентин Рибалка – «Б. О. Федоришин – геніальний суб'єкт, автор і творець, української психолого-педагогічної профорієнтаційної школи» (доктор психологічних наук, професор, Почесний академік НАПН України, головний науковий співробітник лабораторії прикладної психології освіти Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України, професор кафедри

педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДВРЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України).

- Микола Піддячий – «Соціально-професійне спрямування особистості: розвиток наукового мислення учнів» (доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу інноваційних технологій в освіті обдарованих Інституту обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України).
- Зорина Охріменко – «Виховна роль профорієнтації в закладах освіти в умовах воєнного стану» (кандидат педагогічних наук, завідувач відділу виховного проєктування Інституту проблем виховання НАПН України).
- Тетяна Станкевич – «Застосування психологічних інструментів в освітньому процесі: оцінка впливу на ментальне здоров'я вчителів» (кандидат медичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник лабораторії соціальних детермінант здоров'я населення ДУ «Інститут громадського здоров'я ім. О.М.Марзєєва НАМН України»).
- Михайло Макаров – «Стан та перспективи науково-дослідницьких інфраструктур в Україні» (доктор філософії, науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України).
- Алла Лук'янчук – «Професійна освіта в Норвегії: можливості та перспективи для біженців з України» (кандидат психологічних наук, доцент).
- Богдан Піонтковський-Вихватень – «Розгляд профорієнтації з позиції інформаційного закону природи за Мелвіном Вепсоном» (кандидат педагогічних наук, психолог, Центр допрофесійної підготовки та обдарованої учнівської молоді, Навчально-науковий інститут розвитку освіти Державного університету «Київський авіаційний інститут»).
- Ольга Тарасенко – «Особливості психологічного розвитку підлітка в системі позашкільної освіти» (практичний психолог Київського Палацу дітей та юнацтва, аспірантка Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України).
- Наталія Ільєва «Роль профорієнтаційної роботи СЗ у професійній самореалізації особистості» (психолог Кам'янець-Подільської філії Хмельницького ОЦЗ).

Висловлюємо щирі вдячності Всім учасникам психолого-педагогічних читань за змістовні доповіді, надані презентації, практичний інструментарій, щирі відгуки та зворотній зв'язок.

За результатами проведення читань:

- видається збірник тез «Профорієнтація: стан і перспективи розвитку», який розміщується на сайті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

- організовується низка авторських вебінарів, спрямованих на висвітлення профорієнтаційної тематики, що дає можливість спікерам повніше представити власні напрацювання.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Війна в Україні докорінно змінила освітній ландшафт, поставивши перед закладами вищої освіти безпрецедентні виклики. Постійний стрес, загроза життю, втрати та вимушені переміщення значно впливають на психічне здоров'я учасників освітнього процесу. Це актуалізує питання психологічного супроводу, яке є критично важливим компонентом забезпечення якості освіти та функціонування вищої школи.

Як показує практика, заклади вищої освіти швидко адаптувалися до нових реалій, розгорнувши розгалужену систему психологічної підтримки як здобувачів, так і науково-педагогічних працівників. Ця робота не обмежується реагуванням на кризові ситуації, а охоплює широкий спектр психокорекційних, просвітницьких та психопрофілактичних заходів. Одним із фундаментальних підходів є індивідуальне консультування, яке дає змогу учасникам освітнього процесу опрацьовувати особисті страхи, переживання, почуття самотності та інші негативні емоції, а також отримувати допомогу у прийнятті важливих рішень чи налагодженні процесів саморегуляції. Аналіз наукових джерел (І. Булах, І. Власенко, Л. Григоровська, Л. Іллічук, І. Канюка, Л. Найдьонова, О. Саннікова, М. Слюсаревський, О. Ткачишина, Л. Пляка, В. Панок, В. Федько та ін.) показує, що спектр запитів до психологів є надзвичайно широким – від адаптації до нового освітнього середовища, вирішення конфліктних ситуацій та проблем, пов'язаних із втратами до пошуку ресурсів підтримки ментального здоров'я та надання психосоціальної підтримки постраждалим внаслідок війни.

Поряд з індивідуальною роботою, активно реалізуються групові форми взаємодії. Зокрема, це тренінги, бесіди, лекції та ін. Соціально-психологічні тренінги спрямовані на розвиток комунікативних навичок, особистісного зростання та саморегуляції, що є вкрай важливим для підтримки соціальних зв'язків та внутрішньої стійкості [2]. Інформаційні зустрічі, бесіди, лекції та круглі столи використовуються для психологічної просвіти, надання знань і практичних порад щодо психічного здоров'я, стрес-менеджменту, механізмів подолання тривожних думок [4].

Особлива увага приділяється самодопомозі. Психологічні служби розробляють і поширюють практичні рекомендації та пам'ятки, що охоплюють різні аспекти:

- фізичний та емоційний добробут: поради щодо усвідомлення та управління емоціями, підтримки фізичної активності, правильного розпорядку дня [2];
- соціальна підтримка: акцент на важливості спілкування з близькими та обговорення своїх переживань [5];

- перша психологічна допомога: інструкції щодо дій при панічних атаках та в кризових ситуаціях [1].

Ці рекомендації спрямовані на посилення внутрішніх ресурсів людини, її здатності ефективно функціонувати навіть у складних умовах [3].

Психологічні та соціально-психологічні служби університетів стали ключовими координаторами цієї підтримки. Вони проводять діагностичну, профілактичну та корекційну роботу, сприяють адаптації здобувачів і науково-педагогічних працівників до нових умов навчання та формуванню психологічної культури всієї освітянської спільноти. Їхня діяльність часто ґрунтується на співпраці з громадськими організаціями, у тому числі міжнародними, що підкреслює партисипативний характер психологічного супроводу.

Узагальнюючи, зазначимо, що психологічний супровід науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти України в умовах війни є комплексною, багатовекторною та адаптивною системою. Вона поєднує індивідуалізовану підтримку з груповими інтервенціями, активно залучає до самодопомоги та просвіти. Ця діяльність є фундаментальною для збереження ментального здоров'я, забезпечення безперервності та якості освітнього процесу, а також для сприяння стійкості та самореалізації учасників освітнього процесу у цих надзвичайно складних обставинах.

Література

1. Пам'ятка психологічної допомоги в скрутних життєвих обставинах. (2025). Офіційний сайт Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. URL: <http://pnpu.edu.ua/psychological-service>
2. Психологічна допомога в КНЕУ. (2025). Офіційний сайт Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. URL: https://kneu.edu.ua/ua/student_life/psychologichna_sluzhba/
3. Психологічна самодопомога в період військового стану. (2025). Офіційний сайт Полтавського державного аграрного університету. URL: <https://www.pdau.edu.ua/content/psychologichna-samodopomoga-v-period-viyskovogo-stanu>
4. Психологічна служба. (2025). Офіційний сайт Сумського державного університету. URL: <https://sspu.edu.ua/component/tags/tag/psykholohichna-sluzhba>
5. Соціально-психологічна служба Університету. (2025). Офіційний сайт Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. URL: <https://vspu.edu.ua/science/new-style2/education-pchy.php>

Святослав Бартош

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ ТА АДВОКАТІВ В УМОВАХ ВИСОКОГО ПРОФЕСІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Професійна діяльність представників юридичних професій, зокрема суддів та адвокатів, характеризується високим рівнем психологічного навантаження, значною відповідальністю

та підвищеною емоційною напруженістю. Специфіка професійної діяльності в адміністративному судочинстві зумовлює особливий психологічний контекст, який впливає на психоемоційний стан фахівців та може призводити до професійного вигорання.

Проблема професійного вигорання набуває особливої актуальності в умовах глобальних суспільних трансформацій та високих вимог до представників юридичних професій. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, синдром вигорання (burnout syndrome) – це фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження, що характеризується порушенням продуктивності в роботі і втому, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань [6].

У межах нашого дослідження психологічних умов конструктивізації професійної діяльності учасників адміністративного судового процесу було виявлено, що професійне вигорання є одним із факторів, які негативно впливають на ефективність роботи суддів та адвокатів.

Аналіз наукових джерел свідчить, що дослідники виділяють три основні стадії розвитку професійного вигорання. Дослідження С.П. Дем'янчука та Г.Й. Юркевич показало, що синдром професійного вигорання розвивається поступово і проходить три стадії: перша стадія характеризується окремими збоями у виконанні професійних функцій, друга - зниженням інтересу до роботи, відчуттям втоми та емоційним дистанціюванням, третя - хронічним характером психологічних проблем та розвитком психосоматичних захворювань [1].

Гончарова Н.О. зазначає, що професійна діяльність правоохоронців має такі психологічні особливості, як: жорстка правова регламентація, владний характер професійних повноважень, екстремальний характер діяльності, нестандартність праці, процесуальна самотійність та персональна відповідальність [2]. Хоча дослідниця розглядає переважно діяльність правоохоронців, більшість цих характеристик притаманні й професійній діяльності суддів та адвокатів, особливо в контексті адміністративного судочинства.

Синдром професійного вигорання у представників юридичних професій має свої специфічні прояви. Для суддів характерними є порушення когнітивних процесів (зниження концентрації уваги, погіршення пам'яті), емоційна виснаженість, схильність до формалізації професійних контактів. Для адвокатів типовими проявами є підвищена дратівливість, зниження емпатії, знецінення професійних досягнень

Важливий внесок у дослідження проблеми професійного вигорання зробила Л.М. Карамушка, яка разом із колегами визначила основні організаційно-психологічні чинники професійного вигорання, серед яких перевантаження, конфліктність професійних ситуацій, недостатня автономія та неадекватний стиль керівництва [3]. У контексті судової

діяльності ці чинники набувають особливого значення через публічний характер роботи та високу соціальну значущість прийнятих рішень.

Аналіз специфіки професійної діяльності суддів та адвокатів в адміністративному судочинстві дозволяє виділити кілька ключових факторів, що підвищують ризик виникнення професійного вигорання:

1. Високий рівень відповідальності при прийнятті рішень, які впливають на долі людей та організацій.
2. Значне психоемоційне навантаження, пов'язане з необхідністю вирішувати складні правові конфлікти.
3. Робота в умовах обмеженого часу та високих вимог до якості процесуальних документів.
4. Постійне інтелектуальне напруження, необхідність опрацювання великих обсягів інформації.
5. Необхідність постійного підвищення кваліфікації в умовах динамічних змін законодавства.
6. Висока конфліктність професійних ситуацій, особливо в адміністративному судочинстві, де однією зі сторін завжди виступає суб'єкт владних повноважень.

Як зазначає Максименко С.Д., важливою умовою подолання професійного вигорання є розвиток адаптивного потенціалу особистості, що виступає як здатність до передбачення та ефективного вирішення професійних завдань [4]. Розвинений адаптивний потенціал сприяє збереженню психологічного здоров'я фахівця навіть в умовах значного професійного навантаження.

Дослідження Дзюби Т.М. та Коваленко О.Г. показують, що профілактика професійного вигорання має проводитись на кількох рівнях: індивідуальному (розвиток навичок саморегуляції, конструктивних копінг-стратегій, емоційного інтелекту), комунікативному (вдосконалення навичок професійного спілкування, розвиток асертивності) та організаційному (оптимізація робочого навантаження, створення сприятливого психологічного клімату) [5].

Проведене мною дослідження дає підстави стверджувати, що профілактика професійного вигорання у суддів та адвокатів має бути невід'ємною частиною психологічного супроводу їхньої професійної діяльності. При цьому, профілактичні заходи мають враховувати як індивідуально-психологічні особливості фахівців, так і специфіку їхньої професійної діяльності в умовах адміністративного судочинства.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка та апробація діагностичного інструментарію для раннього виявлення ознак професійного вигорання у представників юридичних професій, а також вивчення захисних факторів, які сприяють збереженню психологічного здоров'я фахівців навіть в умовах значного професійного

навантаження.

Література:

1. Дем'янчук С.П., Юркевич Г.Й. Соціально-психологічні детермінанти синдрому «професійного вигорання» у державних службовців. Підприємництво і менеджмент. 2018. С. 55-60.
2. Гончарова Н.О. Особливості професійно-психологічної підготовки працівників правоохоронної діяльності. Психологія і особистість. 2022. № 1(21). С. 165-175. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19184/1/11.pdf>
3. Карамушка Л.М., Гнускіна Г.В. Психологія професійного вигорання підприємців: монографія. Київ: Логос, 2018. 198 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/163088378.pdf>
4. Максименко С.Д., Карамушка Л.М., Зайчикова Т.В. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти. Навчальний посібник. Київ: Міленіум, 2006. 365 с.
5. Дзюба Т.М., Коваленко О.Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2013. 172 с
6. WHO. Burn-out an «occupational phenomenon»: International Classification of Diseases. 2019. URL: <https://www.who.int/news/item/28-05-2019-burn-out-an-occupational-phenomenon-international-classification-of-diseases>

Башук Людмила

«МИСТЕЦТВО ЯК ОПОРА: ДОСВІД СТУДІЇ ЖИВОПИСУ ТА АРТ-ТЕРАПІЇ «MALEN» У НАДАННІ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПРОЄКТ «ЯК ПАХНЕ МИР»

Вступ. Війна в Україні призвела до серйозних психоемоційних травм у населення. Великим викликом стала підтримка тих, хто був змушений залишити свої домівки через війну, зокрема мігрантів. Задоволення потреб у психотерапевтичній допомозі, особливо серед жінок, дітей і сімей, є важливою складовою процесу адаптації та відновлення в умовах війни та повоєнного часу.

Студія «**Malen**» пропонує нові підходи до психотерапевтичної підтримки, поєднуючи арт-терапію та психосоціальну допомогу. У рамках цих ініціатив створено арт-терапевтичні групи дітей, які живуть в умовах війни та жіноче коло підтримки для мігранток. Об'єднано психологію та мистецтво.

«Мистецтво дозволяє обійти раціональний контроль свідомості та надає можливість глибше працювати з підсвідомістю. Цей підхід особливо актуальний в контексті воєнних дій, коли люди часто зіштовхуються з травмою втрат, невизначеності та шоку. Практика арт-терапії виявилася ефективною у роботі з біженцями та постраждалими від конфліктів, допомагаючи їм переосмислити свій досвід і знайти емоційне полегшення» [1, С. 7].

У 2022 році Людмила Башук працювала в Швейцарії з українськими біженцями як волонтер-психолог у міжнародній команді психологів та психотерапевтів. Цей досвід

дозволив їй вивчити швейцарську модель підтримки мігрантів, яка включає:

- децентралізований підхід до допомоги,
- мультидисциплінарну взаємодію фахівців,
- активну участь громадських ініціатив та волонтерства,
- створення спільнот підтримки.

Повернувшись в Україну, вона адаптувала ці принципи в роботі студії «Malen», зокрема в програмах підтримки мігрантів, дітей та жінок.

Проект: «Як пахне мир».

Проект об'єднує дітей, митців, психологів, освітян і батьків навколо теми миру. Через творчість діти можуть виразити свої емоції, сформувати відчуття безпеки та розвивати надію.

Учасники створили картини за мотивами вірша Ольги Шкири «Як пахне мир», які експонуються на виставках.

«На основі цього досвіду був створений психологічно-просвітницький альманах, що поєднав вірші Ольги Шкири, картини Людмили Башук та дитячі малюнки. Альманах став не лише творчим продуктом, але й потужним інструментом психологічної підтримки, розширюючи можливості арт-терапії та віршотерапії у роботі з дітьми та дорослими» [1: 7], [3].

Цей досвід є важливим не лише як арт-терапевтичний, але як і культурно-соціальний. Він спонукає до діалогу, рефлексії й емоційного розвантаження.

Цей проект створено для того, щоб допомогти людям, зокрема дітям, виразити свої переживання через творчість, а також обговорити важливі теми на шляху до відновлення та подолання страхів (дронів, ракет, що рідні загинуть та ін.).

В рамках проекту проводяться художні виставки, в яких беруть участь діти та дорослі, що постраждали від війни. Малюнки і творчі роботи відображають пережиті трагедії, але також несуть послання надії та миру.

Жіноче коло підтримки для мігранток.

Один з важливих аспектів роботи студії в умовах війни — підтримка мігранток, які залишили свої домівки через бойові дії. Жіноче коло підтримки є частиною програми психотерапевтичної допомоги, що об'єднує жінок з різних країн.

Онлайн-заняття відбуваються щотижня, створюючи безпечне середовище для спілкування, обміну досвідом та взаємної підтримки.

Теми, які розглядаються під час зустрічей, включають синдром біженця, емоційне вигорання, адаптацію до нових умов життя в іншій країні, внутрішні травми, переживання втрати, стрес, а також зміцнення внутрішніх ресурсів для подолання кризових ситуацій.

Метою жіночого кола підтримки є не лише психологічна допомога, а й формування групової підтримки, яка стане важливим ресурсом для об'єднання жінок у складний період

їхнього життя в чужій країні.

Робота жіночого кола підтримки демонструє значні позитивні результати, зокрема учасниці спостерігають покращення емоційного стану, зменшення тривожності та стресу.

Програма допомагає знизити ізоляцію, створюючи можливості для соціалізації та обміну досвідом, що важливо для жінок, котрі пережили травму війни.

Обговорення тем синдрому біженця допомагає учасницям зрозуміти свої переживання та емоції, що сприяє подоланню стресу та нормальної адаптації до нових умов життя.

Перспективи розвитку та інтернаціональна співпраця

З огляду на потреби мігранток та інших груп, студія планує розширити діяльність жіночого кола підтримки.

В перспективі передбачається запуск онлайн-програм для жінок, які перебувають в інших країнах, що дозволить залучити більше учасниць та зробити психотерапевтичну підтримку доступною для більшої кількості людей.

Студія також активно співпрацює з міжнародними колегами, які працюють з біженцями, створюючи умови для обміну досвідом на міжнародному рівні.

«На основі успішної реалізації проекту «Як пахне мир» було ініційовано міжнародний проєкт, мета якого — об'єднати українців, що вимушено роз'їхались по всьому світу через війну, за допомогою мистецтва та арт-терапії. Було проведено прямий ефір: «Україна-Канада», під час якого були присутні поети, психологи та художники. Українці, які проживають в Канаді намалювали свої відчуття миру і продемонстрували їх під час прямого ефіру. В умовах глобальної кризи, спричиненої війною, багато українців переживають глибокий емоційний стрес, тривожність, втрату зв'язку з домівкою та рідними. У таких обставинах мистецтво виступає не лише як спосіб самовираження, але й як потужний терапевтичний інструмент, що допомагає відновити відчуття цілісності, ідентичності та спільності.» [1, С13].

Висновок:

Діяльність студії «Мален» в умовах війни стало ефективною інтеграцією психологічної та мистецької допомоги для різних категорій населення — дітей, жінок, внутрішньо переміщених осіб та біженців. Спираючись на досвід Швейцарії, зокрема в аспектах мультидисциплінарного підходу, освітньої інтеграції та громадської підтримки, студія розробила власну модель роботи, адаптовану до українських реалій.

Проєкти «Як пахне мир» та «Жіноче коло підтримки» стали ресурсними платформами для психологічного відновлення, емоційного вираження та формування соціальних зв'язків. Творчість, як мова безпеки та надії, дозволяє учасникам вийти за межі

травматичного досвіду, відновити внутрішній опір і розпочати шлях особистісно-професійного зростання, навіть в умовах воєнного стану.

Таким чином, ми об'єднали психологію, мистецтво та соціальний підхід, що стало, в свою чергу, ефективним інструментом підтримки і реабілітації в часи кризи, а також може стати основою для сталого повоєнного відновлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Башук Л.П. Мистецтво, як джерело внутрішньої сили: активізація психологічних ресурсів через арт-терапію в умовах сучасних соціальних викликів. – 2024. – С. 7-15. – Перспективи розвитку сучасної психології: зб. наук. Пр.. Вип. 15/ УГСП. – Київ: 7БЦ, 2024 – 246 с.
2. Шатова І. Тема війни і миру в сучасній українській поезії // Літературознавчі дослідження. — 2023. — С. 56-72. — Режим доступу: media.fupress.com (дата звернення: 08.05.2025).
3. Як пахне мир? Мозаїка відчуттів у відчуттях : альманах / [упорядник, автор картин: Людмила Башук; автор вірша: Ольга Шкира]. – Переяслав (Київ. обл.) ; Київ : Друкарня Вольф, 2024. – 64 с., іл.

Іван Бех

НОВА СТРАТЕГІЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОРІЄНТАЦІЇ

Теорія професійної орієнтації у своїх творчих межах і відповідних експериментальних побудовах стала надбанням наукової історії. Позитивною стороною цього теоретичного напрямку стала масовість у практичному долученні фахівців до викликів часу й створення методичних засобів, що перетворювали професійні проблеми у реальні факти. Останні й слугували певним підґрунтям для більш-менш широких узагальнень, які набували тривалого соціально-освітнього життя.

Однак час вимагав нової ситуації розвитку особистості, що передбачала інші критерії її світоорієнтації, смислоціннісного призначення й різнобічного самоутвердження, включаючи й професійне.

На зміну традиційних уявлень позитивно практично заявив про себе рефлексивно-гуманістичний підхід, що переважно апелює до внутрішніх чинників у формуванні моральних цінностей зростаючої особистості.

Саме у рамках цього підходу нами створена інноваційна парадигма сходження вихованців до сталої ціннісної орієнтації на майбутню професію. Пропонуємо у цьому плані функціональну систему рефлексивного оснащення процесу професійної пропедевтики.

Процес формування позитивного ставлення вихованця до профорієнтаційної діяльності фокусується поняттям «Я-образ» професіонала. Рефлексія у цьому контексті відіграє провідну роль. З огляду на сказане, доцільно виділяти:

1. Породжувальну функцію рефлексії. Вона спрямована на формування цінності певної професії, що має входити в структуру Я вихованця на основі результатів діяльності

свідомості стосовно засвоєння знань про категорію цінність професії, яка ще не набула достатньої індивідуальної значущості, щоб трансформуватися у смислове утворення особистості. Цю недостатню смисло-збагачену професійну цінність «працедомінантність» вихованець розглядає стосовно свого Я, щоб надати їй високої смислової загартованості. Основою виникнення цінності професії як складової Я особистості є усвідомлене прагнення як показник її морального саморозвитку. Крім рефлексії, істотну роль у цьому процесі відіграє воля. У цілому це безпосередньо створювальна рефлексія, по-іншому рефлексія прямої дії стосовно породження цінності працедомінантності (працелюбності).

2. Опосередковано створювальну функцію рефлексії. Її мета полягає в нейтралізації тих особистісних утворень (зздрості, злорадства, гонористості, зверхності тощо), які гальмують розвиток особистості. Центральним механізмом такої внутрішньої діяльності є самоосуд у різних його формах (докір, таврування та ін.). Якщо він (самоосуд) спонукається елементарними соціальними мотивами (боязнь втрати позитивного групового статусу) та його морально перетворювальний вплив виявляється мінімальним. За умови, що у процесі самоосуду проявлятимуться мотиви, як вищі життєві смисли, він буде продуктивнішим.

3. Визначальну функцію рефлексії. Вона проявляється як осмислення вихованцем свого Я. Для того щоб переконатися, чи відбулася реальна зміна у внутрішній особистісній структурі у зв'язку з привласненою цінністю працедомінантності. Ця рефлексія розгортається як нетривалий спонтанний процес. За її допомогою вихованець повинен усвідомити й визначити способи досягнення особистісної досконалості.

4. Самоутверджувальну функцію рефлексії. Вона зумовлена викликами людського оточення, незалежно від емоційної спрямованості яких суб'єкт мусить відповідати на них. Він намагається або пасивно підкоритися зовнішнім чинникам (суб'єкт адаптивної спрямованості), або протиставити їм власне Я (суб'єкт діяльнісної настанови). Суб'єкт адаптивної спрямованості недостатньо усвідомлює власні переживання і внутрішній стан, що свідчить про його внутрішню слабкість, коли емоційні процеси розгортаються автономно, без належного контролю Я. Суб'єкту діяльнісної настанови притаманна стійкість складових структури Я (у тому числі й цінності професії), що є результатом дії рефлексії, яка укріплює всі компоненти моральної структури Я. Він усвідомлює свою внутрішню відмінність від зовнішнього світу і вплив його на функціонування власного цілісного Я.

5. Самозахисну функцію рефлексії. Вона пов'язана зі збереженням вихованцем свого Я і можлива лише, коли Я має складну моральну структуру, де кожна цінність набула достатньої стійкості. Потреба в захисті актуалізується тоді, коли є що захищати і суб'єкт потрапляє у складні життєві обставини, які диктують йому несумісні з моральною позицією способи поведінки. Створюється ситуація морального вибору: прийняти нав'язані правила

або чинити опір, захистити своє Я. Доки триває внутрішній конфлікт особистість зазнає сильних негативних емоційних переживань. Вона має усвідомити, якого ціннісного руйнування завдає відмова від власного морального Я. На це впливають внутрішні чинники (докори сумління, каяття) і зовнішні (оцінка оточення). Розвинена етична рефлексія особистості є стабілізатором її сформованої внутрішньої орієнтації.

6. Функцію самоцінності рефлексії. Вона є провідним оптимізувальним чинником життя вихованця. Її самоцінність пов'язана з професійно вартісним утворенням, з тим, наскільки це утворення набуває для нього особистісного сенсу і стає основою відповідного самоставлення (Я початкуючий професіонал). У такому розумінні ця самоцінність функціонує як почуття самоповаги, впевненості в собі, любові до себе).

7. Акмецентровану функцію рефлексії. Вона визначає необмеженість професійного зростання особистості. На відміну від породжувальної функції, акмецентрована має задавати кар'єрну перспективу, бути справжнім діяльнісним орієнтиром.

Отже, без рефлексії неможливий професійно-мотиваційний розвиток зростаючої особистості. Вона є тим внутрішнім підґрунтям, який спричиняє розгортання цього процесу. Вправляючись у породженні цінності професійного зростання Я особистості й саме себе створює, стає мірою професійних здобутків, що роблять життя особистості по великому достойним.

Олена Богдан

ПСИХОЕДУКАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ФАХІВЦІВ КОНТАКТНИХ ПРОФЕСІЙ ТРЕНЕРСЬКОЮ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОЮ КОМАНДОЮ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МЕТОДІВ АРТТЕРАПІЇ

У квітні 2024 року в межах проекту «Центр Арт-терапії для дітей та батьків постраждалих від війни» Благодійного фонду Save Ukraine , за підтримки Crown Agents було проведено програму з підвищення кваліфікації представників контактних професій «КОДи життестійкості», що передбачала 30 контактних годин. *Метою програми* було об'єднання спільноти фахівців контактних професій навколо ідеї соціально-психологічної підтримки родин з дітьми. Цільовою аудиторією стали представники соціальної та освітньої сфер, зокрема, вчителів шкіл, педагогі-організатори, соціальні працівники та психологи, які працюють з дітьми, всього 42 фахівця.

Зазначена програма була покликана підвищити рівень професійної компетентності психологів, педагогів та соціальних працівників, попередити їхнє вигорання за рахунок збереження особистого фізичного та психічного здоров'я, здатності до самоконтролю,

саморегуляції та толерантної взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу завдяки застосуванню широкого набору інструментів, арт-терапевтичних практик зокрема. Особливою родзинкою програми «КОДи життєстійкості» став авторський колектив, де викладачі та тренери є певною мірою мультидисциплінарною командою, оскільки окрім психологічного напрямку діяльності є фахівцями економічної галузі та педагогічних наук. Вважаємо за потрібно перерахувати авторський та тренерський колектив, оскільки саме професійний досвід залучених фахівців дозволив зробити програму з підвищення кваліфікації широкою та такою, що охоплює декілька суміжних галузей знань. Організатором команди була Олена Богдан, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Відділу психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної і політичної психології НАПН України, кризовий консультант лінії психологічної підтримки Національної психологічної Асоціації України, арт-терапевт, травмотерапевт. В загальному контексті програми економічний напрямок життєстійкості та добробуту висвітлював Михайло Сагайдак, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», магістр психології, арттерапевт. Педагогічні реалії сьогодення та можливості трансформації освіти висвітлювала Ольга Баніт, доктор педагогічних наук, провідний науковий співробітник Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, професор кафедри менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», магістр психології, тренер з методу усвідомленого дихання. Психологічні аспекти підвищення кваліфікації освітян професійно донесла Діана Сабол, кандидат психологічних наук, доцент кафедри освітнього лідерства Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, арттерапевт, гештальт-терапевт. Учасники неодноразово підкреслювали, що саме мультидисциплінарність команди та високий професійний рівень залучених фахівців надав програмі ексклюзивності та забезпечив високий рівень професійно корисної інформації.

Щодо інформаційного наповнення – короткий огляд модулів програми, яка до цього реалізовувалась на багатьох майданчиках і адаптувалась під певні умови та запити цільової аудиторії, можна знайти в публікації, що висвітлює її зміст (Мерзлякова, 2023) [4]. Наразі пропонуємо вашій увазі робочий план саме цієї версії реалізації програми для кращого розуміння ролі та місця арттерапії у психологічному відновленні залучених учасників. Вправи чи донесені до учасників ідеї, які вже мають відображення в просторі масмедіа, позначені відповідним посиланням, аби зацікавлені сторони мали змогу ознайомитись з їх змістом докладніше. Зазначимо, що кожен модуль мав дві складові – очну та заочну (он-лайн), отже загалом було п'ять очних зустрічей та стільки ж сесій он-лайн. Під час очних

занять учасники виконували запропоновані арттерапевтичні вправи та обмінювались враженнями проживання піднятого вправами індивідуального досвіду стресу війни. Заочні зустрічі відбувались на платформі ZOOM, і більшою мірою були присвячені висвітленню інформаційної складової програми, та відповідям на актуальні питання. Такий розподіл часу дозволив зберегти час очних зустрічей для «живого», контактного спілкування, а можливості он-лайн технологій застосувати для інформаційного обміну.

Модуль.1. Виклики світу VUCA, світу BANI та модернізація сучасної освіти. *Практична частина:* 1) Фенікс що відроджується – арттерапевтична вправа на відтворення емоцій стресу (Вознесенська, 2019) [1]; 2) Блискуче знайомство – арттерапевтична вправа із використанням фольги, що активізує творчість та сприяє знайомству. *Інформаційна частина.* Світ VUCA: концепція, значення, історія виникнення. VUCA-виклик та VUCA-відповідь. Світ BANI. Ключові навички нового світу як орієнтири для освіти. Критичне мислення: парадигма самодослідження й самостворення. Розвиток нових компетентностей у контексті суспільних змін. Критичне осмислення педагогічних налаштувань у період воєнного стану (Мерзлякова, 2023) [3].

Модуль 2. Абетка стресостійкості. Психологічне розвантаження педагогічного працівника, практичного психолога, соціального педагога. *Практична частина:* 1) Мій емоційний Всесвіт: робота з емоціями, мандала з пластиліну (Мерзлякова, 2024) [2]. 2) BASICPh – канали стресостійкості та їх використання, колективні колажі. *Інформаційна частина.* Поняття стресу. Вплив стресу на організм людини. Канали сприйняття стресу. Пошук шляхів самопомогі у ситуаціях емоційного напруження. Комплекс вправ, спрямований на зняття емоційного напруження, відновлення сили та працездатності (Мерзлякова, Сабол, 2022) [5].

Модуль 3. Екологічне ставлення до себе та до інших як запорука стресостійкості. *Практична частина:* 1). Мій слід на Землі – арттерапевтична вправа, що сприяє пошуку ресурсу та груповій комунікації. 2) Різнокольоровий спільний простір – спонтанне малювання, арттерапевтична вправа на виявлення стилів групової комунікації. *Інформаційна частина.* Стреси та їх вплив на педагогічну діяльність. Вправи для педагогів, направлені на розуміння та знаходження самопідтримки і ресурсу. Екологічне ставлення до інших як спосіб покращення стосунків та гармонізації особистості.

Модуль 4. Резильєнтність психологічна та життєва: розширення досвіду. *Практична частина:* 1) Лялька – витинанка – арттерапевтична вправа, що сприяє усвідомленню ідентичності. 2) Кораблик бажань та цілей – арттерапевтична вправа, що сприяє осмисленню сьогодення та моделюванню майбутнього. *Інформаційна частина.* Внутрішня сила та зовнішні ресурси. Практики mind-fullness для підсилення відчуття

цілісності та ресурсності. Розмаїття психологічних вправ та практик активізації ресурсів.

Модуль 5. Арттерапія у психосоціальному відновленні особистості. Побудова персональної формули професійного успіху. *Практична частина:* 1) Дерево моїх ресурсів (витинанка) – ресурсна арт-терапевтична вправа. 2) Ресурсна подорож – керована візуалізація. 3) Спільний сад мрій – колективна інтеграція першої та другої вправ. *Інформаційна частина:* супервізійний супровід учасників групи та сесія питань та відповідей за напрямками: психологічний, педагогічний, економічний.

В якості результату пропонуємо вашій увазі окремі відповіді учасників щодо її ефективності та пролонгованого впливу на професійну діяльність.

Які знання ви підсилили та/або отримали у результаті проходження програми? Знання про виклики світу, а також про арт-терапію. Дізналася про світи VUCA та BANI. Здатність зберігати особисте фізичне та психічне здоров'я під час професійної діяльності; організовувати безпечне освітнє середовище, використовувати здоров'язбережувальні технології під час освітнього процесу. Екологічне ставлення до себе та інших. Нагадали що дбати про себе це дуже важливо. Збагатила свою "методичну скарбничку" крутими техніками, які вже використовую у роботі. Кожного разу, виконуючи техніки на зустрічах, я духовно, емоційно відроджувалася. Як той птах Фенікс з першої очної зустрічі.

Які практичні навички ви підсилили та/або отримали у результаті проходження програми? Модель організації та проведення занять з підсилення стресостійкості. Навички проведення зустрічей з дітьми, вчителями, батьками у форматі тренінгу. Навички ведення та організації арттерапевтичного заняття та самопомоги методами арттерапії. Навички роботи з метафоричними картками. Як можна віднайти ті можливості, які ми маємо, але, не завжди на це звертаємо увагу. Здатність усвідомлювати та поціновувати взаємозалежність людей і систем у глобальному світі. Як екологічно відновлювати свою цінність. Мені вдалось відчувати вплив білатеральної стимуляції завдяки запропонованими тренерами вправам.

Отже, реалізований курс мав ефект психоемоційного відновлення, психоедукації та підвищення кваліфікації одночасно. Це стало можливим завдяки мультидисциплінарній команді тренерів, розподілу часу між очними та заочними активностями, високій ефективності арттерапевтичного впливу і, перш за все, вмотивованості та відкритості залучених учасників. Вважаємо за доцільне розширення досвіду таких програм на інші зацікавлені спільноти та групи.

Література:

1. Вознесенська О. Фенікс, що народжується з попелу: посттравмівне зростання засобами арттерапії. Простір арт-терапії. : 36. наук. пр. 2 (26) , 2019. С. 52–62. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740378/1/Фенікс,%20що%20народжується%20з%20попелу%20посттравматичне%20зростання.pdf>.

2. Мерзлякова О. Арттерапевтична методика «Емоційний Всесвіт»: досвід використання з дітьми Харківщини, які постраждали від бомбардувань. В Простір арт-терапії. Вип. 35(1). 2024. С. 70-80. ISSN 2310-3159 , URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743970>
3. Мерзлякова О. Виклики світу VUCA та використання засобів арттерапії для їх подолання, Простір арттерапії: місце особистості в часи суспільних трансформацій: матеріали XIX Міжнародної міждисциплінарної науковопрактичної конференції (м. Київ, 17–18 червня 2022 р.) / [за наук. ред. О.Л. Вознесенської, О.М. Скарп]. Київ, 2022. – 203 с., СС 157-163. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738373>
4. Мерзлякова О. Коды життєстійкості: проєкт з розвитку резильєнтності освітян. Методологічний семінар НАПН України «Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу у воєнний і повоєнний час» (16 лист. 2023 р.) : Зб. матеріалів . Педагогічна думка, м. Київ, Україна. ISBN 978-966-644-749-7. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/738128/>
5. Мерзлякова О., Сабол Д. Коды життєстійкості. Психологічна робота з освітянами під час війни. Простір арт-терапії: зб. наук. праць. 2022. Вип. 1 (31). С. 62-74. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738369>

Ірина Боднарук

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ В ГАЛУЗІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Важливе місце у системі всебічного розвитку особистості займає мистецька освіта, яка забезпечує розвиток загальної культури людини, позитивно впливає на розширення її світогляду, активізацію уваги та мислення. Згідно інформації офіційного веб-сайту Міністерства культури та стратегічних комунікацій України [3], метою мистецької освіти є розвиток творчих здібностей, креативності, естетичного смаку та емоційного інтелекту учнів і студентів. Вона сприяє формуванню особистості, що може виражати себе через різноманітні види мистецтва, розуміти й оцінювати культурні цінності та сприймати світ через призму художнього сприйняття. На цьому ж сайті зазначається, що мистецька освіта в Україні наразі сформувалась у чітку систему, що за горизонталлю охоплює всі освітні сфери (загальна, позашкільна, професійна й спеціалізована), а за вертикаллю – усі рівні: дошкільна, школа, вища школа, післядипломна освіта [1].

Позашкільну мистецьку освіту дітей та молоді забезпечують державні, комунальні, приватні позашкільні навчальні заклади, які можуть підпорядковуватися різним міністерствам. Наприклад, Будинки дитячої творчості, Будинки творчості дітей та юнацтва, Центри дитячої та юнацької творчості тощо, де функціонують гуртки художньо-естетичного напрямку з різними профілями навчання, підпорядковуються Міністерству освіти і науки України. Серед основних профілів художньо-естетичного напрямку позашкільної освіти виділяють: музичний, вокальний, образотворчий, хореографічний, цирковий, театральний, декоративно-ужитковий, фото та кіномистецтво. Позашкільні спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, які відносяться до початкової ланки

мистецької освіти (музичні та художні школи, дитячі театральні та хореографічні студії), підпорядковуються Міністерству культури та стратегічних комунікацій України.

Розглядаючи сучасний потенціал позашкільної мистецької освіти в Україні, Т. Колтунова виділяє такі можливості, як: «швидке реагування на зміну попиту в освітніх послугах, задоволення потреб суспільства, батьків, дітей; гнучкий, не регламентований жорсткими стандартами, творчий підхід до формування змісту навчання з урахуванням інтересу дитини та її потреб; реалізація індивідуального підходу в навчанні; можливість організації індивідуального психологічного супроводу розвитку особистості дитини; можливість допрофесійної та професійної підготовки дітей; можливість естетичного навчання, допрофесійної та професійної підготовки дітей з вадами, їх психологічна соціальна адаптація» [2, с. 46].

Розгалужена система позашкільних навчальних закладів вимагає наявності відповідного кадрового забезпечення, достатньої кількості висококваліфікованих фахівців, які зможуть працювати керівниками гуртків музичного та вокального профілів художньо-естетичного напрямку позашкільної освіти, викладати індивідуальні та групові музичні дисципліни у мистецьких школах.

Багато вітчизняних науковців наголошували, що потрібно на рівні держави популяризувати професію педагога позашкільної освіти та постійно здійснювати відповідну профорієнтацію школярів і студентів. О. Биковська зазначає, що «сучасна позашкільна освіта – це складова системи безперервної освіти, цілеспрямований процес і результат навчання, виховання, розвитку і соціалізації особистості у вільний час у закладах позашкільної освіти з отримання знань, умінь, навичок та цінностей» [4, с. 49].

На основі аналізу наукових джерел і власного педагогічного досвіду, ми можемо виділити основні педагогічні умови, які можуть забезпечити якісну професійну підготовку майбутніх фахівців до роботи в галузі позашкільної мистецької освіти.

1. Вдосконалення освітніх програм музичних спеціальностей (А4.13. Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво) та В5 Музичне мистецтво) у напрямку поглиблення методичної та практичної підготовки студентів до роботи в різних закладах позашкільної освіти. Зокрема, у ці програми варто ввести достатню кількість освітніх компонентів методичного спрямування, збільшити кількість кредитів на проходження практики у ЗПО та урізноманітнити її види.

2. Розвиток мотиваційної сфери майбутніх фахівців з метою їх заохочення до подальшої професійної діяльності у закладах позашкільної освіти. Цю умову можливо реалізувати шляхом ознайомлення студентів з передовим педагогічним досвідом

викладачів мистецької освітньої галузі, психологічної підтримки здобувачів освіти та створення для них «ситуації успіху» під час проходження різних видів практики.

3. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців для позашкільної мистецької освіти на основі педагогічних інновацій. Такий підхід передбачає забезпечення студентів системою ґрунтовних психолого-педагогічних знань, озброєння інноваційними технологіями позашкільної мистецької освіти, що дозволяє вдосконалювати організаційні, комунікативні, конструктивні, виконавські вміння, навички вокальної та інструментальної роботи з учнями різного віку. Дієвим засобом ми вважаємо самоосвіту та самовдосконалення, зокрема, відвідування студентами різних вебінарів і майстер-класів професійного спрямування.

4. Стимулювання творчого потенціалу студентів у процесі залучення до музично-просвітницької та концертно-виконавської діяльності у закладах позашкільної освіти. Реалізація цієї умови можлива завдяки налагодженню постійної співпраці ЗВО з позашкільними базами практики. Протягом навчального року та в період проходження практики майбутні фахівці можуть брати активну участь в організації спільних творчих проєктів, музично-просвітницьких бесід і концертів для учнів базових ЗПО.

Підсумовуючи варто підкреслити, що вищезазначені педагогічні умови були успішно апробовані на кафедрі музики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Багато випускників кафедри, які здобули освіту по спеціальності А4.13. Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво) та В5 Музичне мистецтво, зараз працюють в різних закладах позашкільної освіти міста та області, демонструючи високі результати своєї професійної діяльності. Молоді фахівці прагнуть постійно вдосконалювати рівень своєї педагогічної майстерності й підкорювати нові професійні вершини, усвідомлюючи важливу роль позашкільної мистецької освіти у вирішенні завдань музично-естетичного виховання підростаючого покоління.

Література:

1. Значення мистецької освіти в сучасному світі: особливості навчання, вплив на здобувачів та її зв'язок з культурною дипломатією. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України від 4.04.2024. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/znachennya-mysteczkoji-osvity-v-suchasnomu-sviti-osoblyvosti-navchannya-vplyv-na-zdobuvachiv-ta-yi-iv-zvyazok-z-kulturnoyu-dyplomatiyeyu/> (дата звернення: 14.03.2025).
2. Колтунова, Т. І. Сучасний потенціал позашкільної мистецької освіти України. *Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"*. Київ, 2016. Додаток 3 до Вип. 36, Том II (18): Тем. вип. "Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання". С.40-48.
3. Мистецька освіта в Україні: естетичне вдосконалення особистості через розкриття творчого потенціалу. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України від 29.02.2024. URL:

<https://mcsc.gov.ua/news/mysteczka-osvita-v-ukrayini-estetychne-vdoskonalennya-osobystosti-cherez-rozkryttya-tvorchogo-potenczialu/> (дата звернення: 16.03.2025).

4. Стратегія розвитку позашкільної освіти / за ред. О. В. Биковської. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2018. 96 с.

Ярослава Василькевич

Оксана Кікінежді

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Сучасні трансформаційні процеси в системі вищої освіти України та Нової української школи загострюють проблеми психологічної адаптації та формування професійного самовизначення здобувачів та здобувачок вищої освіти як суб'єктів професійного зростання, відповідності їх знань та вмінь потребам сучасного інформаційного суспільства, новим стандартам навчання та запитам ринкової економіки. Зазначені процеси відбуваються на тлі посилення вимог до молодого фахівця, актуалізують необхідність підвищення якості професійної підготовки психолога та ініціюють інтерес дослідників до різних аспектів його особистості й професійної діяльності. Тому одне з головних завдань у підготовці майбутніх спеціалістів передбачає формування усвідомленого та внутрішнього прийняття особливостей професійної діяльності, інтересів і схильностей до неї, розвиток професійних переконань, цінностей та ідеалів, що зумовило мету дослідження.

Професійна самосвідомість виступає в єдності особистісної та професійної спрямованості, оскільки усвідомлення себе у світі нерозривно пов'язане із усвідомленням власних здібностей і можливостей, прикладених до певної галузі людської діяльності (Г. Костюк, М. Боришевський, В. Роменець, В. Моляко, Б. Федоришин, Т. Говорун, Л. Долинська, С. Максименко, Г. Ложкін, М. Савчин, Т. Титаренко, В. Татенко, Н. Шевченко та ін. учені). Проблеми професійної спрямованості та професійної адаптації різнобічно висвітлено в низці психолого-педагогічних досліджень (Н. Ничкало, Н. Побірченко, В. Синявський, О. Сергєєнкова та ін.).

На думку Б. Федоришина, одного з фундаторів української професійної психології, професіоналізація особистості є провідним шляхом її самореалізації, що доводить виключну важливість її успішності. Б. Федоришин заклав основи професійної орієнтації, у процесі якої формуються моделі самовизначення, досліджував питання перетворення здібностей у функціональні якості людини. Учений трактує професійну спрямованість як психологічну готовність людини до вибору напрямку майбутньої професійної діяльності, що пов'язана з усвідомленням особистістю вагомих аспектів й особливостей майбутньої

професійної діяльності. Вона виявляється в підвищеній зацікавленості до процесів і фактів, що прямо чи опосередковано стосуються певної професії [5].

Проблема особистісно-професійного розвитку в період навчання у вищому навчальному закладі широко представлена в працях українських психологів О. Бондаренка, Я. Василькевич, Є. Іванченко, М. Дідух, М. Омельченко, Т. Омельченко, М. Савчина, Л. Степаненко, Н. Шевченко та ін.

Професійна спрямованість у психологічній літературі трактується як провідна інтегральна якість особистості, характерною рисою якої є вибіркове і мотиваційне ставлення індивіда до вибору професії відповідно до покликання та ідеалів, світогляду та інтересів. Високий рівень професійної спрямованості є тією якісною особливістю структури мотивів особистості, яка виражає єдність інтересів і особистості в системі професійного самовизначення.

До структури професійної спрямованості входять такі основні компоненти: мотиви, ціннісні орієнтації, професійна позиція, соціально-професійний статус. Психологічними механізмами формування професійної спрямованості особистості можуть виступати мотиви, життєві цінності, особистісні характеристики, здібності та задатки до обраної професії, що визначають професійно важливі якості. Таким чином, механізми формування професійної спрямованості студентів становлять собою складну багаторівневу структуру, що динамічно розвивається у процесі фахової підготовки.

Метою емпіричного дослідження було виявлення специфіки професійної спрямованості здобувачів вищої освіти, майбутніх психологів та соціальних педагогів у процесі їх фахової підготовки. У дослідженні взяло участь 27 студентів Університету Григорія Сковороди в Переяславі. З метою вивчення кар'єрних орієнтацій особистості використано методика «Якорі кар'єри» Е. Шейна. Для визначення ступеня зв'язку типу особистості зі сферою професійної діяльності, до якої є нахили, використано опитувальник професійної спрямованості Д. Голланда.

Аналіз особливостей розвитку кар'єрних орієнтацій студентів показав, що більшість майбутніх фахівців мають домінантно-розвинений тип кар'єрної орієнтації «Служіння» – 37,0%. Цей тип кар'єрної орієнтації характеризується гуманістичною спрямованістю, емпатійністю особистості фахівця, його мобільністю та гнучкістю. Головні цінності людини такої спрямованості – це люди та робота на їх благо. Саме така кар'єрна орієнтація є найбільш характерною для професії психолога і соціального педагога, оскільки характеризується соціальною взаємодією та професійною спрямованістю діяльності на допомогу іншій особистості. Кар'єрну орієнтацію «Професійна компетентність» мають 22,2% майбутніх психологів і соціальних педагогів. У 14,8% досліджуваних відмічається

тип кар'єрної орієнтації «Стабільність». Схильність до «Автономії» як типу кар'єрної орієнтації виявили 11,1% студентів. Тип «Інтеграція стилів життя» виявлений у 7,4% майбутніх фахівців. У 3,7% студентів діагностований тип кар'єрної орієнтації «Менеджмент», «Підприємництво», «Виклик».

Опитувальник професійної спрямованості Д. Голланда визначає ступінь зв'язку типу особистості зі сферою професійної діяльності, до якої в неї є нахили. Д. Голланд виділяє шість типів особистості: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенційний, підприємницький, артистичний. Суть методики полягає в тому, що успіх у професійній діяльності залежить від відповідності типу особистості та типу професійного середовища. За результатами опитувальника професійної спрямованості Д. Голланда виявлено, що більшість студентів мають схильність до соціального типу особистості – 36,6%. У 20% досліджуваних діагностовано інтелектуальний тип особистості, що орієнтований переважно на розумову працю. Артистичний тип особистості мають 16,6% майбутніх фахівців. У 13,3% студентів діагностовано підприємницький тип. У 6,6% досліджуваних визначений конвенційний і реалістичний тип особистості. Таким чином, більшість студентів належать до соціального типу особистості, що підтверджує їх високий рівень професійної спрямованості як майбутніх фахівців соціономічних професій.

Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо розробку системи заходів, спрямованих на формування професійного бачення світу в процесі фахової підготовки. Такими заходами для студентів молодших курсів можуть стати психологічні консультації з питань професійної орієнтації, особистісного самовизначення, тренінги, спрямовані на розвиток професійно важливих якостей, а для студентів старших курсів – тестування та анкетування перед вибором фахової спеціалізації.

Література:

1. Особистісно-професійний розвиток майбутнього педагога : монографія / за ред. проф. М. В. Савчина. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. 331 с.
2. Побірченко Н. А., Сергєєнкова О. П., Сургунд Н. А. Витоки неперервної професійної орієнтації у працях вітчизняного дослідника Бориса Федоришина. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. № 4. С. 45-48.
3. Психологія профорієнтації в системі педагогічної освіти : монографія / Єгорова Є. В, Ігнатович О. М, Кобченко В. В, Литвинова Н. І, Марченко І. Б., Мерзлякова О. Л., Синявський В. В., Татаурова Г. П., Шевенко А. М. ; [за ред. О. М. Ігнатович]. Київ : Педагогічна думка, 2014. 375 с.
4. Теорія і практика дослідження взаємодії суб'єктів освітнього простору в парадигмі генетичної психології : монографія / колектив авторів, за науковою редакцією академіка НАПН України С. Д. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 225 с.
5. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 1996. 383 с.
6. Шевченко Н. Ф. Дослідження професійної спрямованості майбутніх психологів. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2013. № 1 (5). С. 95-101.

7. Vasylykevych Ya. Z., Ryk H. S., Kikinezhdі O. M. Features of the Development of Professional Orientation of Students in the Process of Specialized Training. *Professional training of future specialists amidst modern realities* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. Vol. 1. P. 69-87. DOI : <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-522-8-5>

Вікторія Ворожбіт-Горбатюк

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ І ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РЕСУРСУ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ

2025 рік позначений десятою річницею функціонування інституту пробації в Україні. Цей інститут реалізує значущий ціннісний орієнтир гуманізації виконання покарань за кримінальні правопорушення. Статтею 4 Закону України «Про пробацію» конкретизовано: «Метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності» [4]. Статтею 10 вказаного Закону України визначено сутність і порядок здійснення наглядової пробації, реалізації пробаційних програм [4]. В огляді діяльності Державної установи «Центр пробації» за 2024 рік зазначено про те, що 2 024 року по обліку уповноважених органів з питань пробації пройшло 1075 неповнолітніх засуджених [с.36-37]. Профорієнтація і професійне навчання неповнолітніх суб'єктів пробації потребує уваги і спільних конструктивних ініціатив учених різних галузей знань – права, економіки, освіти, соціальних, поведінкових наук – для досягнення масштабної мети пробації.

Заявлена у назві цієї публікації тема є компонентом наукової розвідки на виконання фундаментального дослідження «Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні» (реєстраційний номер в УКРІНТЕІ 0124U005234), що виконується у відділі дослідження проблем кримінально-виконавчого права у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПН України. Фахівці відділу упродовж тривалого часу на системному рівні проводять аналітичну, узагальнюючу роботу проблематики ефективності соціально-виховної роботи, а також корекційних виховних впливів під час реалізації пробаційного нагляду. Цілеспрямована профорієнтація і професійне навчання за затребуваними напрямками підготовки кваліфікованих кадрів – неодмінний компонент такої ефективності. На теперішній час про критерії ефективності акумульовано висновки у низці наукових праць [1; 2; 7; 9]. У процесі дослідження ми послуговувалися методологічними рекомендаціями Європейської конфедерації пробації [3], висновками і пропозиціями дослідниці О. Коваленко щодо змістово-ціннісних орієнтирів професійної підготовки

повнолітніх суб'єктів пробації [5].

Мета цієї публікації полягає у визначенні вузлових аспектів організації і здійснення профорієнтації і професійного навчання для розвитку особистісно-професійного ресурсу неповнолітніх суб'єктів пробації.

Вивчення матеріалів діяльності Державної установи «Центр пробації» та регіональних філій засвідчує, що планово профорієнтаційна робота передбачена у змісті пробаційної програми «Формування життєвих навичок», модуль «Освіта і працевлаштування» [8]. Не вдаючись до системного аналізу змісту і методичного забезпечення цієї пробаційної програми, виділимо на її основі вузлові аспекти організації і здійснення профорієнтації та професійного навчання саме неповнолітніх суб'єктів пробації. Адже на відміну від повнолітніх суб'єктів пробації у неповнолітніх осіб ще не сформовані стереотипи професійної поведінки, особистісна ідентичність не синтезується із професійною ідентичністю. Організаційно, змістовно, методично для профорієнтолога немає перешкод у досягненні успіху.

Перший аспект: готовність фахівця пробації, чи волонтера пробації реалізувати на високому професійному рівні завдання профорієнтолога саме в середовищі неповнолітніх суб'єктів пробації. Адже для ефективної роботи слід проаналізувати результати вивчення ризиків, криміногенні потреби такої особи, виходити в організації взаємодії з суб'єктом пробації на сильні сторони суб'єкта і реальні можливості підтримки його найближчим соціальним оточенням. Готовність фахівця пробації також передбачає сформовану здатність результативно взаємодіяти із громадою і представництвами закладів освіти для вирішення завдань профорієнтації, організовувати на засадах аутсорсингу професійне навчання за затребуваними в конкретній громаді кваліфікаціями.

Бесіди навряд чи будуть переконливими. Можуть не спрацювати і інформаційно-дорадчі матеріали про різні професії, традиційні форма профорієнтаційної роботи. Для неповнолітнього суб'єкта пробації вкрай важливо забезпечити змістово-ціннісну спрямованість профорієнтаційної роботи. Це - другий аспект, він передбачає підтримку фахівців і волонтерів пробації з неповнолітніми суб'єктами за напрямками (перелік не вичерпний): фахівець з когнітивно-поведінкової терапії, тренер чи ментор – представник виробничого навчання, представник практичної сфери певної професії. У співпраці з такими фахівцями важливо реалізувати перспективи, влучно структурованих А. Макаренком: близька перспектива у форматі завтрашньої радості, задоволення потреб у найближчий часовий проміжок; середня перспектива, наприклад, працевлаштування, система учнівства на виробництві, менторський супровід у професійному становленні упродовж найближчих двох років, патрунування профорієнтологом неповнолітнього

суб'єкта пробації; далека перспектива, яка обов'язково має містити компонент соціального визнання, матеріального добробуту достатнього рівня, щоб суб'єкт пробації міг стабілізувати вже на етапі планування свої психо-емоційні стани, вийти з дистресу через усвідомлення своєї здатності бути продуктивним, успішним, конкурентоспроможним в обраній професії.

Третій аспект: відкритий моніторинг освітніми експертами якості профорієнтаційної роботи, організації та здійснення професійного навчання неповнолітніх суб'єктів пробації, оприлюднення досягнень у цій сфері, підтримка з боку держави і приватного сектора закладів освіти, які долучаються до організації професійного навчання саме суб'єктів пробації. Також третій аспект передбачає розроблення чітких, зрозумілих, прозорих критеріїв діагностики якості професійного навчання суб'єктів пробації під час виконання різних видів покарань за кримінальні правопорушення, імплементацію світових практик сертифікації суб'єктів пробації за результатами професійного чи виробничого навчання (наприклад, Норвегія, Канада, Іспанія тощо).

Виділені три аспекти сприятимуть розвитку особистісно-професійного ресурсу неповнолітньої особи за підтримки через включення такої особи в соціально значущу діяльність (професійну, громадську), систематичний супровід і наповнення доцільним контентом пізнавального, професійно зорієнтованого контенту для організації і проведення дозвілля. Такий контент слід створювати і поширювати актуальними для старших підлітків інструментами і каналами, у тому числі із застосуванням цифрових сервісів, інструментарію і можливостей професійних спільнот у відкритих соціальних мережах, державної підтримки закладів освіти (хаби, електронні репозитарії, віртуальні лабораторії, професійне навчання за допомогою тренажерів із системами штучного інтелекту, доповненої реальності тощо).

Література:

1. Ворожбіт-Горбатюк В.В. Гуманістичні концепти пробаційних програм у вирішенні завдань запобігання кримінальним правопорушенням. *Питання боротьби зі злочинністю*, № 47, 2024. С. 168–176. DOI: 10.31359/2079-6242-2024-47-168 URL: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/310778>
2. Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні: виклики, завдання, рішення в умовах воєнного стану: монографія. Наук. ред. В. Пивоваров. Харків: Право, 2024. 331 с. : <https://doi.org/10.31359/9786178602321>
3. Європейська конфедерація пробації. 2024. URL: <https://www.cep-probation.org>
4. Закон України «Про пробацію». Документ 160-VIII, поточна редакція від 28.03.2024, підстава - [.3342-IX](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>
5. Коваленко О.О. Людиноцентристський підхід в реалізації права повнолітнього суб'єкта пробації на працю. *Юридичний електронний журнал*. №1(74), 2025. С.406-408. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/92>
6. Огляд результатів діяльності Державної установи «Центр пробації» за 2024 рік. 2025. URL: <https://www.probation.gov.ua/%d0%b0%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d1%96%d1%82%d0%b8%d1%87%d0%bd%d0%b0-%d1%96%d0%bd%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f/>

7. Пивоваров В.В. Напрями співпраці закладів освіти, наукових Установ з центрами пробації. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 березня 2023 р.). С. 462–464. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95aaa9c1-28fd-4ef2-ae1-de1e1e0b0d69/content>

8. Пробаційна програма «Формування життєвих навичок». 2019. URL : <https://www.probaton.gov.ua>

9. Реалізація прав засуджених в суспільстві змін: науковий і прикладний дискурс : дайджест стенд. доп. наук.-метод. семінару у формі круглого столу онлайн, 04 квіт. 2023 р., м. Харків, 2023. 48 с. URL : <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023>

Каріна Голошук

РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Кожен вік проходить певний розвиток, котрий має певні особливості. Юнацький вік характеризують як третій світ між дитинством та дорослішанням. Цей період охоплює дві послідовні фази, з яких впродовж 15-18 років розгортається *рання юність*, а з 18 до 21-23 років триває *зріла юність*.

Протягом ранньої юності (від 15-16 до 17-18 років) особистість виходить на рубіж відносної зрілості, у цей період починається початкова соціалізація та міжособистісний зв'язок з однолітками. Змінюється зміст спілкування, загальна спрямованість, воно стає виборчим, особистим та виконує функцію провідного соціального самоствердження та самовираження юнаків та дівчат. Розширення сфери спілкування задовольняє потребу у нових враженнях, отриманні досвіду, спробі себе в нових ролях, а також у вибірковості контактів, самовираженні та розумінні з боку оточення. Усе це супроводжується глибокими особистісними переживаннями.

Під час розвитку юнацьке мислення набуває особистісно-емоційного характеру. Вони починають цікавитися теоретичним та світоглядними проблемами. Найбільше, у емоційному плані, проявляються роздуми стосовно власних можливостей, навичок та особистісних особливостей індивіда. Розвиток інтелекту проявляється у прагненні узагальнювати, знаходити закономірності та принципи, що лежать у основі конкретних факторів. Підвищується концентрація уваги, обсяг пам'яті, логічне опрацювання навчального матеріалу, формується абстрактно-логічне мислення. З'являється здатність самостійно розбиратися у складних питаннях. Відбувається значна перебудова емоційної сфери: проявляються самостійність, рішучість, критичність та самокритичності, неприйняття лицемірства, святенництва та грубості [1].

Класифікація емоцій залежить від сфери явища, що спричиняє його виникнення. Колективним є саме поділ емоцій на позитивні та негативні. Позитивні проявляються у таких як задоволення, радість, захоплення, негативні – у емоціях невдоволення (гнів, смуток, огида).

Найбільший вплив на емоційний розвиток індивіда має соціальне оточення. Наслідкування та прагнення повторити досвід людей, котрі оточують, сприяють розвитку психологічних потягів та потреб у юнацькому віці. Період юнацького віку є важливим етапом психічного розвитку людини, що створює умови для емоційних навантажень на особистість. Проте, це не завжди викликає формування соціальної та психологічної зрілості, через що дуже поширені випадки інфантилізму серед представників юнацького віку. Позитивна динаміка розвитку емпатії у юнаків проявляється у їхній соціальній гнучкості та здатності адаптуватися до навколишнього середовища. Представники цього віку не бояться експериментувати на різних етапах інтеграції у суспільство. У ході цього вони накопичують комунікативний досвід, отримують освіту та намагаються освоїти професійні навички [2].

На основі формування власного світогляду, життєвих позицій та принципів, у період ранньої юності посилюється вибірковість, стійкість та інтимність міжособистісних взаємодій. Розширення кола особистісно значущих стосунків пов'язане з розвитком так званих вищих почуттів. Засвоєння певної системи моральних норм і принципів трансформується у складну гамму різноманітних моральних почуттів. У цей період особистість знаходить у найвищому рівні розвитку саме моральної саморегуляції, яка є майже зрілою та цілісною системою. Тобто внутрішні моральні орієнтири вже значною мірою побудовані, особистість має змогу самостійно оцінювати власні вчинки та керуватися етичними принципами без втручання зовнішнього контролю. Проявляється узгодженість між переконаннями, почуттів та поведінки. Однією з значущих особливостей раннього юнацького віку є зміна важливих осіб та перебудова міжособистісної взаємодії з дорослими, яка є вагомим для юнака, проте, не дає повного саморозкриття.

Розуміння іншої людини завдяки емпатії ґрунтується переважно на емоційному досвіді особистості. Накопичення цього досвіду допомагає розвиватися можливості проявлятися емпатії. Емпатійність є дуже складним та енергетично затратним процесом, тому частіше воно виникає не одразу у міжособистісних стосунках, а з проміжком часу. Однак цілі, яких досягає емпатія, є важливими – це і є переживання нового особистісного важливого досвіду та виникнення особливого рівня довіри, та значний терапевтичний вплив на об'єкт емпатії. Розвиток емпатії зміцнює та покращує стосунки, дає потужний поштовх порозумінню між людьми. Суб'єкти емпатії легко переступають межі власної ідентичності і відчують свою подібність з партнерами. Це дозволяє людям зближуватися та краще розуміти одне одного, не порушуючи особистісних кордонів [3].

У період юнацького віку вкрай важливо розвивати емпатійні здібності для успішної самореалізації у соціумі та комфортного спілкування з однолітками та іншими членами

спільноти. Емпатія у цей період сприяє розвитку вміння брати на себе відповідальність і планувати свою поведінку. Вона є необхідною умовою для успішної міжособистісної взаємодії та важливим ресурсом для подолання стресу.

Психоемоційне виснаження особистості часто призводить до дестабілізації її продуктивної активності. У стані сильного психоемоційного виснаження знижується результативність трудової, ігрової та навчальної діяльності. Це заважає особистості досягти необхідних результатів у своїй діяльності.

Проте, також не можна сказати з впевненістю, що у період юнацького віку рівень емпатії може лише підвищуватися. Так як у цьому віці посилюються процеси індивідуалізації особистості, може послаблюватися емпатійне сприйняття. Але при тому як розвиваються форми інтелектуальної діяльності, рефлексія, відтворення, останньої фундаментальної децентрації сприяє розумінню не лише себе, як особистості, а й інших людей, котрі оточуються його. Під час спілкування підлітки сприймають людину як носія загальнолюдських цінностей, моральних норм та суб'єкта власної життєдіяльності. Результатом такого спілкування є присвоєння цих цінностей та вrostання їх у особистість (інтеріоризація), критично, навіть радикально, переосмислюються моральні цінності, утворюються переконання та якісні зміни у свідомості моралі.

Література:

1. Zhuravlova L., Kolomiiets T., Shmygliuk O. Psychological peculiarities of the interpersonal interaction in Adolescence. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. Випуск 9 (54). 2020. С. 58-68.
2. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2012, 214с.
3. Журавльова Л.П. Психологічні особливості розвитку емпатії людини: дис. докт. псих. наук. Одеса. 2008.

Ганна Губіна

ВИДИ ПАТЕНТНИХ ПОВІРЕНИХ ЗГІДНО ЗАКОНОДАВСТВА СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У Словацькій Республіці основним нормативно-правовим актом, який регулює правовий статус патентних повірених (надалі – ПП), є Закон № 344/2004 Зб. законів від 12.06.2004 про патентних повірених, що вносить зміни до Закону № 444/2002 Зб. про промислові зразки та Закону № 55/1997 Зб. про торговельні марки зі змінами, внесеними Законом № 577/2001 Зб. та Законом № 14/2004 Зб. (надалі – Закон № 344/2004) [1]. У останньому чітко окреслені види ПП: 1) ПП Європейського Співтовариства (ст. 29 Закону № 344/2004) [1]; 2) запрошений ПП (ст.ст. 30-32 Закону № 344/2004) [1]; 3) досвідчений ПП

(ст. 33 Закону № 344/2004) [1]; 4) іноземна компанія ПП (ст. 34 Закону № 344/2004) [1].

Із аналізу зазначених норм права можна зробити деякі висновки. По-перше, спостерігається однакова тавтологія у визначеннях наступних понять: ПП Європейського Співтовариства, запрошений ПП та досвідчений ПП (наприклад, ПП Європейського Співтовариства – це ПП (ст. 29 (1) Закону № 344/2004) [1]. Вбачається, що необхідно переформулювати початок визначення вказаних понять для більш чіткого окреслення, притаманної їм особливості.

По-друге, ПП – це фізична особа, зареєстрована у списку ПП (ст. 3 (1) Закону № 344/2004) [1]. Для внесення інформації до нього необхідно виконати конкретний перелік вимог, передбачений у ст.ст. 4, 5 Закону № 344/2004 [1]. Отже, національний законодавець чітко визначив виключно для фізичної особи умови набуття статусу «ПП». Таким чином, будь-яка інша особа не може бути ПП.

По-третє, у ст. 29 Закону № 344/2004 закріплена правова характеристика ПП Європейського Співтовариства. Із її аналізу таким ПП може бути будь-який громадянин всілякої держави-члена, який «має право надавати послуги ПП незалежно та без обмежень у державі реєстрації» (ст. 29 (1) Закону № 344/2004) [1]. Представляється, що тут відсутній абиякий зв'язок між громадянством держави-члена та державою реєстрації, тобто це можуть бути різні держави. І подібна думка є у ст. 26 (2) Договору про функціонування Європейського Союзу [2]. У ст. 29 (3) Закону № 344/2004 ще окреслено, що розглядаємий ПП – це «запрошений ПП та досвідчений ПП» [1]. Із порівняльно-правового аналізу зазначених складових можна встановити, що вони є протилежними один до одного. Наприклад, запрошений ПП надає послуги ПП на періодичній основі та не має права брати участь у конференції ПП, а досвідчений ПП – надає послуги ПП на постійній основі та може брати участь у конференції ПП (ст.ст. 30 (1), 30 (4), 33 (1), 33 (3) Закону № 344/2004) [1]. Вбачається, що існуючий перелік різноманітних правових характеристик для ПП Європейського Співтовариства на законодавчому рівні Словацької Республіки підтверджує пошук національним законодавцем єдиного визначення такого терміну.

По-четверте, у законодавстві Словацької Республіки відсутнє врегулювання питання щодо наявності даних про запрошеного ПП у списку ПП. Так, у ст. 30 (1) Закону № 344/2004 здійснена спроба визначити такого ПП через ПП Європейського Співтовариства та ПП згідно Закону № 344/2004 зі зобов'язанням у ст. 30 (5) Закону № 344/2004 заздалегідь письмово повідомити Словацьку палату ПП про свій намір надавати послуги ПП [1]. На наш погляд, окреслені вимоги до запрошеного ПП у вказаному нормативно-правовому акті є суперечливими, бо, з одного боку, це ПП Європейського Співтовариства і достатньо виконати якісь норми права Закону № 344/2004, але без уточнення, для

отримання статусу «запрошений ПП». Останнє потребує роз'яснення з боку уповноваженого органу або внесення змін до ст. 30 (1) Закону № 344/2004. З іншого боку, у ст. 30 (5) Закону № 344/2004 вказано конкретне зобов'язання для надання послуг таким повіреним [1]. Таким чином, у проаналізованому нормативно-правовому акті поняття «запрошений ПП» знаходиться на етапі формування, бо відсутні чітко сформульовані його ознаки, характеристики.

По-п'яте, поняття «досвідчений ПП» на відміну від вище розглянутих видів ПП є достатньо чітко сформульованим з притаманними йому ознаками, на думку автора. Однак, у ст. 33 (1) Закону № 344/2004 такий повірений визначається через ПП Європейського Співтовариства [1]. Отже, спостерігаємо ланцюжок у визначеннях видів ПП на законодавчому рівні в Словацькій Республіці, який виглядає наступним чином:

запрошений ПП

ПП   ПП Європейського Співтовариства

досвідчений ПП

Вважаємо, що тут види ПП знаходяться на шляху формування та становлення, бо наявна тавтологія у визначеннях, відсутні чітко окреслені характеристики, притаманні виключно для кожного з них. Уявляється, що більш доцільним і логічним є представлення всіх видів ПП через ПП як ПП Європейського Співтовариства, що дозволить побачити їх відмінності, особливості з юридичної точки зору.

У ст. 34 Закону № 344/2004 виокремлюють «іноземну компанію ПП, що є іноземною юридичною особою та має право надавати послуги ПП в державі-члені...» [1]. Отже, словацький законодавець створює ще одного ПП у вигляді юридичної особи, хоча у ст. 3 (1) Закону № 344/2004 закріплено, що «ПП – це фізична особа, зареєстрована у списку ПП» [1]. Таким чином, виникає питання про легальність наданих послуг такою особою, що повинна бути внесена у список ПП, який призначений виключно для фізичних осіб.

Партнерами іноземної компанії ПП є «ПП або визнані ПП» (ст. 34 Закону № 344/2004) [1]. На нашу думку, виходячи з визначення ПП у даному нормативно-правовому акті, є вірним залишення виключно визнаних ПП, бо наявність ПП означає можливість бути партнером всілякому виду ПП згідно проаналізованого закону і зазначення визнанні ПП є тоді недоцільним.

З вище наведеного, можна констатувати про необхідність внесення змін до розглянутого закону у частині видів ПП з метою усунення неврегульованих моментів.

Література:

1. Act № 344/2004 Coll. on patent attorneys, amending Act № 444/2002 Coll. on designs and Act № 55/1997 Coll. on trade marks, as amended by Act № 577/2001 Coll. and Act № 14/2004 Coll. of June 12, 2004 URL:

<https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/344/>.

2. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 - Tables of equivalences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

Алла Дем'яненко

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК У ВОЄННИЙ ЧАС: ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА, ОСВІТНЯ СТАБІЛЬНІСТЬ І ЗАСІБ РОЗВИТКУ СТІЙКОСТІ

Глибока роль шкільного підручника як психологічного та освітнього інструмента в умовах воєнного стану проявляється не лише в забезпеченні знаннями, а й у виконанні функції стабілізації, підтримки та формування внутрішньої стійкості всіх учасників освітнього процесу — учнів, учителів, батьків. В умовах сьогодення в Україні особливої ваги набуває не лише зміст, а й тональність підручників: вони мають передавати спокій, впевненість і мову підтримки в умовах загальної втоми, тривожності та постійного інформаційного тиску [4].

У період війни підручники набувають особливого психосоціального значення. Вони стають точкою опори в умовах невизначеності, допомагаючи зберігати відчуття освітньої неперервності, життєвої нормальності та напрямку для подолання стресу. Завдяки знайомій структурі та зрозумілому формату вони зменшують рівень напруги, сприяючи емоційній стабільності учнів. Передбачуваність змісту дає відчуття контролю над процесом навчання — надзвичайно важливого в нестабільному середовищі. [1; 3; 4]

Зміст підручників потребує адаптації до реалій сьогодення, що вимагає особливої уваги з боку авторів. Йдеться про включення тем з безпеки, надання першої допомоги, розвитку навичок самозахисту, саморегуляції, подолання емоційної напруги. Такі матеріали не лише формують академічні знання, а й розвивають особистість, сприяють становленню життєстійкості, усвідомленості та емоційної зрілості. У цьому сенсі підручник виступає засобом особистісного зростання та психоемоційної підтримки. [4]

Підручник виконує ключову роль у збереженні єдності освітнього простору. Він відповідає навчальним програмам, підтримує послідовність викладання в умовах надзвичайної ситуації, формує цілісне бачення предмету й утворює спільне розуміння освітніх цілей, що забезпечує почуття ідентичності та віри в завтрашній день. [2]

Паперовий підручник має особливу цінність навіть за відсутності шкільної інфраструктури — його легко передати дітям незалежно від місця перебування, на

відміну від цифрових рішень, що залежать від стабільного інтернету. Світовий досвід, зокрема позиція ЮНЕСКО, підтверджує, що інвестування в друковані ресурси має ключове значення для збереження безперервності навчання та є основою освітньої стійкості в умовах конфліктів. [3]

Сучасний підручник також моделює позитивні соціальні приклади, сприяє розвитку емпатії, співпраці, здатності до вирішення конфліктів та налагодження зв'язків. Він допомагає відновлювати соціальний простір і компенсувати дефіцит комунікації в умовах війни, виконуючи роль посередника між знанням і цінністю, навчанням і підтримкою. [2]

Зміст навчальних матеріалів має відповідати культурному контексту, бути чутливим до обставин, у яких перебувають учні. Підручники виконують не лише пізнавальну, а й терапевтичну, адаптаційну, ідентифікаційну функції. Вони допомагають підтримувати ментальне здоров'я, знижувати рівень тривожності, зміцнювати впевненість, сприяти інтеграції гуманістичних цінностей та збереженню довіри до освітніх інституцій. [2; 4]

Особливої уваги заслуговують візуальні елементи підручника — кольори, зображення, верстка — усе має сприяти психологічному розвантаженню. У деяких громадах уже зараз практикується включення до підручників QR-кодів із посиланням на дихальні вправи або медитативні треки, що створює новий гібридний формат навчання, орієнтований на психоемоційну підтримку. [4]

Друковані підручники в умовах війни є не лише засобом навчання, а й фактором психологічного заспокоєння. Вони формують навички адаптації, саморегуляції, внутрішнього ресурсу. Такі ресурси зміцнюють відчуття належності, національної ідентичності та є опорою для емоційного благополуччя дитини. [3]

У цілому, сучасний підручник — це стратегічний багатофункціональний ресурс, що поєднує навчальну, розвивальну, соціальну, терапевтичну функції, забезпечуючи неперервність освітнього процесу, психічне здоров'я, згуртованість освітньої спільноти та життєздатність системи в цілому. Його значення виходить далеко за межі інструмента передачі знань — це засіб підтримки суспільства на шляху до відновлення. [1; 2; 3; 4]

Література:

- 1.Дзюбко Л. В., Шатирко Л. О., Бучма В. В. Психологічні ресурси навчальної книги в організації освітнього процесу під час війни. *Ефективні практики психологічної допомоги в умовах війни*. 2023. С. 104–108. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735203>
- 2.Міністерство освіти і науки України. Рекомендації щодо організації навчання в умовах воєнного стану. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/organizaciya-osvitnogo-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu>
- 3.UNESCO. Ukraine: Education in crisis.2023. URL: <https://www.unesco.org/en/education/emergencies/ukraine>
- 4.Шатирко Л. О. Психологічні виміри осмислення шкільного підручника в умовах війни. *Науковий вісник Херсонського державного університету*: серія: Психологічні науки, № 2(6). 2023. С. 34–38. URL: <http://www.kspu.edu/Publisher/Documents/3a58e4c8-7650-4237-a948-5619d9988b6b.pdf>

Світлана Дорофей

РОЛЬ ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА У СУПРОВІДІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА

Професійний розвиток педагога є одним із пріоритетних напрямів реформування освітньої системи України в умовах Нової української школи. Цей процес охоплює не лише підвищення кваліфікації та опанування нових педагогічних методик, але й трансформацію особистісних характеристик учителя, розвиток його рефлексивності, емоційної компетентності, а також уміння ефективно взаємодіяти в педагогічному середовищі. Професійний розвиток педагога — це безперервний процес удосконалення професійних знань, умінь, навичок та особистісних якостей учителя, спрямований на підвищення його професійної компетентності, адаптацію до змін у сфері освіти, а також досягнення нових рівнів професійного самореалізації. Він охоплює як формальні (курси підвищення кваліфікації, семінари), так і неформальні (самоосвіта, участь у професійних спільнотах) форми навчання.

Зважаючи на складність і багатофакторність цього процесу, психологічна підтримка педагогів набуває особливого значення. У цьому контексті шкільний психолог виконує ключову роль як фахівець, що володіє знаннями, навичками й інструментами для ефективного супроводу професійного становлення вчителя. Психологічний супровід — це система заходів психологічної допомоги, підтримки й розвитку, що реалізується фахівцем-психологом з метою забезпечення комфортного, безпечного та ефективного функціонування суб'єктів освітнього процесу. У контексті професійного розвитку педагогів психологічний супровід передбачає виявлення та корекцію психологічних бар'єрів, сприяння професійній адаптації, профілактику емоційного вигорання та розвиток емоційної компетентності.

Психологічний супровід педагогічного працівника охоплює систему цілеспрямованих дій, спрямованих на виявлення та усунення чинників, що гальмують або ускладнюють процес його професійного самозростання. До таких чинників можуть належати недостатня професійна самооцінка, невизначеність професійної ідентичності, неефективні моделі комунікації, високий рівень тривожності або хронічна втома. Саме у цих аспектах психолог виступає як фахівець, що володіє інструментарієм виявлення таких бар'єрів за допомогою методів психологічної діагностики: анкетування, тестування, бесіди, та може запропонувати відповідні форми корекційної або консультативної допомоги.

Однією з ключових функцій психолога у закладі загальної середньої освіти є профілактика професійного вигорання серед педагогів. Це явище, за даними численних досліджень, зокрема праць І. Д. Беха та Н. В. Чепелевої, розглядається як результат тривалого

професійного стресу, що проявляється у виснаженні, емоційному відчуженні, зниженні відчуття професійної значущості та мотивації. З метою запобігання цьому стану психолог може проводити тренінги з розвитку емоційної стійкості, техніки релаксації, а також навчання педагогів ефективним стратегіям подолання стресу.

Крім того, психологічний супровід професійного розвитку включає консультативну діяльність, яка може здійснюватися як індивідуально, так і в груповій формі. Психолог, у співпраці з адміністрацією школи, має можливість створити безпечний простір для відкритого обговорення проблем професійної діяльності вчителів, підтримати їх у періоди адаптації до змін, наприклад, впровадження нових освітніх стандартів, цифрових технологій або викладання в умовах воєнного стану. Саме в ці моменти педагогу потрібна не лише методична підтримка, а й емоційна, яка сприяє мобілізації внутрішніх ресурсів.

Особливу увагу слід приділити психолого-педагогічним семінарам і тренінгам, які проводяться за ініціативи шкільного психолога або у межах міжшкільного співробітництва. Такі заходи спрямовані на розвиток комунікативних навичок, конструктивного вирішення конфліктів, підвищення самоусвідомлення та рефлексивності педагогів. За дослідженнями О. М. Кононко [3], ефективне впровадження програм з розвитку емоційного інтелекту серед учителів позитивно впливає на загальний рівень професійного благополуччя та знижує схильність до конфліктних ситуацій у педагогічному колективі.

Шкільний психолог також виконує функцію фасилітатора професійного зростання, сприяючи формуванню індивідуальної траєкторії розвитку кожного педагога. Це реалізується через підтримку самопізнання, допомогу в розробці індивідуального плану підвищення кваліфікації, формування адекватної професійної самооцінки, мотивації до навчання та вдосконалення. Таким чином, психолог не лише реагує на вже наявні труднощі, а й виконує превентивну функцію, підтримуючи педагога на всіх етапах його професійного шляху.

Підсумовуючи викладене, варто підкреслити, що діяльність шкільного психолога у сфері супроводу професійного розвитку вчителя має системний і міждисциплінарний характер. Її ефективність зростає за умов партнерської взаємодії з адміністрацією школи, методичними об'єднаннями та самими педагогами, які відкриті до зворотного зв'язку, внутрішньої трансформації та фахового вдосконалення. Така взаємодія є запорукою не лише професійного успіху вчителя, а й психологічного комфорту всіх учасників освітнього процесу.

Література:

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003. 280 с.
2. Чепелева Н. В. Психологічна підтримка професійного становлення педагога в освітньому середовищі. *Психологія і суспільство*. 2017. № 3. С. 134–141.
3. Кононко О. М. Психологічний супровід професійного розвитку педагогів в умовах освітньої трансформації. *Освітній простір України*. 2019. Т. 17. С. 136–142.

4. Коваленко І. В. Психологічна культура вчителя як чинник професійного зростання. *Вісник НАПН України*. 2020. Т.2. № 1. С. 1-7

Дудар Олена

ПСИХОЛОГІЯ НАДІЇ ЯК РЕСУРС ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ В УМОВАХ КРИЗИ

У сучасних умовах, коли Україна переживає масштабні соціальні потрясіння, спричинені війною, окупацією та масовим вимушеним переселенням, питання професійної адаптації набуває особливої актуальності. Психологія надії виступає ключовим ресурсом, що сприяє відновленню професійної ідентичності та адаптації особистості до нових реалій.

Згідно із сучасними науковими уявленнями, проблема професійної адаптації в умовах кризи набуває особливої актуальності, оскільки кризові явища в суспільстві та на робочому місці суттєво впливають на психологічний стан фахівців і ефективність їхньої діяльності. Серед психологічних ресурсів, що забезпечують стійкість та успішність адаптації, центральне місце посідає феномен надії, який останніми роками активно досліджується як у західній, так і в українській психології [1; 2; 7].

Надія розглядається як багатовимірне психологічне утворення, що включає в себе когнітивні, емоційні та мотиваційні компоненти. Вона виконує функцію внутрішнього орієнтира, який допомагає людині долати труднощі та зберігати цілеспрямованість у складних життєвих ситуаціях. Зокрема, в умовах професійної кризи, надія може виступати як механізм, що підтримує мотивацію до самореалізації та професійного зростання.

Теоретичні підходи до вивчення надії включають когнітивну концепцію Ч. Снайдера, яка визначає надію як багатовимірну конструкцію, що складається з здатності суб'єкта усвідомлювати шляхи досягнення мети (pathways thinking) та внутрішньої мотивації до їх реалізації (agency thinking) [3]. Ця модель пояснює механізми, за допомогою яких надія сприяє збереженню психологічного благополуччя та формуванню адаптивних стратегій поведінки в складних життєвих ситуаціях. Дослідження Schiavon та ін. [2] підкреслюють, що надія відрізняється від оптимізму більш конкретним і практичним фокусом на плануванні майбутнього, що дозволяє індивіду не лише зберігати позитивні очікування, а й активно долати труднощі. У професійному контексті надія виступає як ресурс, що забезпечує активізацію когнітивних і поведінкових стратегій подолання труднощів, підвищує рівень саморегуляції, знижує ризик розвитку тривожних і депресивних станів, сприяє адаптації до нових або кризових умов праці [1; 4; 7]. Аналіз емпіричних досліджень показує, що високий рівень надії корелює із меншими проявами емоційного вигорання, депресії та стресу як серед студентської молоді, так і серед працівників різних галузей [5;

6]. Наприклад, у статті Wen та ін. [5] наведено дані, які свідчать про захисний ефект надії в умовах організаційних криз: працівники, які мають високий рівень надії, рідше демонструють ознаки професійного вигорання, залишаються більш залученими до роботи та легше відновлюються після кризових ситуацій.

Особливої уваги заслуговують результати досліджень впливу надії на психологічне благополуччя студентської молоді в умовах академічного стресу та невизначеності. За даними сучасних робіт, надія не лише підвищує суб'єктивне відчуття контролю над подіями, а й сприяє розвитку стресостійкості, позитивного ставлення до навчання та життя загалом [6]. У кризових ситуаціях (наприклад, під час пандемії чи війни) надія допомагає зберігати мотивацію до професійної діяльності, активізує пошук альтернативних шляхів досягнення цілей, сприяє мобілізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів для подолання складних обставин [4; 8].

Отже, надія є важливим чинником, який сприяє адаптації особистості до нових професійних умов. Зокрема, у внутрішньо переміщених осіб надія допомагає зберігати віру у власні сили та можливості, що є критично важливим для успішної професійної реадaptaції. Надія також сприяє формуванню позитивного ставлення до майбутнього, що є необхідним для подолання стресу та тривоги, пов'язаних з професійними змінами.

З точки зору практичної психології, розвиток надії як ресурсу професійної адаптації може здійснюватися шляхом застосування спеціалізованих тренінгових програм і психокорекційних заходів, спрямованих на формування навичок цілепокладання, стратегічного мислення, саморегуляції та когнітивного реструктурування негативних установок [7; 8]. У практичних посібниках та методичних рекомендаціях, створених останніми роками, особлива увага приділяється використанню інтегративних підходів, що поєднують когнітивно-поведінкові, гуманістичні та екзистенційні стратегії, а також елементів позитивної психотерапії для розвитку внутрішньої мотивації, оптимізму й віри в успішне подолання кризи [9].

З метою підтримки та розвитку надії у осіб, що переживають професійну кризу, рекомендується впровадження психологічних інтервенцій, спрямованих на: розвиток позитивного мислення та оптимізму; формування чітких професійних цілей та планів; підвищення самооцінки та впевненості у власних силах; забезпечення соціальної підтримки та створення сприятливого соціального середовища. Такі заходи можуть бути реалізовані через індивідуальні та групові психологічні консультації, тренінги особистісного зростання, а також програми професійної орієнтації та перекваліфікації.

Аналіз матеріалів сучасних науково-практичних конференцій свідчить про актуальність подальшого вивчення психології надії як чинника ефективної професійної

адаптації, особливо в контексті глобальних і локальних криз, які актуалізують потребу у формуванні психологічної стійкості, адаптивності й внутрішньої ресурсності особистості [9].

Отже, психологія надії є фундаментальним чинником професійної адаптації особистості в умовах кризи. Розвиток та підтримка надії сприяє подоланню стресу, збереженню мотивації та формуванню позитивного ставлення до майбутнього, що є необхідним для успішної професійної реадаптації. Впровадження психологічних заходів, спрямованих на розвиток надії, є важливим напрямом підтримки осіб, що переживають професійні кризи в умовах соціальних потрясінь.

Література:

1. Gallagher M. W., Lopez S. J. Positive expectancies and mental health: Identifying the unique contributions of hope and optimism // *Journal of Positive Psychology*. Vol. 4, No. 6. 2009. P. 548–556. DOI: [10.1080/17439760903157166](https://doi.org/10.1080/17439760903157166)
2. Schiavon C. C., Marchetti E., Gurgel L. G., Busnello F. M., Reppold C. T. Optimism and hope in chronic disease: A systematic review // *Frontiers in Psychology*. Vol. 7. 2017. Article 2022. doi: 10.3389/fpsyg.2016.02022.
3. Snyder C. R. Hope theory: Rainbows in the mind // *Psychological Inquiry*. Vol. 13, No. 4. 2002. P. 249–275.
4. Pleeging, Emma & Burger, Martijn & Exel, Job. (2019). The Relations between Hope and Subjective Well-Being: a Literature Overview and Empirical Analysis. *Applied Research in Quality of Life*. 16, 1019–1041 (2021). <https://doi.org/10.1007/s11482-019-09802-4>
5. Surachartkumtonkun J., Ngo L. V., Shao W. The crisis cloud's silver linings: The effects of hope and gratitude on employee burnout and engagement // *Journal of Retailing and Consumer Services*. Vol. 74 (C). 2023. DOI: 10.1016/j.jretconser.2023.103421
6. Yan Z., Zakaria E., Akhir N., Hassan N. Resilience, dispositional hope, and psychological well-being among college students: A systematic review [Електрон. ресурс] // *Open Psychology Journal*. Vol. 17. 2024. e18743501327198. Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.2174/0118743501327198240918080833>.
7. Кириченко В. В. Психологічні основи професійної адаптації та вибору професії : навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2015. 110 с.
8. Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій : зб. статей / Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, Представництво Польської академії наук у м. Києві, Соціально-психологічний методичний реабілітаційний центр. Київ : Міленіум. 2015. 150 с.
9. Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства: зб. матеріалів IX Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ірпінь, 25–29 квіт. 2024 р. [Електрон. вид.] Ірпінь : Держ. податк. ун-т. 2024. 582 с. PDF-формат, мережеве вид., інституц. депозитарій. ISBN 978-966-337-741-4.

Тетяна Дуткевич

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРОФЕСІЇ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Соціалізація розпочинається з перших днів життя малюка, коли його оточують предмети людської культури, з якими та за допомогою яких дорослі виконують різноманітні процеси (годують, одягають, проводять гігієнічні процедури тощо). У дитини виникає прагнення бути учасником життя, яке вирує навколо неї. Вона пізнає навколишню дійсність, важливою складовою якої є різноманітна праця дорослих, що становить питому частку уявлень малюка про соціальну дійсність [2]. Завдання з формування у дошкільників уявлень про професії поставлено у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні.

Освітнім напрямом «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі» передбачено виховання у дитини інтересу й поваги до професій, позитивного ставлення до суспільної праці та професійної діяльності дорослих [1, с. 17].

Перші кроки у формуванні уявлень дитини про професії пов'язані із її спостереженнями за найближчими дорослими. Малюк дізнається, що батько носить військову форму, а бабуся працює у лікарні, де одягає білий халат. Мама-вчителька довго сидить біля столу, перевіряючи зошити своїх учнів. Діти відвідують місця роботи своїх близьких, спостерігають за працею людей у магазині, на пошті, залізниці, лікарні, школі тощо. Поступово накопичується досить багатий чуттєвий досвід, а разом із ним зростає прагнення дітей наслідувати дорослих, щоб стати спочатку їх помічниками, а згодом і рівноправними партнерами. Однак, складність сучасного виробництва визначає необхідність тривалої підготовки малюка до здобуття професії та суспільно значущої трудової діяльності. Важливим етапом цієї підготовки є включення дитини у різні види гри, як доступній їй за віком активності. Появу дитячої гри пов'язують саме із прагненням малюка до включення у доросле життя, коли останнє ще є для неї недоступним. Відомо, що у первісному суспільстві гра, як вид діяльності дітей, була відсутня, бо примітивні трудові процеси дозволяли малюкам вже з одного-трьох років допомагати дорослим у їх праці.

Першим видом дитячої гри, а також і взагалі першим видом діяльності малюка в 1-3 роки стає предметно-маніпулятивна гра. Важливим розвивальним результатом цієї гри є оволодіння дитиною діями з предметами та розуміння їх соціального призначення. Основним змістом предметно-маніпулятивної гри є наслідування малюком дій дорослих, за якими він зацікавлено і уважно спостерігає. У свою чергу, дорослий у спілкуванні з малюком називає різні предмети, пояснює їх призначення, коментує свої дії (зараз помиємо ручки, де наше мило, треба добре намити ручки, а потім змити; де наша тарілочка? Мишко не зможе обідати без ложки, тримай ложку). Дитина другого року життя внаслідок вікових обмежень мовлення рідко про щось запитує, але завдяки спостереженням та коментарям дорослих поступово починає розуміти, для чого використовуються різні предмети, та зображає дії з ними у своїй грі. Через осмислення предметних дій, які виконують дорослі, формуються перші уявлення малюка про професії. Батько водить машину, він доглядає за нею, миє, ремонтує, сідає за кермо, вантажить тощо. Мама-лікарка носить білий халат, робить записи, розмовляє, оглядає. Уявлення набувають дієвості у предметній грі, чому сприяє дорослий, спонукаючи дитину: «вилікуй хвору ляльку», «відремонтуй машинку», «нагодуй ляльку» тощо.

Якщо у ранньому віці головним елементом дитячих уявлень про професії були притаманні для них певні предметні дії та перетворення, то у дошкільника фокус уваги

зміщується на взаємини дорослих, а отже і на соціальне призначення професій, виконання ними суспільних функцій: батько – будівельник, він споруджує будівлі з квартирами для людей; мати – лікарка, вона лікує хворих, її кличуть на допомогу, щоб полегшити страждання тощо. У дошкільника виявляється помітно глибше, ніж у ранньому віці, пізнання соціального довкілля, коли воно постає у свідомості дитини як деяка невидима мережа складних і багатоплоскових зв'язків між людьми. Змінюється і прагнення дитини до дорослого життя, вона починає моделювати його у сюжетно-рольовій грі, що дає можливість віддзеркалювати взаємини між людьми й у цьому процесі засвоювати їхні соціальні функції (ролі). У сюжетно-рольовій грі дитина не просто виконує низку предметних дій, пов'язаних із певною професією, а програє ролі «лікаря», «вчителя», «водія» за певними сюжетами, притаманними цим професіям, які виявляються у серії взаємодій (лікаря із пацієнтами, водія із пасажирями, вчителя з учнями тощо). Таким чином у сюжетно-рольовій грі моделюються суспільний розподіл праці та взаємообмін результатами діяльності, внаслідок чого у дитини формуються відповідні уявлення про позиції кожного дорослого у широкому соціальному контексті та зкоординованість цих позицій між собою. Пізнавальний досвід дитини стає джерелом для ігрових сюжетів, присвячених окремим найбільш поширеним професіям, діти грають «у школу, магазин, пошту, будівельників, лікарню, вокзал, військових, перукарню, водія і пасажирів» тощо. Особливою популярністю серед дітей користуються так звані будівельні ігри, у яких поєднуються елементи сюжетно-рольової гри, предметної і продуктивної (конструктивної) діяльності. Змістом такої гри є спорудження та конструювання «будівель» як зі спеціально призначених іграшок (кубиків, конструкторів), так і з допоміжних, у тому числі і природних, матеріалів (дерев'яні бруски і палички, порожні коробки, пісок, глина, камінці тощо). Близькою до будівельних ігор є конструктивна діяльність, де діти не лише споруджують приміщення, але й вигадують різноманітні конструкції мостів, прокладають дороги, облаштовують озера, ставки, вулиці; складають іграшкові пристрої і прилади. Такого роду активності дітей знайомлять їх із інженерними і технічними професіями, сприяють розвитку просторової уяви і творчості.

Завдяки поступовому набуттю дошкільниками пізнавального досвіду перелік відомих їм професій помітно розширюється від 4 до 12-15 найменувань.

Важливе значення у формуванні уявлень дітей про професії відіграє їхня праця, яка є основною умовою для засвоєння дошкільниками елементарних трудових умінь та навичок. Відзначимо тісний зв'язок дитячої праці із іншими видами активності, передовсім грою. Прагнення дитини бути дорослим й водночас самостійним є могутнім мотивом для включення у працю, коли малюк вже у 2-3 роки намагається допомогти мамі поливати

квіти, прибирати, мити посуд, готувати їжу тощо. Долучення дитини до побутової і трудової діяльності дозволяє їй «із середини» пізнати складові та умови праці дорослих, зрозуміти відмінності різних її видів, що розширює дитячі уявлення про професії. У малюків виявляються перші схильності до того чи іншого різновиду праці (хтось полюбить готувати, інші – шити одяг для ляльки, робити ляльці зачіску, працювати на городі, облаштовувати подвір'я). Таким чином починається перший (емоційний) етап професійного самовизначення, коли виникають перші уподобання, намічаються професійні інтереси. Разом з тим розширюються знання дитини про професії. Особливо активно цей процес відбувається у старшого дошкільника, коли уявлення про професії набувають досить складної структури, до якої входять не лише назви професій, але й їх суспільне призначення, притаманні атрибути, знаряддя, інструменти, пристрої, обладнання. Діти знають, що лікар позбавляє людей від хвороб, носить білий халат, користується стетоскопом, шприцем, голками, медичним посудом, термометром; вчитель проводить уроки, має ручку, зошит, журнал, у класі розташовані парти, дошка; будівельник одягає спецівку, кладе цеглу, замішує розчин з цементу і піску, фарбує стіни. Старші дошкільники добре розуміють важливість послідовності у виконанні трудових процесів, роблять зауваження меншим дітям, якщо вони її не дотримуються («спочатку наповни пляшку водою, а потім йди поливати квіти»). Формуються уявлення про поведінку і характер представників різних професій (водій автобусу чемний, охайний, уважний до пасажирів; військовий – сміливий, загартований, сильний, добрий).

Отже, уявлення про професії формуються у дошкільника з перших днів життя, у процесі пізнання соціального довкілля, включення в різні види активності, спілкування з дорослими, залучення дітей до ігрової, побутової й трудової діяльності. Уявлення про професії дитини раннього віку формуються у предметно-маніпулятивній грі та зосереджуються на предметній стороні професій (характерних предметах та діях з ними). У дошкільному віці пріоритетного значення набуває сюжетно-рольова гра, яка розкриває дітям суспільне значення професій, взаємозв'язок представників різних професій. У побутовій і трудовій діяльності дитина оволодіває елементарними трудовими навичками й уміннями, відбувається закладання її перших професійних уподобань (схильностей), що у подальшому впливатимуть на вибір професії. Наприкінці дошкільного віку у структурі уявлень дитини про професії виокремлюються знання назв, суспільного призначення, притаманних атрибутів, предметів, знарядь, інструментів, пристроїв, обладнання, уявлення про поведінку і характер представників різних професій. Таким чином дошкільний період є важливим етапом початкового професійного самовизначення особистості.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Нова редакція): наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 р. № 33. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Максимова О.О. Ознайомлення дітей із суспільним довкіллям : навч. посіб . Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 175 с.
3. Чорна Г. Педагогічні засади формування уявлень про професії у дітей дошкільного віку. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*. 2022, Vol. 1, №. 2. С.60-68.

Іван Заєць

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА МАЙБУТНЄ ПРОФЕСІЙ

На Всесвітньому економічному форумі було представлено та опубліковано звіт «Про майбутнє робочих місць 2025». В ньому містяться висновки опитування понад 1000 компаній із 22 галузей, в яких працює більше 14 млн. працівників. Згідно результатів опитувань – 86% респондентів зазначають, що саме штучний інтелект матиме найбільший вплив на трансформацію професійної діяльності до 2030 року.

Прогнозується, що технології стануть найбільш дивергентним рушієм змін на ринку праці. Зокрема, тенденції в галузі штучного інтелекту (ШІ) та технологій обробки інформації створять 11 мільйонів робочих місць і одночасно зменшать 9 мільйонів, що більше, ніж будь-який інший технологічний тренд.

Слід зазначити, що генеративний штучний інтелект (GenAI) зазнав швидкого зростання як інвестицій, так і впровадження в різних секторах. З моменту випуску Chat GPT у листопаді 2022 року інвестиційні потоки в ШІ зросли майже у вісім разів. Сьогодні тренд ШІ вже стає масштабним. Приведемо кілька цифр: 24 мільярди: кількість онлайн-відвідувань, згенерованих топ-50 інструментами штучного інтелекту за рік; 14 мільярдів: кількість відвідувань, згенерованих лише ChatGPT за один рік; 5,5 мільярда: кількість відвідувань, згенерованих користувачами ШІ у США, за якими йдуть Індія (2,1 мільярда) та Індонезія (1,4 мільярда).

Але в той же час, відмітимо, що GenAI залишається обмеженим у продуктивності завдань, що вимагають фізичного виконання, нестандартного мислення, суджень або практичного застосування. Додамо, що навички взаємодії між людьми, включаючи емпатію та активне слухання; сенсорна обробка; спритність рук – не демонструють, на даний момент, потенціалу заміни через їхні фізичні та глибоко людські компоненти. Також статистичний характер роботи ШІ породжує серйозні проблеми. Однією з найпомітніших є галюцинації – коли модель впевнено генерує неправдиву інформацію. Це відбувається через відсутність справжнього розуміння та оцінки достовірності. Упередженість – інша серйозна проблема сучасного ШІ. Моделі навчаються на величезних масивах інтернет-

даних, які містять усі людські упередження. **Неможливість відокремити факти від суб'єктивних оцінок обмежує надійність таких систем.**

Необхідно сказати, що технологія GenAI демонструє набагато вищий потенціал в навичках, що пов'язані з використанням теоретичних знань і цифрових маніпуляцій. До них відносяться деталізовані навички в області ШІ та великих даних, наприклад інтелектуальний аналіз даних і програми машинного навчання.

Також доцільно відзначити, що повний масштаб довгострокового підвищення продуктивності від цієї технології залишається невизначеним. Дослідження виявили різні можливості ШІ для покращення людських навичок та продуктивності. Деякі з цих досліджень виділили способи, за допомогою яких генеративний ШІ покращує основні людські навички та знання серед нових працівників. Інші дослідження показали, що генеративний ШІ може покращити знання, якщо застосовується належним чином у межах своїх можливостей, але ризикує призвести до негативних наслідків, коли користувачі несвідомо розширюють його можливості.

Деякі експерти стверджують, що генеративний ШІ може надати менш спеціалізованим працівникам можливість виконувати ширший спектр «експертних» завдань, розширюючи можливі функції таких ролей, як бухгалтери, медсестри, асистенти викладачів тощо. Аналогічно, ця технологія може забезпечити кваліфікованих фахівців, таких як електрики, лікарі чи інженери, передовими світовими знаннями, що дозволить їм ефективніше вирішувати складні проблеми. Такі результати, які створюють справжні зрушення в кількості або якості продукції, з більшою ймовірністю відбудуться, якщо розвиток технологій буде зосереджений на покращенні, а не на заміні людських можливостей.

Однак без належної системи прийняття рішень, структури економічного стимулювання та державного регулювання, залишається ризик того, що технологічний розвиток буде зосереджений на заміні людської праці, що може збільшити нерівність та безробіття.

На нашу думку, доцільно підкреслити актуальність підходу – співпраці людини та машини (або «доповнення»). Відзначимо, що технології можна розробляти та розвивати таким чином, щоб вони доповнювали та покращували, а не витісняли людську працю; допомагали в стратегії розвитку талантів, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Дані технології можуть бути розроблені та впроваджені таким чином, щоб забезпечити та оптимізувати співпрацю людини та машини. Статистичні дані свідчать, що сьогодні 47% робочих завдань виконуються переважно людьми, причому 22% виконуються за допомогою технологій (машин та алгоритмів), а 30% виконуються за допомогою їх комбінації. До 2030 року роботодавці очікують, що ці пропорції будуть майже порівну розподілені між цими категоріями.

Необхідно сказати, що аналітики WEF підготували прогноз основних навичок, які будуть важливі у період 2025-2030 років. Відзначимо, що в ньому ІІІ та великі дані очолюють список найбільш швидкозростаючих навичок. Зауважимо, що порівняно із звітами WEF минулих років ІІІ та великі дані помітно зросли за своєю актуальністю.

Слід зазначити, що найшвидше розвиваються робочі місця, пов'язані з технологічним розвитком, досягненнями в сфері штучного інтелекту та робототехніки. Найшвидше зростаючий список професій: Big Data спеціаліст (з великих даних), інженери Fintech, AI та Machine learning, фахівці з розробки програмного забезпечення тощо.

Необхідно сказати, що на сьогоднішній день лідерами з впровадження ІІІ є сфери роздрібної торгівлі (72%), охорони здоров'я (68%), ІТ та телекомунікацій (63%), автомобільної промисловості (44%), туризму і готельного бізнесу (25%).

До професій, що можуть втратити свою актуальність (зона ризику) через розвиток та впровадження ІІІ експерти відносять: канцелярських працівників, касирів та білетників, адміністративних помічників та керівників, секретарів, поліграфічних працівників, **фінансові професії** (аналітиків), бухгалтерів, аудиторів, **трейдерів**, аналітиків даних та дослідників початкового рівня, юристів початкового рівня, **медіа-професії** (реклама, створення контенту, технічні тексти, журналістика), транспортних працівників, фахівців з обслуговування клієнтів тощо.

Слід зазначити, що вже зараз професії у сфері штучного інтелекту є одними з найбільш перспективних на сучасному ринку праці. Доцільно проаналізувати причини: 1) прогресивне зростання технологій. Штучний інтелект продовжує розвиватися швидкими темпами, відкриваючи нові можливості для інновацій у різноманітних галузях. 2) Вплив на різноманітні сектори. ІІІ має потенціал модернізувати практично кожен галузь, забезпечуючи оптимізацію процесів, підвищення ефективності та впровадження інноваційних продуктів та послуг. 3) Високі заробітні плати. Через високий попит та обмежену кількість кваліфікованих спеціалістів у даній галузі, заробітні плати часто значно вищі, ніж у багатьох інших сферах. 4) Міждисциплінарний характер. Робота в сфері ІІІ часто вимагає знань і навичок, які охоплюють декілька дисциплін, включаючи математику, статистику, інформатику, психологію та інженерію. Це міждисциплінарне поле пропонує різноманітні можливості для особистісного та професійного розвитку. 5) Позитивний соціальний вплив. ІІІ має потенціал до вирішення деяких світових проблем, включаючи кліматичні зміни, охорону здоров'я тощо. 6) Неперервне навчання та розвиток. Галузь ІІІ швидко розвивається, тому спеціалісти повинні постійно вчитися, щоб залишатися на передовій науково-технічного прогресу. 7) Глобальні можливості для кар'єри. В даній

сфері фахівці мають можливість працювати в міжнародних компаніях, інтернаціональних проектах та співпрацювати з колегами з різних країн.

Для роботи в галузі штучного інтелекту необхідний набір специфічних навичок, який включає як технічні, так і софт-скіли. Розглянемо детальніше ключові навички, які знадобляться для кар'єри в цій сфері. **Hard Skills: Програмування.** Знання мов програмування є важливим, оскільки вони часто використовуються для створення AI-моделей та алгоритмів. **Машинне навчання.** Розуміння принципів машинного навчання (ML), включаючи нейронні мережі є критично важливим. **Статистика та математика.** Глибоке розуміння статистики, диференційного та інтегрального числення є необхідним для розуміння та розробки алгоритмів ШІ. **Обробка природної мови (NLP).** Важливим є знання технік та методологій NLP для розробки систем, здатних розуміти, інтерпретувати та відповідати на людську мову. **Комп'ютерний зір.** Розуміння методів аналізу, обробки та інтерпретації візуальної інформації із зображень або відео за допомогою комп'ютерних систем. **Управління даними.** Навички роботи з великими даними, знання SQL та нереляційних баз даних, досвід роботи з інструментами для обробки та аналізу даних. **Soft Skills: Аналітичне мислення.** Здатність до критичного мислення, аналізу проблем та вироблення ефективних рішень. **Комунікативні навички.** Уміння чітко та ефективно спілкуватися з колегами, керівництвом та клієнтами, включаючи складні технічні концепції. **Командна робота.** Здатність ефективно працювати в команді, враховуючи різноманітність думок та підходів. **Творчість та інноваційність.** Здатність мислити нестандартно, застосовувати нові підходи та шукати інноваційні рішення для складних проблем. **Навички управління проектами.** Вміння планувати, координувати та виконувати завдання, ефективно розподіляючи ресурси та час. **Навчання та адаптація.** Відданість неперервному навчанню та адаптації до нових технологій, методів та інструментів у швидко змінному середовищі.

Також доцільно зупинитися на перспективних професіях у сфері ШІ: AI Research Scientist (науковець-дослідник у галузі AI); AI Software Developer (розробник ПЗ на основі AI); Robotics Engineer (інженер-робототехнік); Data Engineer (інженер з даних); Business Intelligence Developer (розробник бізнес-аналітики); NLP Engineer (інженер з обробки природної мови); AI Project Manager (менеджер проектів AI); Cybersecurity Analyst (аналітик кібербезпеки); AI Content Writer (райтер із досвідом роботи з AI); Digital Marketing Specialist with AI Experience (цифровий маркетолог із досвідом роботи з AI).

Отже, ми можемо виділити потенціал ШІ для розширення людської роботи, через співпрацю людини та машини, але не для повної її заміни в більшості сфер. Також, на нашу

думку, важливо, щоб «людський нагляд» залишався вирішальним та критично важливим для забезпечення управління, точності та етичності використання ШІ.

Література

1. Future of jobs report 2025. *World economic forum*, january 2025.
2. Михайло Кравченко. Майбутнє належить AI: топ-10 професій у сфері штучного інтелекту. *Електронний ресурс*. URL: <https://inproject.org/top-10-profesij-u-sferi-shtuchnogo-intelektu/> (дата звернення: 20.05.2025).

Оксана Іванова

РЕСУРСИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні воєнні реалії зумовлюють значне зростання потреб у психічній стійкості особистості. Резильєнтність, як здатність особистості повертатися до психічної рівноваги після дії травматичних ситуацій, може стати основою подальшого постратматичного зростання і майбутньої соціальної активності. Усвідомлення життєвої цілі та професійної траєкторії забезпечує почуття сенсу та контролю над життям. Профорієнтація стимулює особистісне розвиваюче середовище, у якому закладаються ресурси самоосвіти, адаптації та селфрегуляції [3; 6]. Війна стає радикальним фактором змін у життєвих планах, включаючи професійні орієнтири. У такій ситуації формування професійної ідентичності є не лише компонентом соціалізації, а й засобом мобілізації внутрішніх ресурсів. Дослідження засвідчують, що люди, які мають чітке уявлення про власне професійне покликання, демонструють вищий рівень емоційної стабільності, стресостійкості та мотивації до розвитку навіть у надзвичайних умовах [4; 7]. Професійна ідентичність стає «якірною точкою» самосприйняття, яка допомагає зберігати цілісність «Я-концепції», попри зовнішній хаос. Особливо важливою вона є для молоді, яка стоїть на порозі самостійного життя та професійного вибору. Саме тому системи профорієнтації мають інтегрувати не лише освітньо-кар'єрний супровід, а й психологічну підтримку становлення суб'єктності.

Досягнення цієї мети, на нашу думку, можуть забезпечити наступні ключові ресурси профорієнтації:

- скринінгові і діагностичні інструменти порозуміння з собою (тести, анкети);
- консультативно-психологічна підтримка (шкільні психологи, куратори, соціальні педагоги);
- інформаційні та діагностичні платформи (веб-сервіси, відеоконсультації);
- системи профорієнтаційної підтримки (кар'єрні центри, ментори, тренінги).

Ресурсами для розвитку резильєнтності особистості в умовах війни також виступають цифрові та освітні інновації в профорієнтації. У контексті війни та вимушеного переміщення, цифрові платформи стали ключовим інструментом доступу до профорієнтаційної підтримки. Онлайн-курси, віртуальні центри кар'єри, мобільні додатки з тестами на визначення професійних інтересів — усе це дозволяє молоді формувати уявлення про кар'єрні перспективи незалежно від місця перебування [8].

Зокрема, українські проєкти на зразок «Моя професія: консультаційна платформа», «Кар'єра для нового життя», «Prometheus», «Дія.Освіта» забезпечують доступ до адаптивних навчальних і діагностичних ресурсів, що інтегрують і психологічну підтримку, і кар'єрне консультування. Це не лише підвищує обізнаність, а й формує внутрішнє відчуття напрямку, що є визначальним для стабільності у нестабільному середовищі.

Висновки. Поєднання профорієнтаційних засобів і систем супроводу забезпечує єдине ресурсне середовище для зміцнення резильєнтності особистості. Опанування професійно значущої мети виступає як системоутворюючий фактор зміцнення психічної стійкості. У сучасних реаліях, коли молодь часто перебуває у стані невизначеності, саме професійна орієнтація здатна задати вектор розвитку і виступити стабілізуючим фактором у становленні особистості. Особливого значення набувають цифрові та дистанційні ресурси, які дозволяють підтримувати неперервність професійного самовизначення в умовах кризи, переміщення та соціального стресу. Таким чином, профорієнтаційна діяльність у контексті розвитку резильєнтності — це не лише інструмент вибору професії, а потужний засіб психологічного зміцнення особистості у складні періоди життя.

Література:

1. Андрієнко Т. В. Розвиток резильєнтності особистості: психологічні механізми та соціальні фактори : монографія / Т. В. Андрієнко. — Харків : Дізнай про паблішинг, 2020. — 192 с.
2. Бочелюк В. Й. Психологія життєстійкості : навч. посіб. / В. Й. Бочелюк. — Запоріжжя : ЗНУ, 2017. — 160 с.
3. Василенко І. В. Психологічні чинники професійного самовизначення в підлітковому віці / І. В. Василенко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2019. — № 2. — С. 33–39.
4. Губенко С. О. Професійна ідентичність в умовах соціальної нестабільності / С. О. Губенко // Психологія і суспільство. — 2022. — № 1. — С. 45–52.
5. Державний стандарт базової середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.06.2025).
6. Завадська Т. І. Роль профорієнтації в розвитку особистісної зрілості школярів / Т. І. Завадська // Актуальні проблеми психології. — 2020. — Т. VI. — С. 71–76.
7. Лактіонова Г. М. Психологія особистісної зрілості : навч. посіб. / Г. М. Лактіонова. — Київ : Центр учбової літератури, 2021. — 204 с.

8. Цифрові рішення для освіти в умовах війни: аналітичний звіт / МОН України [Електронний ресурс]. – Київ, 2023. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/cifrovi-rishennya-v-osviti-v-umovah-vijni-analitika> (дата звернення: 30.06.2025).

Олена Ігнатович

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ВЕТЕРАНАМ: ВИКЛИКИ ТА ЕФЕКТИВНІ ПІДХОДИ

Повномасштабна війна призвела до збільшення кількості ветеранів та військовослужбовців, які потребують психологічної підтримки. Повернення до мирного життя супроводжується численними викликами: посттравматичний стресовий розлад, порушення адаптації, труднощі у відновленні соціальних зв'язків і побудові особистісного майбутнього. За таких умов психологічна допомога ветеранам набуває не лише медико-психологічного, а й соціально-національного значення, впливаючи на стабільність і розвиток українського суспільства загалом. Метою цієї роботи є аналіз сучасних підходів до надання психологічної допомоги ветеранам у світлі українських реалій, з опорою на міжнародні практики та нормативно-правову базу України.

Війна – це складне і багатовимірне явище, яке може мати значні наслідки для кожної окремої людини, спільнот, суспільства в цілому. З точки зору впливу на психіку людини війна – це безперечно кризова подія, яка виходить за межі звичного життєвого досвіду і може мати значні наслідки для психічного здоров'я і благополуччя людини. Війна перериває звичний плин часу, руйнує плани на майбутнє, порушує почуття безпеки. Один з основних психологічних наслідків війни – це травма. Події, які переживають захисники та цивільні особи в умовах війни, можуть чинити травматичний вплив на психіку людини. Тоді ми говоримо про травматичний досвід внаслідок певних кризових подій, зокрема, війни. Також травма може виникнути внаслідок досвіду свідка травматичної події, - це вторинна травматизація. Такий вид травматизації зустрічається серед рідних і близьких захисників і захисниць, а також серед представників допомагаючих професій (лікарі, психологи, соціальні працівники тощо). До основних проблем ментального здоров'я, які найчастіше діагностувалися серед ветеранів та членів їх родин і помітно знижували якість їхнього життя, відносяться ПТСР, депресивні розлади й тривожні розлади, розлади сну.

Крім цього, існують багато викликів: ветерани та члени їхніх родин можуть зіткнутися з різними проблемами внаслідок військової служби та отримання нового досвіду, серед яких: фізичне і психічне здоров'я, працевлаштування та фінансові труднощі; міжособистісні стосунки; житло; соціальна ізоляція; доступ до медичної допомоги.

Тому надзвичайно важливим є питання організації простої і зрозумілої системи підтримки в умовах війни і післявоєнного відновлення, а також забезпечення доступу до цієї системи. Так, Ю. Руснак визначив сутність та значення психологічної реабілітації військовослужбовців після повернення із зони бойових дій, а також проаналізував нормативно-правові засади їх психологічної реабілітації. (Руснак, 2024). Повернення з війни супроводжується дезадаптацією, яка проявляється у вигляді емоційного вигорання, депресії, тривоги, проблем зі сном, труднощів у побудові міжособистісних стосунків. Відповідно до результатів досліджень Американської психологічної асоціації, ПТСР виявляється приблизно у 30% осіб, які брали участь у бойових діях. Симптоми включають нав'язливі спогади, нічні кошмари, емоційне оціпеніння, гіпервозбудження, уникання травматичних нагадувань (American Psychological Association, 2025).

У контексті українських реалій актуальним є вивчення та імплементація міжнародних стандартів надання психологічної допомоги ветеранам. Опора на власні ресурси особистості, ресурси психосоціальної підтримки та кваліфікованої психологічної, медико-психологічної, психіатричної допомоги сприятимуть збереженню ментального здоров'я і благополуччя нації. Постановою КМУ №1480 внесені зміни у експериментальний проєкт щодо формування ефективної системи послуг для ветеранів та їхніх родин, у змісті якої передбачено трирівневу систему надання психологічної допомоги. Перший рівень – соціально-психологічна підтримка та супровід. Другий рівень – психологічна допомога. Третій рівень – комплексна медико-психологічна допомога, яка надається мультидисциплінарними командами. Цей проєкт передбачає мультидисциплінарний підхід, де поряд із медичною та соціальною допомогою розглядаються психотерапевтичні втручання (КМУ, 2024).

Гіпнотерапія – один з ефективних методів психотерапії, що базується на введенні клієнта у змінений стан свідомості з метою активізації внутрішніх ресурсів для подолання психологічних труднощів. Джудіт Герман у своєму класичному дослідженні підкреслила, що процес зцілення після травми складається з трьох фаз: стабілізація, реконструкція травматичного досвіду та повторна інтеграція (Герман, 2023). Гіпнотерапевтичні впливи можуть бути ефективними саме на першому та третьому етапах, оскільки сприяють зниженню рівня тривоги, відновленню відчуття контролю та безпеки, полегшенню соматичних симптомів. Р. Попелюшко зауважив на можливостях використання гіпнотерапії у роботі з комбатантами, що мали ПТСР, щодо зменшення симптомів цього розладу та наголосив на необхідності підготовки кваліфікованих фахівців й адаптації гіпнотерапевтичних програм до специфіки українських ветеранів, які часто мають досвід тривалих бойових дій, втрат товаришів, полону (Попелюшко, 2023).

Особливістю українського контексту є необхідність врахування таких чинників, як: високий рівень тривалого бойового стресу та повторної травматизації; недостатній рівень довіри до психологів через досвід стигматизації; обмеженість ресурсів, особливо у сільських та прифронтових громадах; висока залученість волонтерських ініціатив, які часто беруть на себе частину функцій психологічної підтримки; вплив державної політики та інституційної спроможності.

Важливим кроком є розробка Національного стандарту надання психологічної допомоги ветеранам, який має запобігти неякісному втручанню або повторній травматизації. Необхідною складовою якісної допомоги є підвищення кваліфікації фахівців із фокусом на таких компетентностях, як: розуміння бойової травми; дотримання етичних принципів і принципів травмобезпечного підходу; культурна та гендерна чутливість; навички роботи з агресією, соромом, провинною; володіння тілесноорієнтованими техніками, прийомами роботи з образами та візуалізацією природи, рідного дому, що підвищують ефективність гіпнотерапевтичного втручання. Аудіосесії з елементами гіпнозу та звуками природи (ліс, річка, пташиний спів) демонструють терапевтичний потенціал у роботі з ветеранами. Формат дистанційного прослуховування підвищує доступність допомоги, знижує бар'єри звернення до психолога, сприяє регулярній самодопомозі.

Однак гіпнотерапія не є універсальним засобом — важливо враховувати протипоказання (психотичні стани, епілепсія, висока тривожність щодо втрати контролю). Тому доцільним є поєднання гіпнозу з іншими підходами — когнітивно-поведінковою терапією, методами тілесно-орієнтованої терапії, груповою підтримкою.

Гіпнотерапія є перспективним напрямом психологічної допомоги воїнам після повернення з війни. Вона сприяє зниженню рівня тривожності, нормалізації сну, емоційному заспокоєнню, покращенню адаптації до мирного життя. Ефективність зростає при індивідуалізації підходу, урахуванні бойового досвіду, культурного контексту, поєднанні з іншими методами терапії.

У перспективі доцільним є: розробка та впровадження сертифікованих програм з гіпнотерапії для ветеранів, підготовка фахівців з психотравматології та гіпнозу, дослідження ефективності аудіогіпнозу в онлайн-форматі, створення мобільних додатків із гіпнотерапевтичним контентом.

Психологічна допомога ветеранам вимагає високого рівня фахової підготовки, гнучкості психотерапевтичного підходу, здатності до емпатійного резонансу та міждисциплінарної співпраці. Науковці покликані здійснювати валідизацію ефективних методик, практики — адаптувати їх до контексту конкретного клієнта, а використання гіпнотерапії у роботі з воїнами після війни може стати важливим компонентом

національної системи психореабілітації, сприяти поверненню ветеранів до повноцінного життя в мирному суспільстві.

Література:

- American Psychological Association. (2025). Clinical practice guideline for the treatment of posttraumatic stress disorder (PTSD) in adults. <https://www.apa.org/ptsd-guideline>
- Джудіт Герман (2023). Психологічна травма та шлях до видужання. Наслідки насильства - від знущань у сім'ї до політичного терору. з англ. пер. Оксана Лизак, Оксана Наконечна, Олександр Шлапак. Львів: Вид-во Старого Лева. 418.
- Кабінет Міністрів України. (2024). Постанова №1480 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 р. № 1338 і від 18 березня 2024 р. № 307». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1480-2024-п#Text>
- Попелюшко, Р. (2023). Особливості застосування гіпнозу як інструменту в подоланні посттравматичного стресового розладу у комбатантів. Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи: Збірник наукових праць. Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 231-234.
- Руснак, Ю. (2024). Психологічна реабілітація ветеранів в умовах проведення ато (оос): правова складова. Вісник національного університету оборони України, 82(6). 125–133. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-82-6-125-133>

Тетяна Калюжна

ЕТИЧНЕ І ВІДПОВІДАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ШІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ ЗВО

Застосування штучного інтелекту в освітньому середовищі не є безпечним і викликає ряд проблем та невирішених аспектів, зокрема [1]:

1. Етичні та правові аспекти: розробка та використання систем штучного інтелекту потребує вирішення етичних та правових питань, таких як захист персональних даних, відповідальність за прийняті рішення та питання безпеки.

2. Питання конфіденційності даних: розробка та використання систем штучного інтелекту потребує збору великої кількості даних, включаючи персональну інформацію. Це може створювати проблеми з конфіденційністю даних та порушенням приватності.

3. Необхідність розвитку навичок, які не можуть бути замінені штучним інтелектом: деякі навички, такі як соціальна взаємодія, співпраця, критичне мислення та творчість, не можуть бути замінені штучним інтелектом. Отже, важливо розвивати ці навички студентам незалежно від застосування технологій штучного інтелекту.

4. Ризики зниження якості навчання та розвитку критичного мислення: застосування штучного інтелекту може призвести до зниження якості навчання та розвитку критичного мислення, якщо студенти залишаються пасивними приймачами інформації, яка надходить від систем штучного інтелекту.

Отже, важливо забезпечувати баланс між застосуванням технологій штучного

інтелекту та збереженням важливих навичок та цінностей, які стимулюють розвиток критичного мислення.

На сьогоднішній день питання доцільного та етичного використання ШІ в освітньому процесі є найбільш актуальним. Штучний інтелект надає науково-педагогічним працівникам практично безмежні можливості у створенні якісного та унікального контенту для методичних розробок, підготовки до занять, тощо. Однак робота з ним потребує обережного підходу, оскільки неправильне використання ШІ може призвести до порушення академічної доброчесності, включаючи фальсифікацію та обман – а це може негативно вплинути на репутацію викладача. Використовуючи штучний інтелект правильно, можна уникнути подібних наслідків [5].

Принципи етичного й відповідального використання систем ШІ у вищій освіті ґрунтуються на семи керівних принципах етики для надійного ШІ, розроблених у 2019 році незалежною експертною групою AI HLEG, призначеною Європейською комісією [4]:

- *Контроль з боку людини:* системи ШІ у вищій освіті мають підтримувати всіх учасників освітнього процесу у ЗВО, зберігаючи при цьому повагу до їхніх прав і свобод. Використання ШІ в освітньому процесі повинно супроводжуватися участю людини, щоб гарантувати обґрунтованість рішень і враховувати етичні аспекти.

- *Технічна надійність і безпека:* ШІ в освітньому контексті має бути технічно надійним, захищеним від збоїв та незаконного використання.

- *Конфіденційність й управління даними:* системи ШІ повинні дотримуватися високих стандартів захисту конфіденційності студентських і викладацьких даних. Це передбачає забезпечення належного управління даними, зокрема їх збирання, зберігання та використання.

- *Прозорість:* системи ШІ та їхні рішення мають бути прозорими, пояснюватись у простій та зрозумілій формі. Якщо ШІ використовується для персоналізованого навчання, студенти та викладачі повинні розуміти, як алгоритм ухвалює рішення, а також знати про його можливості й обмеження.

- *Різноманітність, недискримінація і справедливість:* системи ШІ мають уникати будь-якої дискримінації чи несправедливої упередженості щодо окремих осіб чи їх груп, які заборонені законодавством ЄС або національним законодавством. ШІ повинен сприяти створенню інклюзивного освітнього середовища, уникаючи дискримінації за віком, статтю, національністю чи іншими ознаками.

- *Суспільний та екологічний добробут:* системи ШІ повинні приносити користь усім людям, включно з майбутніми поколіннями, отже, їх мають розробляти й

використовувати в стійкий та екологічно безпечний спосіб, передбачати моніторинг й оцінку довгострокового впливу на людину, суспільство і демократію.

- *Підзвітність*: мають бути створені механізми для забезпечення підзвітності розробників систем ШІ та їх відповідальності за результати використання систем ШІ. Університети повинні забезпечувати регулярний аудит систем ШІ, що впливають на академічні або адміністративні рішення.

Ці принципи сприяють створенню безпечного, інклюзивного й прозорого освітнього середовища, у якому ШІ використовується як інструмент для підвищення якості навчання та забезпечення етичності процесів [4].

Основні принципи відповідального використання систем ШІ для науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти розроблено у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди у «Положенні про використання інструментів генеративного штучного інтелекту в освітньо-науковому процесі» [2] у листопаді 2024 року. Положення розроблено з урахуванням вимог чинних зарубіжних, українських та внутрішньо університетських нормативних документів. У Положенні, зокрема, наведені приклади етичного та неетичного використання штучного інтелекту науково-педагогічними працівниками ЗВО.

Етичні проблемні питання застосування ШІ науково-педагогічними працівниками ЗВО піднімають науковці Університету імені Альфреда Нобеля у документі «Політика використання штучного інтелекту у Вищому навчальному закладі «Університет імені Альфреда Нобеля» [3], створеного у січні 2025 року. У документі розглянуті питання використання ШІ науково-педагогічними працівниками та здобувачами освіти, зокрема, виокремлені сфери застосування ШІ, основні принципи відповідального використання ШІ в Університеті, заборона використання ШІ для плагіату чи академічного шахрайства, професійний розвиток науково-педагогічного працівника у сфері ШІ та класифікація систем ШІ за рівнями ризику .

Штучний інтелект відкриває нові можливості для науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, сприяючи підвищенню ефективності їхньої професійної діяльності. Його використання стає важливим елементом сучасного освітнього процесу з кількох важливих ключових аспектів:

- Персоналізація навчання: завдяки адаптивним освітнім платформам, які використовують алгоритми ШІ, науково-педагогічні працівники можуть створювати індивідуальні навчальні модулі для студентів. Це дозволяє враховувати рівень підготовки, стиль навчання та прогрес кожного студента, підвищуючи якість засвоєння матеріалу.

- Автоматизація рутинних завдань: ШІ допомагає науково-педагогічним працівникам скоротити час на виконання адміністративних і організаційних завдань.
- Підвищення ефективності наукових досліджень: ШІ значно прискорює роботу з великими масивами даних, забезпечуючи швидкий доступ до актуальної інформації та допомагаючи аналізувати тенденції. Використання алгоритмів обробки природної мови дозволяє ефективніше працювати з науковими публікаціями, а інтелектуальні системи моделювання – прогнозувати результати досліджень.
- Розвиток інноваційних освітніх технологій: використання ШІ сприяє впровадженню інноваційних методик навчання, таких як віртуальні лабораторії, гейміфіковані освітні платформи та інтерактивні симулятори. Це дозволяє науково-педагогічним працівникам створювати цікаві та ефективні навчальні середовища для активного навчання.
- Глобальний доступ до знань: технології ШІ забезпечують доступ до освітніх ресурсів для науково-педагогічних працівників у будь-якій точці світу. Перекладачі на основі ШІ, автоматизовані бібліотеки та інтерактивні навчальні платформи сприяють поширенню знань та міжнародному співробітництву в науковій сфері.

Отже, штучний інтелект стає не просто корисним інструментом, а необхідним компонентом сучасної освіти, що забезпечує її розвиток, доступність та інноваційність. Етичне використання ШІ науково-педагогічними працівниками ЗВО має ґрунтуватися на балансі між інноваціями та дотриманням академічних стандартів.

Література:

1. Мельник, А. В. (2024). Застосування штучного інтелекту в освітньому середовищі: потенціал та виклики. URL: <https://surl.li/qfcyjk>
2. Положення про використання інструментів генеративного штучного інтелекту в освітньо-науковому процесі. (2024). URL: <http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Normat dokum/Pol/Pol vykorystannia shi.pdf>
3. Політика використання штучного інтелекту у Вищому навчальному закладі «Університет імені Альфреда Нобеля». (2025). URL: <https://duan.edu.ua/wp-content/uploads/2025/01/polityka-vykorystannya-shtuchnoho-intelektu.pdf>
4. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти (2025). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf>.
5. ШІ в освіті: як не порушити академічну доброчесність.(2024). URL: <https://lib.udu.edu.ua/novyny/shi-v-osviti-yak-ne-porushiti-akademichnu-dobrochesnist>

РОЗВИТОК ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПРОСТОРІ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Державний стандарт профільної середньої освіти серед складових ключових компетентностей та обов'язкових результатів навчання здобувачів профільної середньої освіти зазначає ряд умінь, які виступають індикаторами високого рівня професійного самовизначення, зокрема: а) дослідження власних професійних намірів, планування їхнього професійного поступу та адаптації до сучасних умов за потреби; б) уміння проектувати власну професійну діяльність відповідно до своїх здібностей, переваг і недоліків; тощо. [7]. Таким чином актуалізується потреба розвитку профорієнтаційної компетентності педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, на яких покладається обов'язок сприяти формуванню та розвитку у здобувачів освіти зазначених якостей.

Метою нашого дослідження було здійснити аналіз вимог освітнього законодавства та, в рамках суб'єктного підходу, змодельовати міжособистісні вектори розвитку профорієнтаційної компетентності педагогічних працівників.

На основі аналізу професійного стандарту «Вчителя закладу загальної середньої освіти» та Державного стандарту профільної середньої освіти змодельовано три ключові вектори суб'єкт-суб'єктної взаємодії, сукупність яких формує простір розвитку профорієнтаційної компетентності педагогічних працівників:

- «фахівець – здобувач освіти»;
- «фахівець – батьки»;
- «фахівець – вчитель».

Вектор «фахівець – здобувач освіти». Професійний стандарт передбачає наявність у вчителя наступних компетентностей:

Б3.1 Здатність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії зі здобувачами освіти в освітньому процесі;

Б1.1 Здатність визначати і враховувати в освітньому процесі вікові та індивідуальні особливості здобувачів освіти, їхній психоемоційний стан;

Б1.2 Здатність використовувати стратегії роботи зі здобувачами освіти, які сприяють розвитку їхньої позитивної самооцінки, я-ідентичності.

Таким чином окреслюється простір в якому суб'єкт профорієнтаційної діяльності (педагогічний працівник) та суб'єкт професійного самовизначення (здобувач освіти) активно співпрацюють. При цьому сутнісними ознаками розвитку профорієнтаційної компетентності фахівця стає підвищення його здатності діагностувати індивідуальні

здібності, професійно важливі якості учня та сприяти формуванню на їхній основі позитивної професійної ідентичності учня.

Вектор «фахівець – батьки».

БЗ.2 Здатність залучати батьків до освітнього процесу на засадах партнерства. Розвиток готовності і вміння включати батьків у профорієнтаційну роботу на усіх її етапах.

Вектор «фахівець – фахівець».

БЗ.3. Здатність працювати в команді із залученими фахівцями для надання додаткової підтримки особам з особливими освітніми потребами.

Д1.2 Здатність надавати підтримку колегам у їхньому професійному розвитку.

Як зазначено у дослідженні О. Ігнатович та О. Радзімовської «профорієнтаційна діяльність у своїй єдності й цілісності є складною науково-практичною системою роботи... та передбачає участь в цьому процесі не тільки психологів, а й медичних працівників, вчителів, класних керівників, адміністрації закладу» [3].

Розвиток профорієнтаційної компетентності педагогічних працівників має здійснюватися з урахуванням командної взаємодії в процесі профорієнтаційної роботи, особливо з дітьми вразливих категорій. Наголосимо, що готовність досвідчених педагогів сприяти кар'єрному розвитку молодих фахівців буде проявом високого рівня їх профорієнтаційної компетентності.

Література:

1. Державний стандарт профільної середньої освіти (додатки 11, 12) (2024): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>
2. Про затвердження професійного стандарту “Вчитель закладу загальної середньої освіти”(2024): <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>
3. Ігнатович, О., & Радзімовська, О. (2021). Структурно-функціональні особливості профдіагностичної і профконсультативної діяльності шкільного психолога. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 20 (2), 80-88. [https://doi.org/10.35387/od.2\(20\).2021.80-88](https://doi.org/10.35387/od.2(20).2021.80-88)
4. Шевенко, А.М. (2023) *Проблеми підготовки радника з професійної орієнтації для закладів загальної середньої освіти* Вісник Кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта ХХІ століття», 1 (7). С. 86-97.

Вероніка Кохан

ТРУДОВІ ПРАВА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ДОТРИМАННЯ

У період збройної агресії проти України питання забезпечення соціальних і трудових прав ветеранів війни набуває особливої актуальності. Ця категорія громадян потребує особливої уваги з боку держави, оскільки виконання військового обов'язку тягне за собою значні фізичні, психологічні й соціальні втрати. Системна реалізація конституційного

принципу соціальної справедливості щодо ветеранів передбачає гарантування їм рівного доступу до працевлаштування, соціальних послуг, адаптації у мирному житті.

Ветерани війни – це особи, які відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» мають спеціальний правовий статус. До них, зокрема, належать учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни [1].

Воєнний стан має суттєвий вплив на трудові відносини в Україні. З одного боку, були запроваджені тимчасові заходи для захисту прав працівників та стабільності на ринку праці. З іншого боку, спостерігаються численні порушення трудових прав» [2, с. 63]. Особливо гостро стоїть проблема із забезпеченням трудових прав ветеранів війни, які через низку суб'єктивних (стан здоров'я, наявність інвалідності) і об'єктивних причин (необхідність у обладнанні робочого місця, дискримінація на ринку праці) потребують додаткових правових гарантій з боку держави.

Погоджуємося із висновками Н. Черевко, яка, досліджуючи конституційне право на працю в умовах воєнного стану, стверджує, що «в умовах воєнного стану держава не має права обмежувати право на працю, але з дотриманням принципу пропорційності – будь-які такі обмеження мають бути обґрунтованими, тимчасовими та пропорційними меті, яку вони переслідують. Таким чином, захист держави не може будуватися на порушенні прав людини; право на працю має бути гарантоване в будь-який час» [2, с. 63].

Отже, роздуми про обмеження права на працю в сучасних умовах дозволяють виснувати, що особливості реалізації ветеранами війни трудових прав зумовлені низкою чинників, серед яких як наявність спеціального правового статусу у цієї категорії працівників і відповідно додаткових гарантій у сфері працевлаштування та праці, так і загальні обмеження трудових прав, встановлені законодавством у сфері праці, прийнятим під час війни.

Сьогодні трудові відносини із ветеранами війни унормовуються Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [1], Кодексом законів про працю України [3], Законами України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [4], «Про зайнятість населення» [5], «та іншими нормативно-правовими актами.

Викладене вище дозволяє констатувати, що ветерани війни реалізують трудові права на загальних умовах законодавства про працю, з урахуванням тимчасових обмежень, встановлених «військовим» трудовим законодавством,

Таким чином, реалізація трудових прав ветеранів війни нині залежить від загальних обмежень у сфері праці через організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Однак, ветерани війни мають додаткові трудові гарантії та пільги, гарантовані державою у зв'язку із отриманням особою статусу ветерана війни, які можуть різнитися залежно від того, який конкретно ветеран війни має статус – учасника бойових дій, особи з

інвалідністю внаслідок війни, учасника війни. І у цьому також виражаються особливості реалізації трудових прав ветеранів війни.

Конституційне право на працю ветеранів війни в аспекті встановлених законодавчих умов його реалізації та наявних особливостей його забезпечення та захисту в умовах воєнного стану – питання не лише юридичної техніки, а й свідчення рівня соціальної зрілості держави. Необхідно вдосконалити нормативну базу, запровадити ефективні інструменти реалізації гарантій, а також посилити правову освіту серед ветеранів і роботодавців. Лише системний підхід дозволить забезпечити гідний рівень трудового життя для тих, хто віддав свої сили і здоров'я заради незалежності України.

Література:

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.
2. Cherevko N. Right to work under martial law: Legislative aspect in Ukraine. Law Journal of the National Academy of Internal Affairs. 2024. № 14(3). Pp. 55-65. <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/3.2024.55>.
3. Кодекс законів про працю України : Закон від 10.12.1971 № 322-VIII.
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
5. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.

Юлія Літвін

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Проблематика розвитку емоційного інтелекту особистості, в тому числі вчителів початкової школи, залишається однією з суперечливих та досі недостатньо досліджених тем психологічної галузі. Теоретичні джерела містять опис різноманітних аспектів емоційного інтелекту та його розвитку, проте цілісна теоретична модель не досліджена і потребує детального розгляду, вивчення психологічної природи, структурних компонентів, методологічної основи, функцій та механізмів даного процесу.

Термін «емоційний інтелект» розглядається в більшій мірі за визначенням Д.Гоулмана, як інтегрована характеристика особистості, яка здатна розпізнавати власні емоції та емоції інших, керувати своїми емоціями та у стосунках з іншими [2].

Визначаючи важливість емоційного інтелекту, дослідники виокремили його основні функції: пізнавальну (П.Саловей та Дж.Майєр), регулятивну (саморегуляційну), мотиваційну (Д.Гоулман), емпатійну (Р.Бар-Он), комунікативну (Н.Холл), адаптаційну (Р.Бар-Он). Дослідники сучасного періоду, з урахуванням плину часу додали ще адаптивну чи

стресозахисну (Н. Коврига та С. Дерев'янка), рефлексивну та регулятивну (С. Дерев'янка) [7].

Для вчителів початкової школи емоційний інтелект є одним з важливих чинників їх професійного становлення, емоційного благополуччя та здатності будувати конструктивну взаємодію з дітьми молодшого шкільного віку та їх батьками. Специфіка педагогічної діяльності передбачає тривалий період навчання у закладі освіти де закладаються теоретичні основи та практичні навички взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу.

У процесі здобуття освіти у педагогічних закладах майбутні вчителі початкових класів повинні оволодіти навичками, які дадуть можливість зробити таку взаємодію легкою та невимушеною, а водночас заснованою на компетентності, працьовитості та довірі.

Враховуючи це, для ефективної побудови освітнього процесу щодо розвитку емоційного інтелекту важливо виокремити усі компоненти емоційного інтелекту. На основі праць зарубіжних дослідників Р. Бар-Она, Д. Гоулмана, Дж. Майєра, П. Саловея, а також вітчизняних С. Дерев'янка, Н. Ковриги, О. Савченко, М. Шпак та інших можна виокремити структурні компоненти емоційного інтелекту майбутніх вчителів початкових класів.

Д.Гоулман вважає важливим сформувати у вчителів емоційну свідомість, як здатність усвідомлювати власні емоції, розуміти їх причини та вплив на поведінку, що є важливим для емоційної стабільності в роботі з дітьми. Внутрішня мотивація до досягнення цілей, та емоційна стійкість до труднощів, ще один компонент, який підтримує бажання розвиватися, зберігати ентузіазм до професійної діяльності навіть в умовах стресу. Також Гоулман до компонентів емоційного інтелекту відніс самопізнання, саморегуляцію, мотивацію, емпатію та соціальні навички [2].

Р. Бар-Он зауважує, що важливим є саморегуляція, як вміння керувати власними емоціями, стримувати імпульсивні реакції, що нерідко трапляється у повсякденній педагогічній роботі, а також здатність контролювати стрес, що дає можливість демонструвати емоційний баланс. Бар-Он значну увагу приділяє і соціальним навичкам, серед яких виділяє комунікативний компонент, без якого професійну діяльність педагога важко навіть уявити. Завдяки розвиненим комунікативним навичкам педагог може встановлювати та підтримувати ефективні міжособистісні стосунки, вирішувати конфлікти та ефективно працювати в команді. Дослідник своїми думками дещо ширше розрізняє компоненти емоційного інтелекту, а саме він враховує внутрішню особистісну сферу, яка включає самоповагу, асертивність, самоаналіз, незалежність та самореалізацію. Важливим Бар-Он також назвав загальний настрій педагога, наявність у нього благополуччя та оптимізму, а також міжособистісну сферу, що включає емпатію, міжособистісні відносини та соціальну відповідальність. І врешті-решт результатом сформованості емоційного інтелекту, на думку дослідника, є вміння керувати стресом, що пов'язано з стресостійкістю

та самоконтролем.

Особливу увагу Р.Бар-Он приділяє адаптивності, що вказує на гнучкість у поведінці, здатність до конструктивного розв'язання проблем та відкритість до змін, що важливо у сучасних умовах [1].

Почуття емпатії, як зазначає Н.Холл, необхідна для розуміння почуттів, настроїв та потреб інших людей, зокрема учнів, що сприяє створенню безпечного середовища та формуванню довірливих взаємин з дітьми.

Враховуючи особливості професійної діяльності вчителя початкової школи необхідно звернути увагу на думки сучасних українських дослідників О. Савченко та І. Бега, які виокремлюють рефлексивний компонент, що є основою здатності аналізувати власну діяльність, емоційні реакції та отриманий досвід. Такі навички формують критичне мислення, сприяють самовдосконаленню та професійному зростанню [6, с.37]. С. Дерев'янка визначає наступні структурні компоненти емоційного інтелекту педагогів : перцепція емоцій, тобто вміння їх сприймати, ідентифікацію емоцій або їх чітке визначення та розуміння, вербалізацію, як словесне вираження емоцій, які відчуває людина, усвідомлення та осмислення емоцій, що в результаті дає можливість здійснювати контроль та управління ними [3]. А. Єфремова серед інших компонентів зазначає конативний, що передбачає спрямованість на емоційне пізнання, емоційну активність та самомотивацію. При цьому серед критеріїв даного компоненту дослідниця вказує на вміння володіти голосом, інтонацією, паузами, мімікою, пантомімікою та моральність комунікативних дій та поведінкових реакцій [4, с. 46].

Таким чином серед основних структурних компонентів дослідники визначили : емоційну свідомість, саморегуляцію, емпатію, мотиваційний, комунікативний та конативний компоненти, адаптивність, рефлексію, перцепцію, вербалізацію, рефлексію.

Детальний аналіз, зроблений С. Дерев'янкою, щодо особливостей емоційного інтелекту дає підстави стверджувати, що основними шляхами розвитку емоційного інтелекту педагогічних працівників є : постійний саморозвиток та самовдосконалення знань та навичок, отриманих під час навчання через читання, розмови з психологом чи тренером, виконання практичних вправ, проходження спеціалізованих тренінгів, участь у інтерактивних заняттях, рольових іграх, а також самостійне навчання через курси, вебінари, семінари та самоосвіту.

Так, ефективне формування емоційного інтелекту майбутніх вчителів початкової школи буде здійснюватися в умовах закладу освіти через формування у них усіх структурних компонентів емоційного інтелекту.

Література:

1. Bar-On R. Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto: Multi-Health Systems, 1997. P. 232.
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект (переклад з англ. С-Л.Гумецької). Харків : Віват, 2023.
3. Дерев'янка С. П. Феноменологія емоційного інтелекту: навч.-метод. посібник. Чернігів, 2016. 312 с.
4. Єфремова А.А. Структура, форми прояву та функції емоційного інтелекту особистості. Актуальні питання практичної психології в умовах сьогодення: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Актуальні питання практичної психології в умовах сьогодення» (23 січня 2024 р., м. Суми) / за заг. ред. А. В. Вознюк. Суми: НВВ КЗ СОППО. 2024. с.46-49.
5. Коврига Н. В. Стресозахисна та адаптивна функції емоційного інтелекту : автореф.дис.кандид. психолог. Наук :19.00.01. Інститут психології Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2003. 20с.
6. Кузнецов М. А. Емоційний інтелект як чинник психоемоційних станів студентів в умовах іспиту : монографія. Харків : Діса плюс, 2017. 189с.
7. Шпак М. М. Функціональні особливості емоційного інтелекту особистості. Технології розвитку інтелекту. 2016. Т 2. Випуск 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2016_2_3_11.

Анна Любчик

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАУКОВЦІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ ТА РІШЕННЯ

У сучасному світі наукова діяльність стає все більш складною та конкурентною, що вимагає від науковців не лише високого професіоналізму, але й психологічної стійкості. Психологічна безпека науковців є важливим чинником, який впливає на їхню продуктивність, креативність та загальний добробут. Однак, численні виклики, такі як стрес, професійне вигорання, тиск з боку колег або керівництва, а також етичні питання, ставлять під загрозу цю безпеку. Психологічна безпека науковців включає в себе відсутність страху перед репресіями, підтримку відкритого обговорення ідей та можливість вільно висловлювати думки.

В умовах сучасної науки зростає тиск на дослідників, що може призводити до стресу, вигорання та інших психічних проблем. Це потребує правового регулювання для захисту їхніх прав. Система правових механізмів, що регулює питання психологічної безпеки науковців, є недостатньо розвиненою та часто не відповідає реаліям сучасної науки. В Україні існують законодавчі акти, що торкаються охорони праці та етики наукової діяльності, проте їхня ефективність у забезпеченні психологічної безпеки потребує ретельного аналізу та вдосконалення.

Ст. 43 Конституції України гарантує право на працю та захищає від дискримінації, що може включати аспекти психологічної безпеки. Ст. 32 КУ гарантує право на недоторканність приватного життя, що також може стосуватися психологічного тиску.

Кодекс законів про працю України регулює трудові відносини, включаючи питання охорони праці та здоров'я працівників. Психологічна безпека може бути частиною

загальної концепції охорони праці.

Закон України «Про охорону праці» визначає основи державної політики у сфері охорони праці, включаючи психоемоційний стан працівників, що має прямий зв'язок з психологічною безпекою. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначає основні принципи наукової діяльності, включаючи етичні норми, що можуть впливати на психологічну безпеку науковців. Закон України «Про захист персональних даних» регулює обробку персональних даних, що може стосуватися випадків психологічного тиску або цькування. Окремо є накази та положення Міністерства освіти і науки України які стосуються етики наукової діяльності та створення внутрішніх комісій для розгляду етичних питань. Щодо міжнародної законодавчої бази, то слід зазначити, що Україна є учасником різних міжнародних угод, які можуть впливати на питання психологічної безпеки, наприклад, Конвенція про права людини. Багато наукових установ мають свої внутрішні правила і кодекси етики, які можуть містити положення про психологічну безпеку.

Однак, хоча в Україні існує ряд законодавчих актів, які можуть регулювати питання психологічної безпеки науковців, конкретні механізми захисту все ще потребують вдосконалення. Необхідно розробити чіткі норми та процедури для забезпечення психологічної безпеки в наукових установах, щоб створити комфортне середовище для дослідників.

Так, слід виділити деякі сучасні виклики вказаної тематики:

- Відсутність чітких норм щодо психологічної безпеки в наукових установах.
- Невизначеність у правових механізмах захисту науковців від дискримінації, цькування та інших форм психологічного насильства.
- Недостатнє усвідомлення важливості психологічної безпеки серед керівництва наукових організацій.

Основними правовими механізмами, які б допомогли вирішити це питання є:

- Аналіз міжнародних практик забезпечення психологічної безпеки в наукових установах (наприклад, програми підтримки психічного здоров'я в університетах).
- Розробка та впровадження законодавчих актів, які б регулювали питання психологічної безпеки науковців.
- Створення внутрішніх нормативних документів в установах, що визначають процедури реагування на випадки психологічного насильства.

Локальними рекомендаціями для вирішення проблеми є:

- Проведення навчання для керівників наукових установ щодо важливості психологічної безпеки.
- Впровадження анонімних опитувань для виявлення проблем у колективі.
- Створення служб підтримки для науковців, які зазнали психологічного тиску.

Отже, забезпечення психологічної безпеки науковців є важливим аспектом розвитку наукової діяльності, адже від цього залежить не лише їхня продуктивність, але й загальний стан здоров'я та добробут. У ході аналізу викликів, з якими стикаються науковці, стало очевидно, що існуючі правові механізми в Україні потребують суттєвого вдосконалення. Неповна регламентація питань психологічної безпеки, недостатня увага до етичних норм та відсутність системи підтримки для науковців створюють середовище, в якому ризики професійного вигорання та стресу стають звичними.

Для покращення ситуації необхідно запровадити комплексний підхід, який включає розробку нових законодавчих ініціатив, що чітко регламентують питання психологічної безпеки. Важливо також створити механізми підтримки, такі як програми психологічної допомоги, тренінги з управління стресом та формування культури відкритого спілкування в наукових колективах.

Лише через інтеграцію правових норм, етичних стандартів та підтримуючих програм можна забезпечити психологічну безпеку науковців. Це сприятиме створенню більш здорового та продуктивного наукового середовища, де кожен дослідник зможе реалізувати свій потенціал і вносити вагомий внесок у розвиток науки.

Міськов Геннадій

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА РОДИНАМ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ З ЧИСЛА ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Війна в Україні призвела до різкого зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, серед яких особливо вразливою групою залишаються родини з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП). Ці родини переживають одночасно наслідки травматизації, втрати стабільного освітнього середовища, а також втрати сталих каналів психологічної й соціальної підтримки. Зазначені виклики посилюються обмеженим доступом до спеціалізованих послуг у приймаючих громадах, правовою невизначеністю статусу, а також інформаційною ізоляцією. У таких умовах соціально-психологічна допомога є не лише формою підтримки, а й необхідною умовою інтеграції, стабілізації та розвитку дітей і їхніх родин. Ця допомога має враховувати індивідуальні потреби, культурно-лінгвістичний контекст, а також принципи інклюзивності, гідності та сталості.

Мета дослідження: полягає у тому, щоб визначити ключові напрями, принципи й ефективні практики соціально-психологічної допомоги родинам з дітьми з ООП з числа переселенців в умовах воєнного та повоєнного контексту України.

Завданнями нашого дослідження були наступні: проаналізувати специфіку потреб

переселених родин з дітьми з ООП; охарактеризувати психологічні наслідки переміщення для дітей; визначити форми міждисциплінарної та комунікативної підтримки; узагальнити сучасні інструменти освітньої та психологічної допомоги.

Екстрена психологічна допомога дітям з ООП у воєнних умовах (S. Kulbida, 2024) вимагає багаторівневого підходу: одночасного впливу на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери [1]. Методично обґрунтованим є застосування феноменологічного аналізу, гуманітарно-центричного підходу, кризового консультування, арттерапевтичних засобів та методу ненасильницького спілкування. Застосування таких практик сприяє відновленню базової безпеки, позитивної самооцінки та емоційної регуляції в дитини.

До соціально-психологічних аспектів допомоги відноситься індивідуальна та родинна підтримка. Родини з дітьми з ООП у статусі ВПО потребують:

- психологічного супроводу з боку фахівців із кризових інтервенцій;
- консультування з питань виховання дитини в умовах невизначеності;
- ресурсної терапії для батьків та членів родини.

Дослідження О. Опанасенко [4] підкреслює, що найбільш ефективною є соціально-педагогічна модель, яка поєднує психологічну стабілізацію із розвитком навичок соціального функціонування. Також підкреслюється важливість залучення громади — через розвиток волонтерських програм, освітньо-соціальних хабів, центрів підтримки родин ВПО.

Комунікативна інклюзія та мовна доступність грає важливу роль для дітей з порушеннями слуху або порушеннями мовлення, для яких критичною є доступність жестового спілкування та двомовного середовища. Як наголошують сучасні дослідники Л. Малинович, С. Кульбіда, Г. Міськов [2], запровадження жестомовного простору значно знижує рівень тривожності у дітей дошкільного віку, прискорює адаптацію та забезпечує академічну успішність. Згідно з роботою Kulbida [1], застосування білінгвального підходу (українська мова + українська жестова мова) у спеціальних закладах для глухих дітей сприяє формуванню повноцінної мовної особистості, розвитку комунікативної компетентності, а також дає можливість зменшити освітні втрати, що виникли через переміщення або втрату середовища розвитку.

Організаційно-структурні підходи забезпечуються мобільними мультидисциплінарними бригадами, що включають психологів, логопедів, дефектологів, соціальних педагогів, медиків; інформаційно-консультативними онлайн-платформами для батьків та фахівців; розвитком центрів жестової двомовності в громадах із високою концентрацією переселенців з дітьми з порушеннями слуху; правозахисними ініціативами з акцентом на дотримання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (CRPD).

Рекомендації.

- Запропонувати модель екстреної психологічної допомоги дітям з ООП, розроблену Г. Міськовим [3] у роботі психологічних служб, як частину необхідної допомоги ВПО.

- Забезпечити навчання фахівців громад щодо особливостей супроводу сімей з дітьми з ООП у кризових умовах.

- Запровадити в громадах інклюзивні освітні середовища з жестовою двомовністю, спираючись на досвід [2; 1].

- Розробити модульні програми соціально-педагогічного супроводу переселенців, як це запропоновано у [4].

Висновки. Соціально-психологічна допомога родинам з дітьми з особливими освітніми потребами, які пережили переміщення, має бути інтегрованою, міждисциплінарною та гуманітарно зорієнтованою. Особливе значення має доступ до мовних та комунікативних ресурсів, розвиток локальних форм підтримки, визнання прав дітей з інвалідністю та участь громади в процесі супроводу. Сформовані наукові та практичні напрацювання створюють основу для створення ефективної моделі допомоги, яка може бути масштабована та адаптована в інших кризових контекстах.

Література

1. Kulbida, S. Features of bilingual approach application in special institutions for deaf in Ukraine. *Education: Modern Discourses*. 2019. No. 2. P. 141–152. DOI: [10.32405/2617-3107-2019-1-17](https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-17)
2. Малинович Л., Кульбіда С., Міськов Г. Створення доступного мовного середовища для дошкільників: необхідність і виклики. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2023. № 112(4). С. 95–118. DOI: [10.33189/ectu.v112i4.158](https://doi.org/10.33189/ectu.v112i4.158)
3. Міськов Г. Діти і війна: досвід екстреної психологічної допомоги. *Освіта осіб з ООП: шляхи розбудови*. 2024. № 2(25). С. 155–169. DOI: [10.33189/epsn.v2i25.262](https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.262)
4. Опанасенко О. В. Соціально-педагогічний супровід дітей та молоді-переселенців у територіальних громадах. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2024. Вип. 4. С. 124–130. DOI: [10.52726/as.pedagogy/2024.4.18](https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.4.18)

Наталія Отрошевська

ПРИЧИНИ ПРОЯВІВ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОДОЛАННЯ ШКІЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ УЧНІВ

Актуальність проблеми. В основі педагогіки української школи покладено ідею, що кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками.

У концептуальних засадах реформування середньої школи зазначається, що орієнтація на здобуття пересічним українським школярем застарілих знань, переобтяження теоретичною інформацією, недосконалість застосовуваних методів і технологій навчання

призводять до втрати пізнавального інтересу, зростання рівня тривожності та пригальмовує всебічний гармонійний розвиток зростаючої особистості.

Так, тривожність розглядаємо як стан емоційного дискомфорту, пов'язаний з очікуванням невдачі, з передчуттям небезпеки, що породжує напругу, страх, фрустрацію та зневіру у власні сили.

Поняття «тривога» і «тривожність» серед педагогів використовуються як синоніми, у психологічній науці ці поняття розрізняються.

Значна частина вчених розглядають тривогу як емоційний стан, а тривожність – як стійке особистісне утворення. Якщо тривога є епізодичним проявом стурбованості чи хвилювання, то тривожність – це достатньо сталий стан. До того ж, деякий рівень тривожності, властивий багатьом людям, є необхідною умовою адаптації до оточуючого середовища. Наявність тривожності, як стійкого особистісного утворення, свідчить про існування порушень в особистісному розвитку та заважає у діяльності та комунікативній сфері.

Явище шкільної тривожності викликає особливу увагу, оскільки є однією з головних ознак шкільної дезадаптації учнів, негативно впливає не тільки на навчання, але й на спілкування, на здоров'я і загальний рівень психологічного благополуччя.

Слід зауважити, що оптимальне навчання в школі пов'язане з періодичним переживанням тривоги від подій шкільного життя. Проте інтенсивність такого переживання не має перевищувати індивідуального рівня, після якого можливі прояви дезорганізуючих реакцій.

Проблема ускладнюється ще й тим, що синдром шкільної тривожності не просто розпізнати. На практиці частина дітей з вираженою тривожністю є «зручними» для вчителів і батьків. Адже саме вони завжди виконують шкільні завдання, прагнуть відповідати очікуванням педагогів, не порушують вимог. З іншого боку, це проблема і групи так званих «важких» дітей. Така різноманітність проявів шкільної тривожності зумовлена рядом причин, серед яких можна виділити найбільш загальні:

- внутрішньоособистісні конфлікти, пов'язані з оцінкою власної успішності у різних сферах життєдіяльності;
- порушення внутрішньосімейної або внутрішньшкільної взаємодії, а також взаємодії з однолітками;
- соматичні порушення.

Важливим моментом є розуміння особливостей розвитку тривожності у різних вікових групах школярів. Для різного віку притаманні певні області дійсності, що спричиняють підвищену тривогу та пов'язані з віковими завданнями розвитку.

Теоретико-емпіричні дані свідчать, що збільшення шкільної тривожності учнів середньої та старшої школи спричиняють такі чинники:

- 1) надмірна перевантаженість та науковість навчального матеріалу;
- 2) великий обсяг домашніх завдань;
- 3) невідповідність структури навчального року віковим особливостям учнів;
- 4) невідповідність навчальних програм рівню розвитку та підготовки школярів;
- 5) невідповідність методів та технік викладання потребам та потенційним можливостям школярів;
- 6) несприятливі взаємини учнів з учасниками освітнього процесу;
- 7) постійні ситуації, що стосуються оцінювання та перевірки.

Для подолання особистісної тривожності школярів важливо дотримуватися конкретних умов, пов'язаних з факторами, які її викликають:

А) Створення дитині комфортних психофізіологічних умов перебування в школі; культивування педагогом доброзичливості, взаємодопомоги, взаємопідтримки у стосунках між учнями класу у процесі навчальної діяльності; підтримання в класі атмосфери прийняття дитини, захищеності, незалежно від досягнень у навчанні; розширення взаємної довіри, підтримки між вчителем і учнем, учнем і однокласниками.

Б) Забезпечення педагогом індивідуального підходу у навчанні і вихованні школярів; розвиток їх індивідуальності та самостійності; розробка разом з психологом необхідної для цього стратегії і тактики по розвитку довільності, оволодінню компонентами навчальної діяльності, формуванню пізнавальної, емоційно-вольової, мотиваційної сфери.

В) Оволодіння здатністю чітко ставити мету діяльності; вироблення разом з психологом критеріїв особистісного успіху; розвиток мотиву компетентності; адекватного рівня домагань, перш за все, в навчальній діяльності.

Г) Використання по відношенню до тривожних дітей розгорнутих критеріїв педагогічної оцінки; застосування змістових суджень з максимальним звуженням і конкретизацією сфери їх дії; використання порівняльних оцінок власних успіхів дитини.

Д) Оволодіння учнями прийомами самоаналізу; розвитку у них рефлексії власного «Я», критичності самооцінки; створення можливостей для зближення оцінки між «Я – реальним» та «Я – ідеальним»; розширення здатності розуміти себе та інших. Уміння визначати причини тривожності, розуміти психофізіологічні особливості прояву; здатність контролювати, долати її.

Робота з подолання особистісної тривожності учнів може проходити більш оптимально за участі їх батьків. Подолання тривожності є значно ефективнішим у разі

забезпечення в сім'ї таких умов: поваги до індивідуальності дитини; виховання самостійності, розвитку спрямованості на вільний вибір; допомога у визначенні шляхів виходу із складної ситуації; формування гармонійної системи цінностей та збереження емоційного комфорту; рефлексивного аналізу батьками власних методів виховання, системи заборон, покарань та заохочень.

Доцільно, щоб робота в закладі освіти над проблемою мала системний характер та складалася з просвітницького, діагностичного, консультативного та корекційного блоків.

Узагальнюючи проблему, необхідно зазначити наступне.

Шкільна тривожність – це вид тривожності, що виявляється у взаємодії дитини з різними компонентами освітнього середовища та закріплюється в цій взаємодії. В її формуванні можна умовно виділити як ситуаційні, так і індивідуальні передумови.

Певні стани тривоги у школярів об'єктивно проявляються під час освітнього процесу, тому не можуть розглядатися як однозначно негативні. Дезорганізуючий вплив на навчальну діяльність здійснюють тільки часті та інтенсивні тривожні стани, які також можуть свідчити про порушення процесу шкільної адаптації.

Для подолання особистісної тривожності школярів важливо дотримуватися конкретних сприятливих умов на перевагу факторам, що її викликають.

Рівень тривожності школяра значною мірою залежить від характеру освітньої системи, на основі якої будується освітній процес.

Українська школа рухається саме у напрямі переорієнтації на особистісно-орієнтовану модель освіти, яка максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, реалізуючи на практиці принцип дитиноцентризму. Така реорганізація освітньої системи дозволяє зменшити навантаження школярів, сприяє розвитку їх емоційної стабільності та зниженню рівня шкільної та особистісної тривожності.

*Наталія Павлик
Людмила Дзюбко*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ДОВГОТРИВАЛОГО СТРЕСУ

Соціально-психологічна адаптація учителя, як суттєва складова професіоналізації особистості, є предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Найважливішим інструментом професійно-педагогічної діяльності є особистість самого вчителя, що надає йому можливості передавати учням на підсвідомо-емоційному рівні певні ставлення, установки. Це вимагає від самого вчителя високого рівня соціально-

психологічної адаптованості.

Психологічна адаптація українських педагогічних працівників до умов війни зумовлюється здатністю психіки до пристосування до нових умов існування, що сприяє досягненню рівноваги між людиною і середовищем (Павлик, 2023). Стресові події, ситуації тривалої небезпеки для життя в умовах війни, суттєво впливають на емоційну сферу, що значно знижує адаптаційні можливості вчителя й створює передумови дезадаптивного способу поведінки. Ознаками психологічної дезадаптації є розгубленість, страх, депресія тощо.

За даними сучасних досліджень, емоційна напруженість сьогодення викликає професійне вигорання у вчителів, що негативно відбивається на якості їх педагогічної діяльності. Все це свідчить про недостатній рівень адаптованості українських вчителів до складних умов життєдіяльності.

Нами було проведено емпіричне дослідження особливостей соціально-психологічної адаптованості до світових змін в умовах тривалого стресу (війни) у педагогічних працівників різних вікових категорій.

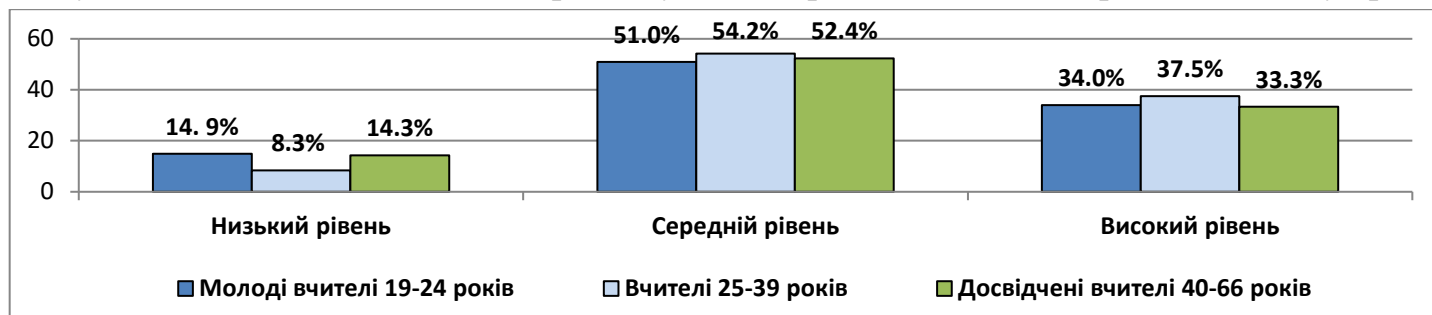
У дослідженні взяли участь 95 педагогічних працівників віком 19-66 років. Серед них: 46 *молодих вчителів* віком 14-24 роки, 26 педагогів 25-39 років м. Кременчук, та 23 *досвідчених* педагогічних працівників СНВК «Лілея» м. Києва віком 40-66 років. Процедура проведення дослідження полягала в анкетуванні й тестуванні респондентів. Аналіз результатів було проведено шляхом порівняння показників у трьох вікових категоріях педагогів: 19-24 років, 25-39 років і 40-66 років.

За допомогою запитань анкети «Ставлення до глобальних світових змін» (авт. Н. Павлик) досліджувалися такі показники:

1. *Самооцінка відчуття власної адаптованості* (Оцініть, наскільки Ви вважаєте себе адаптованим до світових змін? 1 – зовсім не готовий до змін... 10 – повністю адаптований);
2. *Готовність викладати матеріал світоглядного характеру* (Оцініть, наскільки Ви готові говорити з учнями про світові зміни: викладати цю інформацію, відповідати на складні запитання? 1 – зовсім не готовий викладати... 10 – цілковито готовий).

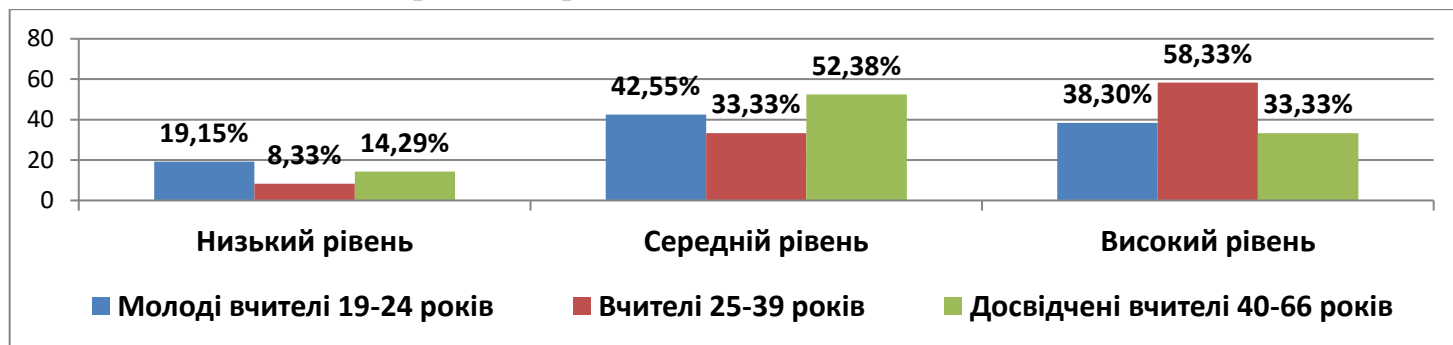
Дослідження самооцінки відчуття власної адаптованості показало, що третина педагогічних працівників (34,8 %) вважають себе добре адаптованими, близько половини опитаних (52,2 %) – вважають себе частково адаптованими, а 13,1 % респондентів відчують власну неадаптованість до до війни й потребують психологічної допомоги (Мал. 1). Привертає увагу те, що з усіх трьох вибірок за критерієм адаптованості вирізняється вибірка вчителів 25-39 років, які є більш гнучкі й адаптивні на відміну від молодих та досвідчених педагогів. Цікавим є факт: 42,4% педагогів відповіли, що готові викладати світоглядний матеріал, хоча лише 34,8 % вчителів відчують власну

адаптованість до нового світового устрою. Це може свідчити або про слабку саморефлексію, або про гіпервідповідальність сучасних педагогів. 15,21 % вчителів відчують себе не готовими говорити з учнями про глобалізацію, причини війни у країні.

Мал. 1. Відсотковий розподіл педагогічних працівників різних вікових категорій за рівнем самооцінки відчуття власної адаптованості до світових змін.

З Малюнка 2 видно, що саме вчителі 25-39 років виявляються найбільш адаптивною категорією порівняно з усіма іншими педагогами. Вони мають значно вищі показники високого рівня готовності викладати учням складний світоглядний матеріал при нижчих показниках низького та середнього рівня такої готовності.

Мал. 2. Відсотковий розподіл педагогічних працівників різних вікових категорій за критерієм готовності викладати учням світоглядний матеріал.

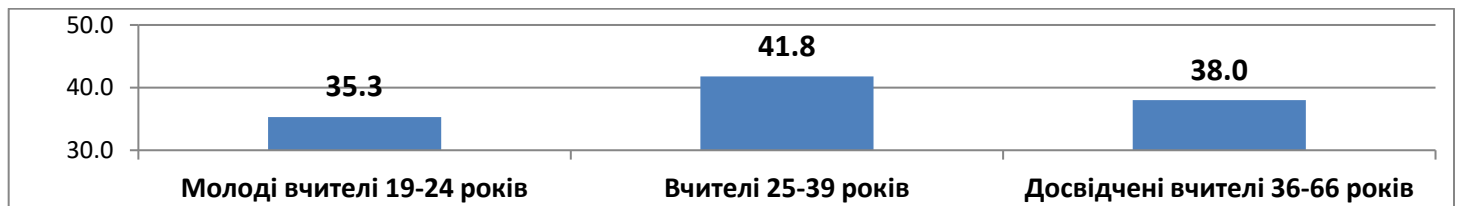
Тож, робимо висновок: вчителі 25-39 років є найбільш адаптивною і креативною категорією у педагогічній спільноті.

Ця тенденція підтверджується результатами психодіагностичного дослідження за методикою «Адаптивність» (авт. А. Маклаков, адапт. І. Приходько, Я. Мацегора, О. Колесниченко, М. Байда). За цією методикою визначалися такі показники соціально-психологічної адаптованості педагогів: рівень адаптивного потенціалу особистості та його компоненти (поведінкова регуляція, моральна нормативність, комунікативна компетентність).

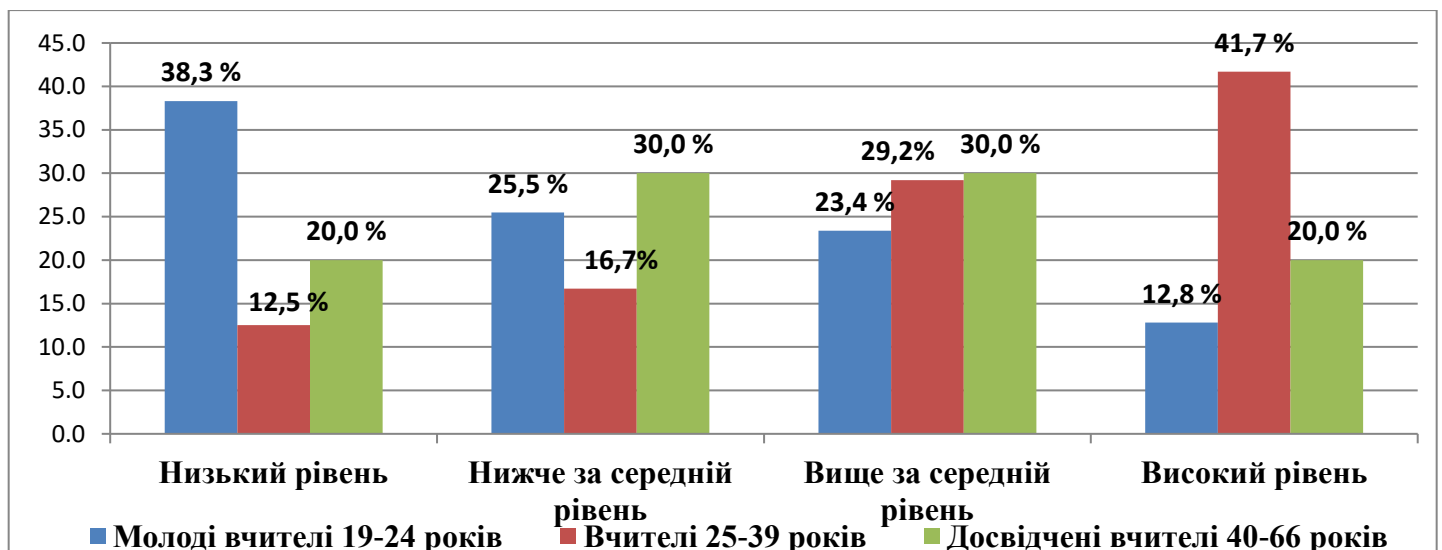
Середньостатистичні показники адаптивного потенціалу у педагогів 25-39 років значно вищі ніж у вчителів інших вікових категорій (Мал. 3).

Відсотковий розподіл рівнів адаптивного потенціалу педагогів різних вікових категорій (Мал. 4) свідчить, що низький рівень адаптивності мають переважно молоді

вчителі 19-24 років (38,3 %), а високий рівень спостерігається більшою мірою у вчителів 25-39 років (41,7 %).

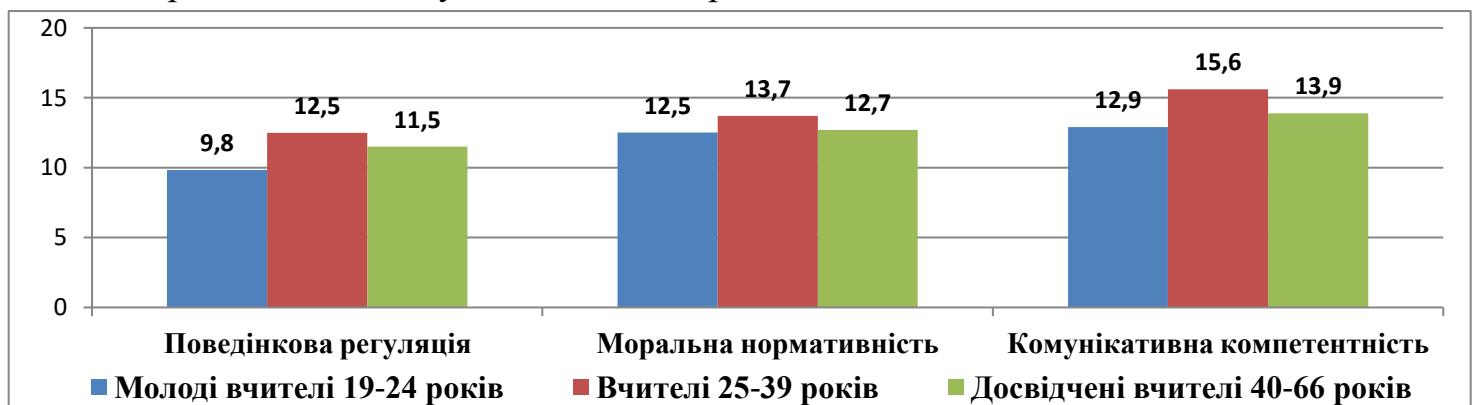

Мал. 3. Середньостатистичні показники адаптивного потенціалу особистості у педагогічних працівників різних вікових категорій.

Мал.4. Відсотковий розподіл рівнів адаптивного потенціалу особистості педагогічних працівників різних вікових категорій.

З Малюнка 5 також видно, що усі компоненти адаптивного потенціалу особистості найбільш розвинені також у вчителів 25-39 років.

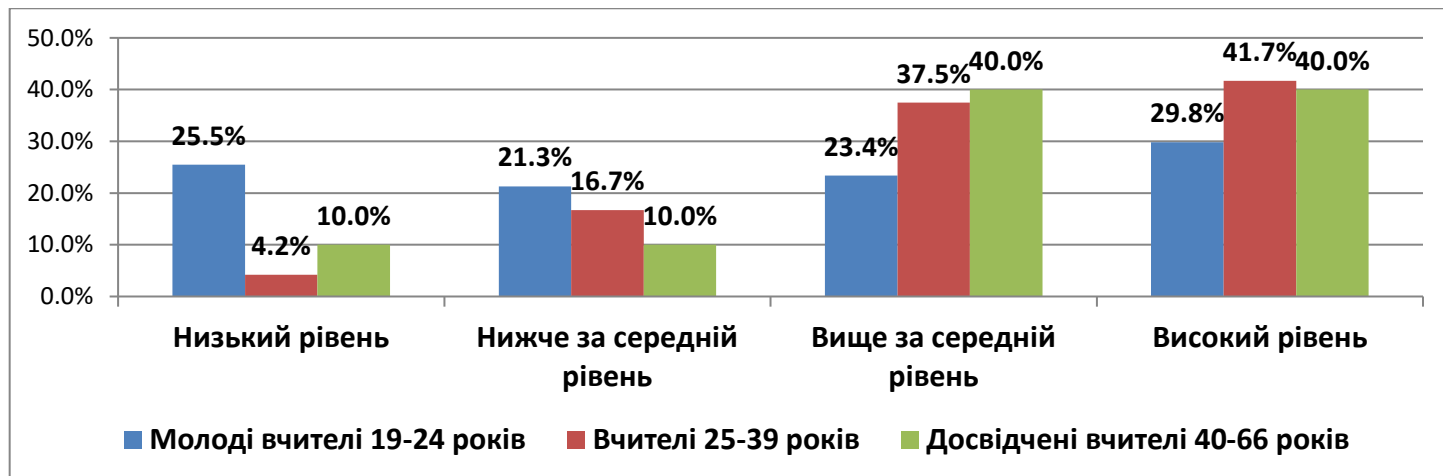

Мал. 5. Середньостатистичні показники компонентів адаптивного потенціалу педагогічних працівників різних вікових категорій.

Серед компонентів адаптивного потенціалу у вчителів усіх вікових категорій найбільш розвинені комунікативна компетентність та моральна нормативність. І це не

дивно, адже педагогічна освіта спрямована на розвиток у майбутнього вчителя переважно комунікативних та моральних якостей. Найменш розвиненим у вчителів усіх вікових категорій є компонент поведінкової саморегуляції. Звідси витікає висновок про необхідність розробки методів психологічного супроводу (психологічних вправ, тренінгів, лекцій), спрямованих на розвиток саме психічної стійкості й поведінкової саморегуляції вчителя.

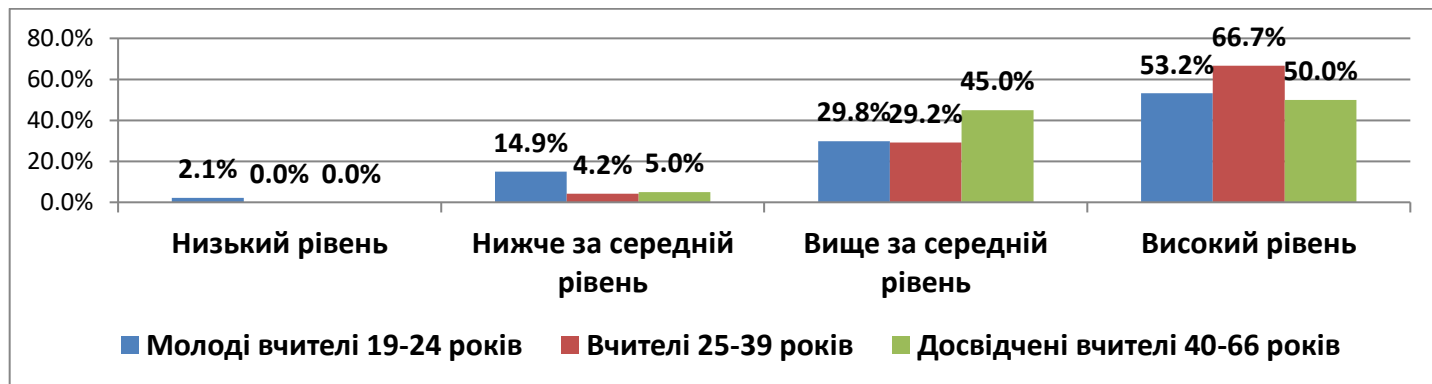
З Мал. 6. Можемо бачити, що у молодих вчителів 19-24 років поведінкова регуляція найменш розвинена порівняно з іншими категоріями педагогів.

Мал. 6. Відсотковий розподіл рівнів поведінкової регуляції особистості педагогічних працівників різних вікових категорій.

Тож, можемо припустити, що процес професіоналізації педагога сприяє розвитку психічної стійкості особистості. Так майже 80 % вчителів середнього та старшого віку демонструють високий та вищий за середній рівні поведінкової саморегуляції.

На Мал. 7. бачимо, що сучасні вчителі відрізняються високою моральною нормативністю, демонструючи переважно високий та вищий за середній рівні її розвитку.

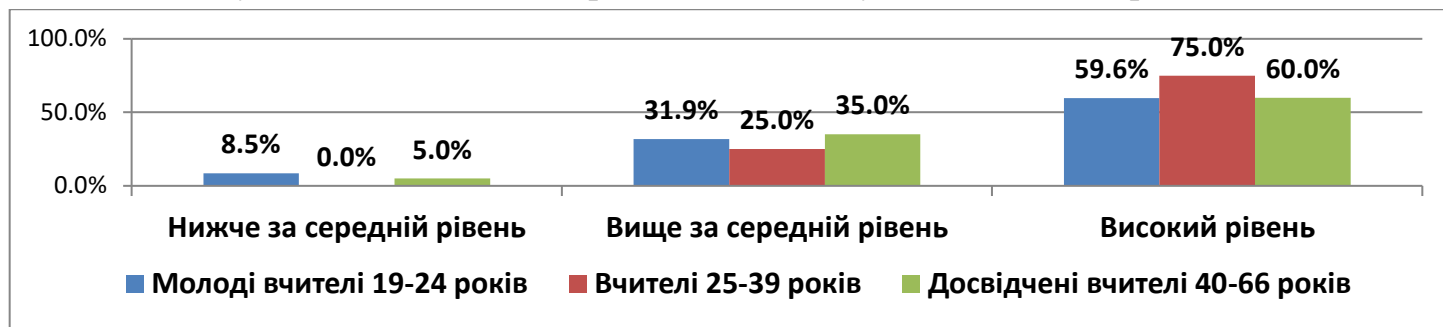

Мал. 7. Відсотковий розподіл рівнів моральної нормативності педагогічних працівників різних вікових категорій.

Це зрозуміло, адже педагогічна освіта завжди ґрунтувалась на моральному вихованні шляхом розуміння того, що вчитель має стати взірцем моральної поведінки для учнів. І

знов педагоги 25-39 років демонструють вищі показники моральної нормативності на противагу від інших категорій досліджуваних.

З Мал. 8 видно, що сучасні вчителі є досить комунікативно компетентними (респондентів з низьким рівнем комунікативної компетентності виявлено не було). Найбільш комунікативні показники розвинені також у вчителів 25-39 років.

Мал. 8. Відсотковий розподіл рівнів комунікативної компетентності педагогічних працівників різних вікових категорій.

Тож, на основі проведеного дослідження можемо зробити **Висновки**:

1. Сучасні педагогічні працівники демонструють недостатній рівень самоусвідомлення своєї адаптованості до світових змін в умовах війни.
2. Вчителі 25-39 років порівняно з молодими й досвідченими педагогами виявляються найбільш активною, адаптованою й креативною частиною педагогічної спільноти. Найбільш складно психологічна адаптація протікає у молодих вчителів та у педагогів, старших за 40 років, які відрізняються нервово-психічною виснаженістю.
3. Сучасні вчителі виявляються досить морально нормативними й комунікативно компетентними, проте поведінкова саморегуляція в них виявляється розвинутою не достатньо. Більш ніж третина вчителів потребує психологічного супроводу своєї професійної діяльності. Найбільш уразливою категорією педагогічних працівників в плані поведінкової саморегуляції та адаптації виявляються молоді вчителі 19-24 років.
4. Психологічний супровід професійної діяльності педагога має бути спрямованим на розвиток психологічної саморегуляції, набуття психічної стійкості.

Література:

- Павлик Н.В. (2023). Гармонізація психологічного здоров'я педагога Нової української школи : Монографія. – Київ: ФОП Паливода А.В. 2023. – 170 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/732213/1/Монографія%20пс.здор.24.10.22.pdf> – Режим доступу: <http://ipood.com.ua/e-library/monografi/garmonizaciya-psihologichnogo-zdorovya-pedagoga-novo-ukrainsko-shkoli/>
- Приходько И., Мацегора Я., Колесниченко А., Байда М. Экспрес-опитувальник «дезадаптивність»: розробка, апробація, психометричні показники / Психологія Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, 2017 Випуск 3. – [Електронний ресурс] – Доступно: https://www.researchgate.net/publication/341381211_Express-Questionnaire_Desadaptivity_Development_Approbation_Psychometric_Indicators_Ekspress-

oprosnik dezadaptivnost razrabotka aprobacia psihometriceskie pokazateli.

Парасей-Гочер Аліна

РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗА КОРДОНОМ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ (на прикладі Туреччини)

Актуальність дослідження. Повномасштабна агресія росії проти України, що розпочалася у 2022 році, зумовила одну з найбільших гуманітарних криз сучасності в Європі. Внаслідок воєнних дій, понад 8 мільйонів українців були змушені залишити свої домівки та перетнути державний кордон у пошуках безпеки та притулку. Психологічні наслідки вимушеного переміщення проявляються через глибокі психоемоційні порушення, серед яких домінують тривожні розлади, депресія, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), а також дезадаптація та ідентифікаційна криза.

У цьому контексті поряд з офіційною допомогою, що надається міжурядовими та міжнародними організаціями, виник і посилюється новий суспільний феномен — діяльність українських громадських організацій за кордоном, зокрема в Туреччині. Ці ініціативи, сформовані здебільшого волонтерами, діаспорними мережами та культурними активістами, виявилися важливими суб'єктами системи надання психологічної та психосоціальної підтримки українським вимушеним мігрантам.

Метою дослідження є аналіз діяльності українських громадських організацій, що функціонують за межами України, з акцентом на Туреччину як приклад ефективної реалізації програм психологічної підтримки, а саме:

- ідентифікація форм психологічної допомоги, що пропонуються українськими ініціативами в Туреччині;
- опис ролі психологічної служби, створеної за сприяння Посольства України в Турецькій Республіці;
- визначення ключових партнерів з числа турецьких неурядових організацій та оцінка рівня міжінституційної взаємодії;
- оцінювання ефективності, ресурсної сталості та викликів функціонування таких організацій;
- визначення напрямів подальших досліджень і рекомендацій щодо оптимізації психосоціальної підтримки українських переселенців.

Основні результати дослідження. Станом на 2024 рік у Туреччині зареєстровано понад **20 українських громадських організацій та культурних об'єднань**, що активно

взаємодіють із місцевими органами влади, міжнародними донорами та неурядовими структурами з метою забезпечення гуманітарної, правової та психологічної підтримки українських вимушених мігрантів [1].

1. Психологічні потреби (проблеми) українських вимушених мігрантів

На основі даних Всесвітньої організації охорони здоров'я (2022) понад 22% осіб, які зазнали війни, демонструють симптоматику психічних розладів, що потребують кваліфікованої терапевтичної інтервенції. У випадку українських мігрантів найбільш поширеними є:

- **Тривожні стани та панічні розлади**, спричинені бойовими діями, переміщенням, невизначеністю майбутнього;
- **Депресивні симптоми**, що пов'язані з втратою, ізоляцією, порушенням звичних соціальних зв'язків;
- **ПТСР**, особливо серед осіб, що пережили окупацію чи депортацію;
- **Порушення сімейного функціонування**: конфлікти, розлучення, розрив соціальних контактів;
- **Адаптаційні труднощі** у нових соціокультурних та правових умовах проживання.

2. Роль українських громадських організацій та їх діяльність у Туреччині.

З початком війни низка українських організацій та неформальних діаспорних груп у Туреччині швидко мобілізувалася. Їхня робота включала: запуск психологічної лінії допомоги, яка працює українською мовою, за підтримки Посольства України в Туреччині [2]; координацію особистих консультацій та групових терапевтичних сеансів з україномовними психологами, що базуються в Стамбулі та Анкарі; навчання місцевих волонтерів та перекладачів для допомоги фахівцям з психічного здоров'я під час семінарів; організацію арт-терапії, семінарів з розвитку стійкості дітей та груп підтримки для матерів; поширення психоосвітніх матеріалів щодо подолання травми, перекладених українською та турецькою мовами.

У відповідь на потреби громади, українські громадські об'єднання в Туреччині організували комплексну систему психологічної допомоги, яка включає:

- функціонування **безкоштовної телефонної лінії психологічної допомоги**, що працює українською та російською мовами (під патронатом Посольства України в Туреччині);
- проведення **індивідуальних та групових психотерапевтичних сесій** україномовними фахівцями;
- **тренінги для волонтерів і перекладачів**, які залучаються до підтримки під час консультацій;

- організація **арт-терапії**, семінарів з подолання травми та програм підтримки для жінок з дітьми;
- розробка та розповсюдження **психоосвітніх матеріалів**, адаптованих до українських та турецьких реалій.

У березні 2023 року ініціатива Асоціація українців у Конії [3] за підтримки Посольства започаткувала безкоштовну програму психологічної підтримки для українських біженців у Туреччині, яка включає як дистанційні консультації, так і особисті сесії за підтримки ліцензованих психологів, багато з яких самі є біженцями.

3. Міжорганізаційна співпраця з турецькими громадськими організаціями.

Співпраця з турецькими неурядовими організаціями виявилася важливою для охоплення ширшої аудиторії та забезпечення адміністративної безперервності підтримки. Серед ключових партнерів:

SGDD-ASAM (Асоціація солідарності з шукачами притулку та мігрантами) [4]. Пропонує юридичні та психологічні послуги, з 2022 року є співорганізатором заходів для українських мігрантів.

Hayata Destek Derneği (Підтримка життя) [5]. Зосереджується на невідкладній психологічній першій допомозі, захисті біженців та психосоціальній підтримці.

Mavi Kalem (Асоціація Маві Калем) [6]. Керує центрами для жінок та дітей у Стамбулі та Газіантепі, надає приміщення та ресурси для проведення семінарів, що проводяться українцями. Ця міжкультурна співпраця дозволила запровадити більш стійкий догляд та локалізовані підходи до втручання в травматичну ситуацію, інтегруючи турецький інституційний досвід з українським культурним володінням та динамікою взаємодопомоги.

Висновки. Українські громадські організації за кордоном, зокрема в Туреччині, посіли провідне місце у сфері психосоціальної підтримки вимушених переселенців і довели свою ефективність у подоланні недоступності, недовіри до інституцій та культурних бар'єрів, а також наданні психологічної підтримки, заповнюючи нагальні прогалини, що залишилися після повільної роботи інституційних структур. До ключових аспектів ефективності слід віднести наступні:

- Культурну та мовну спорідненості з бенефіціарами;
- **Організаційну гнучкість та оперативну мобілізацію ресурсів**, що забезпечуються переважно на засадах волонтерства;
- **Високий рівень довіри з боку одержувачів допомоги**, зокрема серед представників соціально вразливих категорій, таких як жінки з дітьми..

Попри досягнуті результати, актуальними залишаються суттєві виклики, серед яких варто виокремити:

- Фінансову нестабільність, що зумовлена залежністю більшості ініціатив від короткотермінових грантів та приватних пожертв, що ускладнює стратегічне планування;
- Високий рівень емоційного та професійного вигорання серед учасників проєктів, посилений відсутністю належної інфраструктури у сфері психічного здоров'я, що обмежує потенціал довготривалого впливу;
- Правову невизначеність у контексті функціонування неурядових організацій на території іноземних держав, що призводить до фрагментарності та ускладнює інституційну сталість наданих послуг.

Напрями майбутніх досліджень:

- оцінка **довготривалих результатів** психологічної підтримки за участю діаспорних структур;
- порівняльний аналіз моделей підтримки у країнах прийому;
- розробка **інституціоналізованих механізмів** співпраці між діаспорними ГО, державними органами та міжнародними донорами.

Література:

1. Посольство України в Турецькій Республіці. Українська громада в Туреччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayinska-gromada-v-turechchini> – Дата звернення: 23.06.2025.
2. Посольство України в Турецькій Республіці. Безкоштовна психологічна допомога для українців у Туреччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://turkiye.mfa.gov.ua/konsulski-pitannya/bezkoshtovna-psihologichna-dopomoga-dlya-ukrayinciv-v-turechchini> – Дата звернення: 23.06.2025.
3. Посольство України в Турецькій Республіці. Актуальна інформація щодо безкоштовної психологічної допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://turkiye.mfa.gov.ua/news/bezkoshtovna-psihologichna-dopomoga-dlya-ukrayinciv-v-turechchini> – Дата звернення: 23.06.2025.
4. SGDD-ASAM – Асоціація солідарності з шукачами притулку та мігрантами. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sgdd.org.tr/uk/> – Дата звернення: 23.06.2025.
5. DestekAR – Платформа соціальної підтримки в Туреччині. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://destekar.org/> – Дата звернення: 23.06.2025.
6. Mavi Kalem – Асоціація «Синій олівець». Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mavikalem.org/> – Дата звернення: 23.06.2025.

Микола Піддячий

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНЕ СПРЯМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ: РОЗВИТОК НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ

Наукове мислення обдарованих учнів - це їх здатність розвиватися у процесі застосування систематичних логічних та критичних підходів до аналізу, синтезу та оцінки інформації з метою вирішення складних проблем і відкриття нових знань. Таке мислення характеризується високим рівнем абстрактності, гнучкості, креативності, що дозволяє учням не лише засвоювати існуючі знання, але й генерувати оригінальні перспективні ідеї

та знаходити продуктивні рішення.

До основних характеристик наукового мислення обдарованих учнів можна віднести:

1) високий рівень пізнавальної активності - проявлення підвищеної допитливості, прагнення до глибокого розуміння предметів та явищ, часте ставлення нестандартних запитань та пошук відповідей, що знаходяться за межами навчальних програм; 2) розвинуті аналітичні здібності - вміння ефективно розкривати взаємозв'язки між явищами, виконувати індуктивне та дедуктивне мислення, маніпулювати логічними операціями, систематизувати та класифікувати інформацію; 3) креативність та оригінальність - здатність генерувати нові нестандартні ідеї, розробляти нові підходи до вирішення проблем із демонструванням творчості та винахідливості; 4) самостійність у дослідницькій діяльності - прагнення до самостійного проведення дослідження, вивчати та експортувати нові сфери знань з метою розвитку наукового потенціалу; 5) висока працездатність та мотивація - демонстрування наполегливості у досягненні поставлених цілей, готовність до тривалої інтелектуальної праці та задоволення від процесу пізнання [9].

У обдарованих учнів проявляється працьовитість, наполегливість, стійкий і глибокий інтерес до певної діяльності. У пізнавальній сфері вони характеризуються: цікавістю; визначенням вузького кола занять (галузева наука, мистецтво, спорт; мовленнєвий розвиток із динамічним накопиченням словникового запасу, маючи відмінну пам'ять); властивістю обробки і кодування різнопланової інформації [1].

Розвиток наукового мислення обдарованих учнів є одним із ключових завдань освітнього процесу, оскільки воно сприяє формуванню майбутніх науковців, новаторів та лідерів, здатних робити значний внесок у вироблення продукту праці [7] з високою доданою вартістю, розвитку суспільства та зміцненню гуманітарної безпеки України і світу. У цьому контексті одним із ключових факторів є розумова діяльність (наукова думка) суспільства, що вже стала планетарним фактором, який впливає на геологічні біологічні та хімічні процеси людства через знання і технічну діяльність, перетворюючи землю так само потужно як і природні сили. Наукове пізнання це не лише продукт людської культури, а й природне явище, яке виникає закономірно у ході розвитку біосфери [2; 6].

Відповідно до визначеної освітньої-наукової стратегії одним із напрямів, що забезпечує успішне функціонування загальноосвітньої системи, гармонійно розвиваючи особистість, є спеціалізована профільна середня освіта наукового спрямування як складова гуманітарної безпеки. Її зміст розробляється та періодично коригується відповідно до потреб особистості та суспільства у межах освітніх галузей встановлених Державними стандартами загальної середньої освіти. Зазначимо, що у особистісному аспекті він спрямовується на розвиток і гармонізацію психологічної сфери та задоволення

особистісних потреб засобом взаємодія у процесі діяльності, а соціальному - на розвиток певного середовища та покращення життєдіяльності.

Розроблення теоретичних засад техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування розпочинається з виявлення суперечностей та узгодження понятійно-термінологічного апарату. Зазначимо, що існуючий понятійно-термінологічний апарат у профільній школі доповнено новими термінами: дослідницька діяльність; дослідницька компетентність; дослідницьке навчальне завдання [4].

Специфічною ознакою організації техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування старшокласників є створення навчального середовища для вироблення продукту праці, що за своєю сутністю наближене до професійного [8]. Наукове обґрунтування шляхів зближення середовища техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування і професійного середовища є важливим для розв'язання низки суперечностей між: соціальним замовленням якісної підготовки старшокласників конкурентоспроможних на ринку праці, і недостатнім рівнем їхньої реальної підготовки до професійної діяльності в умовах техніко-технологічного профілю; значним обсягом інформації в умовах швидкозмінних технологій і неадаптованістю освітнього середовища до інноваційних змін у запропонованих умовах; розвитком інфраструктури загальноосвітніх закладів профільно-технологічного спрямування і необхідністю розробки теоретико-методичних засад функціонування техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування старшокласників; впровадженням інтегративного підходу в особистісно зорієнтований освітній процес і необхідністю його врахування у техніко-технологічному профілі спрямованому на майбутню професійну діяльність; швидкозмінністю інформаційних технологій і недостатністю їх використання у техніко-технологічному профілі спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування. Разом з тим уваги потребує: 1) розвиток інтелекту й ефективного виховання, поглиблене вивчення профільних предметів, адаптація організаційних форм і методів навчання до специфіки процесу учіння обдарованих, формулювання наукової задачі, її розв'язання з використанням наукових методів пізнання [3; 11]; 2) природа лідерської обдарованості; методи психодіагностики феномена лідерства; тренінгові технології для формування лідерських якостей [10]; 3) формування англомовної компетентності на вікових етапах із застосуванням інноваційних методик [5].

З метою вирішення окреслених суперечностей техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування старшокласників розробляється освітня система за алгоритмом продуктивної діяльності у відповідності до

пріоритетів та послідовності тлумачення засобом понятійно-термінологічного апарату, до складу якого входять: «особистість»; «освіта»; «продукт праці»; «суспільство»; «держава».

Подальші розвідки наукового мислення обдарованих учнів, як складової гуманітарної безпеки, орієнтуються на розроблення змісту й вимог до рівнів підготовки старшокласників, де мають систематизуватися зв'язки між метою, засобами та результатами сформованих якостей, цінностей і компетентностей та умовами їх продуктивного застосування в соціально-професійному середовищі.

Література:

1. Бех, І. Д. (2020). Міжвікові перетворення і ціннісні градації особистості, що зростає. *Методист*, 11–12, 64–77.
  2. Гончаренко, С. У. (2012). Педагогічні закони, закономірності, принципи: Сучасне тлумачення. Рівне: Волинські обереги.
  3. Зязюн, І. А. (2015). Сугелостологічна природа психологічного досвіду особистості. *Науковий журнал*, 1(7), 10–28.
  4. Міністерство освіти і науки України. (2024). Про затвердження Концептуальних засад реформування профільної середньої освіти (академічні ліцеї): Наказ від 10 жовтня 2024 р. № 1451. Київ.
  5. Піддячий, В. М. (2016). Методика саморозвитку англomовної компетентності майбутнього педагога в контексті європейських орієнтирів. *Молодь і ринок*, 10(141), 65–69. <https://lib.iitta.gov.ua/706073/>
  6. Піддячий, М. І. (2022). Академік В. І. Вернадський: минуле у сучасному і майбутньому. У *Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука* (Т. 2, с. 25–49). Київ–Кременчук: ПП Щербатих О. В. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732323>
  7. Піддячий, М. І. (2018). Соціально-професійний розвиток старшокласників: праця як основа життєдіяльності та поступу. *Технології інтеграції змісту освіти: Збірник наук. праць Всеукр. круглого столу* (12 березня 2018 р.). Вип. 10, с. 98–108. <https://lib.iitta.gov.ua/711857/>
  8. Піддячий, М. І. (2015). Навчально-виховний комплект старшокласників: соціально-професійна орієнтація. *Проблеми сучасного підручника*, (15), 141–149. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=PZvfSOUAAAAJ&citation_for_view=PZvfSOUAAAAJ:Zph67rFs4hoC
  9. Піддячий, М. І. (2020). Ключові компетентності старшокласників: організація здорового способу життя. *Наукові записки НПУ імені М. П. Драгоманова*, 3К(123), 315–319. <https://lib.iitta.gov.ua/719944/>
  10. Піддячий, М. І. (2019). Сутність формування компетентностей старшокласників. *Педагогічна думка*, 69–72. <https://lib.iitta.gov.ua/718737/>
- Піддячий, М. І. (2021). Вибір професії. *Соціально-професійний розвиток. Енциклопедія освіти* (2-ге вид.), с. 103–104, 959–960. Київ: Юрінком Інтер.

Ірина Подрез-Ряполова

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО, ІННОВАЦІЙНОГО ТА ОСВІТНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Тривання воєнного стану в Україні зумовлює необхідність посилення заходів щодо ефективного нормативно-правового регулювання сталого розвитку енергетичної системи з метою відновлення національної економіки та забезпечення національної безпеки України.

Слід погодитися, що економічний розвиток і безпека неможливі без забезпечення

розвитку інноваційної сфери та належного рівню інноваційної безпеки, що в сучасних умовах воєнного стану, потребує:

- прийняття ефективних заходів, спрямованих на збереження, відновлення та розвиток наукового, науково-технічного та інноваційного потенціалу України та ефективності їх використання для подолання кризових явищ від наслідків війни;
- забезпечення адаптивного інноваційного розвитку із застосуванням європейського досвіду з метою збереження належного функціонування національної інноваційної екосистеми;
- невідкладного оновлення пріоритетних напрямів розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності;
- відновлення та розбудови дослідницької та інноваційної інфраструктури;
- створення додаткових економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- вдосконалення фінансового забезпечення наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності [1, с. 41].

Стратегія енергетичної безпеки, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 907-р. [2] містить аналіз загроз енергетичній безпеці із визначенням їх критичності, ідентифікує пріоритети забезпечення енергетичної безпеки, описує стратегічний вибір, цілі та завдання, спрямовані на запобігання виникненню ситуацій, які потенційно здатні створити загрози енергетичній безпеці України. Серед загроз енергетичній безпеці національного рівня Стратегія енергетичної безпеки визначає втрату науково-технічного потенціалу енергетичного сектору, а саме формування ризиків втрати національної спроможності щодо науково-технічної, інноваційної, проектної, виробничої, обслуговуючої підтримки підприємств паливно-енергетичного комплексу та подальше збільшення залежності країни від зовнішніх постачальників, формування науково-технологічної залежності.

Окрім зазначеного, у Стратегії енергетичної безпеки серед інших встановлена стратегічна ціль забезпечення енергетичної безпеки: «Розвиток науково-технічного, інноваційного та освітнього потенціалу України для потреб енергетичного сектору» (стратегічна ціль 8), пріоритетними завданнями з досягнення якої є: задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь із забезпечення використання новітніх енергетичних технологій, зокрема водневої енергетики; запровадження механізму використання бюджетних коштів та інших джерел фінансування для технологічних інноваційних змін в енергетичному секторі; розвиток та трансфер технологій, що допомагають вирішити сучасні глобальні екологічні виклики, які головним чином зумовлені зміною клімату та впливом

енергетики на навколишнє природне середовище; освітня діяльність, орієнтована на споживачів, та промоція новітніх технологічних ноу-хау, енергоефективних технологій серед широких верств населення; створення умов для залучення нових видів енергоресурсів та джерел енергії до оновленого енергетичного балансу на основі принципу самозабезпечення, збільшення варіантів вибору видів енергії, які сприятимуть формуванню оновленого енергетичного балансу та самозабезпечення енергетичними ресурсами; застосування новітніх технологічних рішень з метою покращення технічних характеристик атомних електростанцій за умови безумовного дотримання всіх вимог безпечної експлуатації ядерних установок; масштабування успішного досвіду наукових та інноваційних пілотних проєктів, зокрема для цілей трансформації вугільних регіонів та реформування вугільного комплексу; визначення пріоритетів державної технічної політики у сфері енергетики; модернізація системи підготовки кадрів для енергетичного сектору шляхом запровадження нових спеціальностей та програм перепідготовки фахівців відповідно до потреб паливно-енергетичного комплексу.

Отже, збереження, відновлення та розвиток наукового, науково-технічного, освітнього та інноваційного потенціалу енергетичного сектору відіграє ключову роль у забезпеченні енергетичної безпеки, яка є гарантом захищеності національних інтересів у сфері доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії в умовах особливого або надзвичайного стану.

Перспективами подальших наукових пошуків є розгляд актуальних питань правового забезпечення інноваційного та інвестиційного розвитку енергетичного комплексу України в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення.

Література:

1. Правове забезпечення інноваційного процесу в умовах адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: монографія/ за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2022. 290 с. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/monografiya_lyutij2023_compressed.pdf.
2. Стратегія енергетичної безпеки: схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 907-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/907-2021-%25D1%2580#topю>.

*Світлана Репетій
Анастасія Михалець*

ДУХОВНІСТЬ ТА ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ОСОБИСТІСТЬ ПІДЛІТКА

Ще на початку XX століття вітчизняний учений В.Вернадський зазначав, що людство не знає до чого нас приведуть нові наукові досягнення. Учений говорив, що ми зараз у періоді інтенсивної наукової творчості. Можна цю інтенсивність прирівняти до

вибуху і говорити про вибух наукової творчості, яка поза волею людини змінює її світорозуміння.

Сьогодні інтенсивний розвиток штучного інтелекту можна прирівняти до вибуху. Сучасний світ характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, які проникають у всі сфери життя суспільства.

Проблемі вивчення штучного інтелекту присвятили свої праці зарубіжні вчені А. Тьюринг, Г. Саймон, А. Ньюел, Д. Барр, М. Файгенбаум, Д. Абрамс, Д. Хокінс та інші.

Інтернет став не лише невід'ємною частиною побуту, навчання та роботи, але й засобом спілкування, дозвілля та самореалізації. Особливо це стосується підлітків, які є найбільш активними користувачами цифрових технологій. Проте поряд із позитивними аспектами використання інтернету, усе частіше фіксується проблема його надмірного впливу на психіку і поведінку, що може призводити до розвитку інтернет залежності.

Вплив штучного інтелекту на розвиток особистості, її внутрішніх якостей досліджується вітчизняними вченими такими як І. Бехом, О. Бреусенко-Кузнєцовим, С. Зобіним, О. Камінською, Г. Ржевським, Н. Хамітовим та іншими.

Інтернет залежність негативно впливає на розвиток особистості, зокрема її комунікативної компетентності. Зниження рівня соціальної взаємодії, формування замкненості, втрата інтересу до реальних міжособистісних контактів — це лише частина проблем, з якими стикаються підлітки в умовах цифровізації суспільства. Комунікативна компетентність, що охоплює здатність до ефективної взаємодії, розуміння та вираження власних емоцій, виявляється ключовою для повноцінного соціального розвитку молодшої особистості. За визначенням О. Бреусенко-Кузнєцова – інтернет залежність є одним із різновидів залежної поведінки, поряд із алкогольною, наркотичною залежністю, залежністю від азартної гри тощо.

У своїй праці «Інтернет залежність та її корені» О. Бреусенко-Кузнєцов зазначає, що Інтернет залежність виявляє себе у просторі спілкування. Саме несвобода у спілкуванні є ключовою проблемою для цієї форми залежності. Відсутність комунікативної компетентності спонукає молодих людей замість безпосереднього спілкування надавати перевагу сучасним технічним засобам, які нівелюють емоційний бік комунікації, віддаляють суб'єктів спілкування одне від одного, роблять їх анонімними, позбавляють спілкування інтимності.

Основні ознаки інтернет залежності:

- постійне бажання бути онлайн;
- тривогу або дратівливість у разі обмеження доступу до інтернету;

- нездатність скоротити час, проведений в мережі, навіть за наявності негативних наслідків.

Інтернет залежність розглядається, як результат взаємодії трьох компонентів: когнітивного, емоційного та поведінкового. Когнітивний компонент охоплює нав'язливі думки про інтернет та бажання постійно користуватися ним. Емоційний аспект пов'язаний із відчуттям задоволення під час перебування онлайн, тоді як поведінковий виявляється у нехтуванні реальними обов'язками та відмові від соціальної активності.

Вітчизняними вченими виявлено основні причини розвитку залежності від штучного інтелекту:

- недостатня соціальна підтримка в реальному житті;
- тиск з боку однолітків, які активно користуються інтернетом;
- складнощі в адаптації до реальних соціальних умов.

Методи подолання інтернет залежності:

Людина, яка усвідомлено духовно розвивається ніколи не буде залежною від штучного інтелекту. У такої людини «Я» душевне підкоряється «Я» духовному, що сприяє розвитку духовності. Людина стає творцем свого життя. У сім'ях, де батьки духовно удосконалюються, діти отримують навички духовного зростання.

Однак, ефективна робота з інтернет залежними підлітками включає психологічну підтримку, розвиток навичок самоконтролю та організації часу. Я. Маців зазначає, що відкрита розмова є ключовим етапом у боротьбі з залежністю у підлітків. Для успішної комунікації важливо, щоби спілкування було двостороннім. Зі сторони батьків має проявлятися емпатія та розуміння своєї дитини, вони мають бути готові почути аргументи та думки підлітка без критики та засудження, але і підліток має мати бажання подолати залежність та прийняти професійну допомогу. Також рекомендується використання спеціальних програм, спрямованих на розвиток рефлексії, підвищення самооцінки та залучення до активного соціального життя. Такі методики допомагають зменшити потребу в інтернеті як джерелі задоволення та переключити увагу підлітків на реальні цінності, а також формують довіру і знижують бажання «втекти» у віртуальний простір.

Валентин Рибалка

**Б. О. ФЕДОРИШИН – ГЕНІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ, АВТОР І ТВОРЕЦЬ,
УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ШКОЛИ**

Назва тез доповіді виходить з бажання автора виділити і розкрити в рік 95-річчя від дня народження Бориса Олексійовича Федоришина (1930-2007) нові риси його яскравої

багатогранної особистості. Відмічу, що наше ставлення до Б. О. Федоришина виходить з власних суб'єктивних, суб'єктних переживань від багаторічного спілкування з ним, зокрема від його ролі як офіційного опонента на захисті нашої докторської дисертації «Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників» у грудні 1988 року.

Багато можливостей для характеристики Б. О. Федоришина дає звернення до особистісно-суб'єктного підходу. Останній бере свій початок, з одного боку, у суб'єктно-діяльнісному (С. Л. Рубінштейн) [9], суб'єктно-вчинковому (В. А. Роменець та В. О. Татенко) [9] та суб'єктно-цивілізаційному (С. І. Пирожков, Н. В. Хамітов) [3] підходах, у теоретичних поглядах М. Л. Смульсон та очолюваного нею наукового колективу на проблему проєктування віртуального простору розвитку суб'єктності людини [4], а з іншого боку – в особистісному підході [5]. Особистісно-суб'єктний підхід має значно більшу спрямованість, ніж особистісний підхід [5], на вершинні, акмеологічні, оригінальні авторські досягнення людини, робітника у різних галузях життєдіяльності, одним із виявів яких є створення видатним українським вченим фундаментальної психолого-педагогічної профорієнтаційної школи.

Проаналізуємо в цьому контексті деякі особистісно-суб'єктні риси унікальної особистості Б. О. Федоришина. Вкажемо перед цим, що особистісно-суб'єктний підхід робить акцент на такі сторони людини, як:

- 1.Здатність бути суб'єктом власного життя, її автором, оригінальним творцем, володарем унікальної інтелектуальної власності.
- 2.Володіння величезним потенціалом творчої самодіяльності.
- 3.Вихід у своїй творчій самодіяльності з духовних, зокрема, гуманістичних світоглядних, етичних та естетичних принципів.
- 4.Свобода творчої самодіяльності і власної громадянської поведінки.
- 5.Звернення до рефлексії як глибинного прояву самосвідомості та здатності до ідентифікації з видатними діячами.
- 6.Наявність рис характеру сильної, вольової особистості.
- 7.Здатність до ефективного гуманістичного впливу на оточуючих тощо.

Зазначимо, що в світлі цих особистісно-суб'єктних властивостей характеристика особистості Б. О. Федоришина, як це уявляє собі автор тез, виходячи зі знайомства і багаторічного співробітництва з Борисом Олексійовичем, набуває унікальних ознак.

Так, Б. О. Федоришин був яскравим суб'єктом власного життя, автором численних професійних і громадянських вчинків, володарем принципової власної життєвої позиції. Так, зокрема, нам відомий його виступ, разом з П. С. Перепелицею, проти чванства і підступних дій тодішнього, у 1970-ті роки, керівництва Інституту психології. Його не

зупинили каральні дії по партійній лінії проти нього. Він зайняв також принципову позицію під час перебудови, роз'яснюючи молодим співробітникам суть змін у суспільстві, їх необхідність, закономірність появи незалежної України та служіння їй.

Вченому була властива здатність до інтенсивної творчої самодіяльності в освіті та профорієнтації як важливої сфери життєтворчості, життєдіяльності психологів, педагогів та учнівської молоді. Це виявлялося у його оригінальному демократичному стилі керівництва лабораторії психології профорієнтації, у яскравих виступах на вчених радах, семінарах і конференціях, у спілкуванні з колегами.

Б. О. Федоришин виходив у своїй творчій самодіяльності з гуманістичних духовних, зокрема, світоглядних, етичних та естетичних принципів. Це виявлялося зокрема в його поетичній творчості. Автор пам'ятає, як поет-психолог подарував йому свої поетичні збірки «Атланта» і «Сирена», які і зараз надихають на любов до жінки і Батьківщини.

Для вченого була властива свобода творчої самодіяльності і громадянської поведінки. Складалося враження, що він був яскравим адептом Великої французької революції 1789 року з її лозунгами «Свобода, рівність, братерство!», які втілював у власну професійну та громадську діяльність. Потяг до свободи творчості виявлявся у його бажанні і практичних діях по перетворенню об'єктивної, зокрема освітньої, професійної, профорієнтаційної дійсності на демократичних засадах.

Б. О. Федоришин часто звертався до рефлексії у спілкуванні, розвитку і проявах самосвідомості, в ідентифікації з видатними діячами культури і науки. Він виявляв жагу до живого саморозвитку – як власного, так і особистості колег і учнів. У спілкуванні з ними він вдавався, іноді за допомогою жестів та переконливої інтонації голосу, до рефлексивної суб'єктизації, ідентифікації, вживання у думки оточуючих – як інтелектуал, громадянин, діяч. Він часто ідентифікував себе з видатними вченими, зокрема зі своїм вчителем, академіком Г. С. Костюком, звертав увагу на його ідеї, зокрема, на погляд на особистість як систему систем, на її голографічну природу, що виявлялося в тім, що кожна її властивість складається з мотиваційних, змістових та операційних компонентів, на єдність генотипу і фенотипу як чинників розвитку особистості (Г. С. Костюк та М. П. Дубінін) тощо. Він часто згадував імена інших видатних вчених, таких як засновник культурно-історичної теорії розвитку вищих психічних функцій Л. С. Виготський, автор концепції переходу від біосфери до ноосфери В. І. Вернадський тощо. Це дозволило йому та його колегам створити оригінальну психолого-педагогічну систему профорієнтації учнівської молоді [10; 13].

Борис Олексійовичу безумовно був сильною особистістю, з вольовим характером. Йому були притаманні такі вольові якості, як енергійність, терплячість, витриманість і сміливість (базальні риси за В. Ф. Каліним [1]) та рішучість, наполегливість,

дисциплінованість, самостійність, цілеспрямованість, ініціативність, організованість (системні вольові якості особистості [1]). В цих рисах відображалось свідоме відношення його яскравої особистості до зовнішнього і внутрішнього світу, оточуючих людей, соціуму, навчання, профорієнтації, праці, творчості, здоров'я.

Завдяки наведеним властивостям він чинив гуманістичний вплив на колег і учнів, використовуючи такі прийоми впливу, як власний приклад і наслідування, психічне зараження, навіювання, переконування, висунення вимог, санкціонування, вправлення (за В. О. Татенком [9]). Навіть зараз, через 18 років після своєї смерті, Б. О. Федоришин продовжує впливати на своїх друзів, колег, учнівську молодь, навіть на учасників XV Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених його пам'яті.

Отже Б. О. Федоришин постає перед потомками як справжній Суб'єкт, як організатор суспільно визнаної власної творчої діяльності у сфері профорієнтації, послідовної підготовки учнівської молоді до неї та її здійснення як послідовної діяльності (мотив-предмет-мета-метод-емотив [6]), творчого вчинку (мотив-ситуація-дія-післядія, за В. А. Роменцем – див. у [9]) в ім'я людей та особистої честі, виконання власної справи життя, успішної виробничої самодіяльності в умовах змагання з іншими на основі розробки і втілення власного творчого проєкту життя, програми самовиховання, орієнтації на творчі досягнення людства тощо.

Йому була притаманна принципова відданість духовним, екзистенційним, етичним та естетичним цінностям – сучасного наукового світогляду, цінностям життя, людини, віри, надії, любові, істини, краси, добра, свободи, честі та гідності, здоров'я. Дані цінності утворювали координати його буття як творчої особистості. Вони були основним духовним ресурсом його як робітника у дуже важливій сфері профорієнтації.

Б. О. Федоришин був завжди відкритим до діалогу з людьми (див. діалогові універсалії Г. О. Балла [6]) та до широкої суспільної мультиперсональної комунікації через усну, літературну форми. Він був через профорієнтацію молоді спрямований у майбутнє – через високі ідеали, смисли, мотиви, предмет, мету, методи та емотиви творчого життя. Останні утворювали головні вектори його професійної діяльності, визначали акмеологічну життєву та професійну орієнтацію. Він був інтелектуалом в повному сенсі цього поняття, для якого були властиві виняткова уважність, ерудованість, розумність мислителя, уявність, зосередженість уваги на найважливіших проблемах і задачах творчого життя, здоров'я та на їх вирішення на рівні таланту і геніальності – на основі долаання обмеженості дефіцитарного мислення за допомогою системного, повноцінного інтелекту.

Слід відмітити також його своєрідну індивідуальність на основі усвідомлення та використання власних психофізіологічних ресурсів, зокрема переваг свого типу

темпераменту і психотипу, здатність до інтенсивної оптимальної психодинаміки як основи індивідуального стилю творчої діяльності. А також – виняткове, єдине в своєму роді, поєднання властивостей власного духу, душі і тіла в їх гармонії, самовираженні та здоров'ї.

Для Б. О. Федоришина була притаманна яскраво виражена наступність, наслідування, врахування досвіду попередніх поколінь в індивідуальному, біологічному (генотип) та соціальному, психологічному, феноменальному (фенотип) плані. Він міг приборкувати такі психогенетичні утворення, як інстинкти і рефлексії.

Для вченого, на наш погляд, була характерна суб'єктність особистості, що розвивається в нього в ході свідомого оволодіння головним своїм об'єктом – життям, що змінюється від рівня задатків, здібностей й обдарованості до рівня талановитості, геніальності.

Отже, особистість Б. О. Федоришина краще розкривається через особистісно-суб'єктний підхід, на порозі відкриття якого імпліцитно стояв сам мислитель, фундатор української психолого-педагогічної профорієнтаційної школи.

Нам треба краще пропагувати наукову спадщину Б. О. Федоришина, його творчі здобутки, наукові та поетичні твори, в тому числі і через сучасні інформаційні засоби – Вікіпедію (вільну енциклопедію), Фейсбук, електронні та паперові видання.

Література:

1. Калін В. К. Психологія волі: зб. наук. праць. / наук. ред. Н. Ф. Каліна, Сімферополь, 2011. 208 с.
2. Панок В. Г. Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку. Монографія: Чернівці: Технодрук, 2010. 486 с.
3. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. Київ: Наукова думка, 2020. 267 с.
4. Проектування віртуального освітнього простору розвитку суб'єктності дорослих в умовах післявоєнного відновлення України: монографія / М. Л. Смульсон, П. П. Дітюк, М. М. Назар, Д. С. Мещеряков, О. В. Зінченко, Д. Ю. Старков [та ін.]; за ред. М. Л. Смульсон. Київ, 2024. 217 с.
5. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Монографія / За ред. Г. О. Балла. Київ: ІПППО АПН України, 1998. 160 с.
6. Рибалка В. В. Психологія розвитку особистісної готовності педагогів до професійної діяльності: методичні рекомендації. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2023. 160 с.
7. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.
8. Система профинформационной работы со старшеклассниками. Б. А. Федоришин, С. Е. Карпиловская, Р. И. Миттельман и др.; Под ред. Б. А. Федоришина. 2-е изд., перераб. и доп. Киев: Рад. шк., 1988. 176 с.
9. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу: Монографія. Київ: Міленіум, 2008. 216 с.
10. Технологія професійної орієнтації населення в умовах ринку праці: монографія. Авт. кол.: Н. А. Побірченко, Н. І. Литвинова, В. В. Синявський та ін. Київ: Педагогічна думка, 2011. 256 с.
11. Федоришин Б. А. Атланта: Избранные лирические стихотворения, Киев: Центр международного образования, 1997. 38 с.
12. Федоришин Б. О. Сирена: Обрані лірич. вірші. Київ: Знання, 1999. 50 с.
13. Федоришин Б. О. Психологічні аспекти профорієнтації учнів. Київ: Товариство «Знання» Української РСР, 1976. 48 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ЛОЯЛЬНОСТІ ЯК ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РЕСУРСУ ФАХІВЦІВ ІТ-СФЕРИ

Організаційна лояльність і професійне благополуччя людини мають значний вплив не лише на професійну діяльність та ефективність працівників, а й на успіх організації загалом. Саме «людський капітал» є найбільш важливою передумовою конкурентоздатності організації. Задля утримування робітників та якісної мотивації важливо розуміти особливості формування прихильності до організації та визначити, які саме конструкти впливають на благополуччя та ефективність роботи.

Над проблемою організаційної лояльності працювали Дж. Мейєр, Н. Аллен, Г. Беккер, Р. Кантер, А. Коваленко, Б. Пахоль, Н. Пилат, А. Поплавська та інші [1-8].

Традиційно лояльність до організації визначають як бажання там працювати, емоційна прив'язаність, ідентифікація з нормами та цінностями організації, прийняття цілей, надмірна робота в інтересах компанії.

Дана проблематика набуває особливої актуальності в дослідженнях ринку праці Інформаційних Технологій в Україні. У зв'язку зі стрімким розвитком цієї галузі та високим зростанням плинності кадрів у компаніях постає задача пошуку основних організаційних чинників, які впливають на задоволеність роботою.

Дж. Мейєр та Н. Аллен [5] визначають відданість до організації як конструкт, який впливає на бажання довго залишатися в організації. Лояльність вбачається певним зв'язком між працівником та організацією, який знижує ймовірність звільнення працівника за власним бажанням. Вони виділяють афективну, нормативну лояльності та відданість, що орієнтована на наслідки. Проте найбільше досліджують саме афективну складову, адже вважається, що саме вона пов'язана із включеністю і довготривалим вкладом зусиль на благо організації.

Для дослідження організаційної лояльності було використано одну з найбільш відомих і авторитетних методик вимірювання – *Шкалу організаційної лояльності Дж. Мейєр і Н. Аллен* [7], яка була запропонована в 1990 році у варіанті, що складається з трьох субшкал, відповідно до авторської трикомпонентної моделі. Відповідно до моделі автори виділяють три підходи до лояльності, що дозволяють пояснити природу зв'язку між працівником і організацією, яка знижує ймовірність добровільного звільнення працівника: емоційну прихильність до організації, усвідомлення витрат, пов'язаних зі звільненням з організації, і відчуття зобов'язань перед організацією. Автори пропонують трикомпонентну модель, виділяючи афективну (АЛ), нормативну (НЛ) та подовжену (ПЛ) лояльність.

Перша компонента (афективна лояльність) відображає емоційну прихильність

працівника до організації. Висока афективна прихильність означає, що організація має для співробітника велике значення, він розглядає свою приналежність до організації як приналежність до сім'ї і бажає в подальшому належати до неї.

Нормативна компонента вимірює ступінь відчуття зобов'язань перед організацією. Це означає, що людину пов'язують з організацією морально-етичні переконання.

Подовжена лояльність розглядається як зв'язок організації та працівника, заснована на усвідомленні останнім втрат, зумовлених звільненням.

Вибірку дослідження склали 54 працівники сфери Інформаційних Технологій з компаній різних типів, серед яких 30 чоловіків і 24 жінки, віком 21-35 років. Аналіз результатів дослідження фахівців ІТ-сфери за Шкалою організаційної лояльності Дж. Мейер і Н. Аллен дозволив виявити рівень прояву трьох складників лояльності: афективної, нормативної та подовженої.

Афективна лояльність, яка характеризується емоційною прихильністю працівників до організації, у вибірці ІТ-спеціалістів має середнє значення 4,98, що відповідає середньому рівню. Організація для працівників має значення на помірному рівні, досліджувані відчувають свою приналежність до організації, але не ставляться до неї як до сім'ї та не мріють про роботу в цій компанії до пенсійного віку.

46,3% досліджуваних на високому рівні оцінили свою емоційну прив'язаність до компанії. Це свідчить про стійкі міжособистісні зв'язки в колективі та організаційну прихильність. 48,1% учасників на середньому рівні оцінюють афективну лояльність і 5,6% працівників – на низькому, що свідчить про заперечення емоційної приналежності до компанії.

Нормативна лояльність характеризує ступінь відчуття зобов'язань перед організацією. Середнє значення цієї компоненти для вибірки ІТ-спеціалістів становить 4,65, що вказує на середній рівень. Досліджувані на помірному рівні пов'язані з організацією морально-етичними нормами. Працівники відчувають перед організацією зобов'язання, вдячні за все, що компанія зробила та вклала в них, проте ця лояльність не є такою сильною, щоб працівники не думали про звільнення в разі відсутності розвитку, низької компенсації або заради кращого проєкту в іншій компанії.

Подовжена лояльність розглядається як зв'язок організації і працівника, заснована на усвідомленні останнім втрат, зумовлених звільненням. Зв'язок перш за все пов'язаний із фінансовою стороною, проблемами в пошуку нової роботи в разі звільнення, страх звільнення тощо. Середнє значення цієї компоненти для досліджуваних становить 3,93. Це середній рівень, який свідчить про помірність впливу даної лояльності. Працівники не бояться звільнення та адекватно оцінюють можливі втрати.

18,5% досліджуваних мають високі показники подовженої лояльності, що свідчить

про страх можливих втрат при зміні роботи, такі працівники намагаються максимально закріпитися на вже влаштованому місці та не планують звільнитися, адже розуміють масштаб проблем, які можуть з'явитися. Досліджувані з високим показником подовженої лояльності у вибірці ІТ-спеціалістів схильні до того, щоб не змінювати часто роботу або ж мають недовгий досвід роботи та мають страх звільнення (не більше одного разу на 4 роки).

63% досліджуваних проявляють середню подовжену лояльність, тобто розуміють, які втрати їх можуть чекати, але оцінюють ситуацію адекватно, без страху втратити фінансовий стан. 18,5% досліджуваних на низькому рівні проявляють подовжену лояльність, такі працівники не бояться звільнення, адже впевнені в тому, що легко зможуть знайти іншу роботу та фінансово себе забезпечити, вони схильні часто міняти роботу (раз у рік).

Аналіз співвідношення трьох складників лояльності за Шкалою організаційної лояльності показав, що подовжена лояльність має найменший вплив на досліджуваних працівників ІТ-сектору. Це пов'язано зі специфікою ринку праці, адже спеціалісти мають багато пропозицій та не відчують негативних наслідків через звільнення.

Література:

1. Коваленко А., Рик Г. Особливості професійного благополуччя працівників сфери інформаційних технологій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2020. Том 2. № 12. С. 26–33. [https://doi.org/10.17721/BSP.2020.2\(12\).5](https://doi.org/10.17721/BSP.2020.2(12).5)
2. Кузьменко М., Малюга В., Флорескул О. Теоретико-методологічні підходи до вивчення лояльності персоналу у сучасних наукових дослідженнях. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 71(1). С. 107–116. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-71-1-107-116>.
3. Пилат Н. І. Лояльність персоналу в умовах мотивації професійної діяльності. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 10. С. 601–612.
4. Поплавська А. П. Теоретичний аналіз проблем лояльності персоналу до організації. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 2. С. 64–71.
5. Allen N. J., Meyer J. P. Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: An Examination of Construct Validity. *Journal of Vocational Behavior*. 1996. Vol. 49. P. 252–276.
6. Bakker A. B., Oerlemans W. G. M. Subjective well-being in organizations. *Handbook of Positive Organizational Scholarship* / K. Cameron, G. Spreitzer (Eds.). Oxford : Oxford University Press, 2011. P. 178–189.
7. Meyer J. P., Allen N. J., Smith C. A. Commitment to Organizations and Occupations: Extension and Test of a Three-Component Conceptualization. *Journal of Applied Psychology*. 1993. Vol. 78. P. 538–551.
8. Pakhol B. E. Professional well-being an overview of key concepts and scientific research of the phenomenon. *Український психологічний журнал : збірник наукових праць*. Київ, 2017. № 2 (4). С. 107–140.

Свідерський Ігор

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЇХНЬОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Повномасштабна війна в Україні спричинила глибоку гуманітарну кризу, в межах якої стрімко зростає чисельність внутрішньо переміщених осіб (ВПО), зокрема осіб працездатного віку. Ця ситуація зумовлює необхідність створення відповідних умов для їхньої ефективної соціалізації, інтеграції та самореалізації в новому соціокультурному середовищі. Особливої ваги в цьому контексті набуває розвиток підприємницької компетентності як одного з ключових інструментів професійної адаптації та самозабезпечення людини в умовах життєвих втрат і нестабільності.

Цілком очевидно, що нині процес формування підприємницької компетентності у ВПО не може розглядатися виключно як когнітивно-інструментальний. Оскільки потребує обов'язкового психолого-педагогічного супроводу. Підприємницька компетентність сама по собі охоплює не лише знання та навички, а й внутрішні особистісні якості, зокрема мотивацію до самореалізації, впевненість у власних силах, здатність до прийняття рішень в умовах невизначеності, стресостійкість, емоційну регуляцію. А відтак, без опори на психологічні ресурси особистості цей процес часто залишається фрагментарним або неуспішним [5].

До того ж, процес опанування підприємницькою діяльністю ВПО нерозривно пов'язаний із низкою складних психолого-педагогічних викликів цього статусу особи. До них належать як зовнішні бар'єри – зокрема нестача стартового капіталу, недостатня правова обізнаність, обмежений доступ до ресурсів і слабкі соціальні зв'язки в нових громадах, – так і внутрішні психологічні чинники, що формуються внаслідок пережитих втрат. Серед таких втрат – смерть або розлука з рідними, втрата житла, роботи, професійної ідентичності та соціального статусу, втрата безпеки. У сукупності ці чинники значно ускладнюють не лише процес адаптації до нових умов, а й знижують здатність особи ініціювати нові професійні й особистісні траєкторії. Значну роль у цьому процесі відіграють також психологічні бар'єри, що набувають системного характеру в умовах війни: підвищена тривожність, знижений рівень самоефективності, емоційне виснаження, відсутність внутрішньої мотивації до розвитку. Часто в цієї категорії громадян спостерігається феномен «вивченого безсилля» (learned helplessness) – стан, за якого індивід втрачає віру у власну спроможність впливати на життєві обставини та досягати успіху, навіть за наявності потенційних можливостей (за Мартіном Селігманом). Усе це створює потребу в комплексному психолого-педагогічному супроводі ВПО, спрямованому

на відновлення віри у власну компетентність, розвиток внутрішніх ресурсів і формування проактивної життєвої позиції [2;3].

У науковому дискурсі адаптація внутрішньо переміщених осіб до нового середовища часто інтерпретується крізь призму концепції культурного шоку (К. Оберг). У цьому контексті культурний шок охоплює не лише зіткнення з регіональними культурними відмінностями, а й комплексне переживання втрати усталеної системи соціальних зв'язків, соціального статусу, власності та професійної ідентичності. Йдеться також про дезінтеграцію ціннісно-ідентифікаційної структури особистості, психоемоційне напруження внаслідок адаптаційного процесу, неможливість реалізувати професійний потенціал за попередньою спеціальністю, а також необхідність перекваліфікації або працевлаштування на умовах, що не відповідають попередньому рівню кваліфікації та доходу. Психологічна підтримка в цьому контексті відіграє не менш важливу роль, ніж економічні чи правові чинники, оскільки саме вона забезпечує активізацію внутрішніх ресурсів особистості, розвиток її здатності до саморегуляції, стресостійкості, конструктивної самоорганізації, цілепокладання та соціальної активності. Зокрема й в зоні розвитку підприємницької компетентності [2].

Проблематика надання психологічної допомоги ВПО останнім часом активно розробляється в українському та зарубіжному науковому дискурсі. У центрі уваги сучасних дослідників – вивчення психоемоційного стану ВПО, ідентифікація їхніх базових потреб, а також підбір ефективних і доступних форм психотерапевтичної підтримки. Зокрема, окремі аспекти психосоціальної допомоги розкрито у працях Т. Алексєєнко, О. Безпалько, В. Бочарової, В. Діброва, С. Кучеренка, А. Львовичкіна, Т. Щербан та інших. Наукові підходи охоплюють аналіз переживань у травматичних ситуаціях і посттравматичних станах (Ф. Василюк, О. Гарниць, Т. Титаренко, В. Хрістенко), дослідження психологічного благополуччя та життєвої задоволеності (Т. Данильченко, О. Богучарова, П. Лушина, М. Савчин), соціально-психологічної адаптації переселенців (Дж. Беррі, А. Фернхем, О. Чуйко), а також психотерапевтичної підтримки в умовах кризи (В. Діброва, О. Кучеренко, Т. Каменчук, Б. Плєскач, В. Уркаєв, Т. Щербан). Наголошується, що хронічний дистрес здатен не лише поглиблювати емоційні порушення, а й провокувати психосоматичні захворювання, що зумовлює необхідність цілісного психолого-педагогічного підходу до підтримки ВПО у процесі розвитку у них підприємницької компетентності [4].

Зазначимо, що у контексті війни надання психологічної допомоги ВПО є надзвичайно складним і комплексним завданням, що вимагає скоординованої взаємодії державних інституцій, громадських організацій, міжнародних партнерів і фахівців із психічного здоров'я. Враховуючи травматичний досвід, втрату соціальних ролей і

підвищену вразливість до стресових факторів, психологічна підтримка має бути не епізодичною, а структурованою, системною та орієнтованою на довгострокову перспективу розвитку особистості. У межах такого супроводу доцільним є використання чотирикомпонентної моделі соціально-психологічної підтримки (за Т. Титаренко), адаптованої до контексту підприємницької активності ВПО. Перший компонент – діагностико-цільовий – передбачає глибоке розуміння особистісного стану ВПО, її потреб, очікувань і рівня психологічної готовності до ініціативності та самостійного ведення справи. Операційно-інструментальний компонент включає реалізацію психотерапевтичних і психоосвітніх заходів, спрямованих на розвиток емоційної регуляції, впевненості у власних силах, здатності долати невизначеність і конструювати майбутнє. Спільотно-комунікативний компонент акцентує увагу на формуванні безпечного середовища, розвитку підтримуючих соціальних зв'язків та мереж взаємодопомоги – факторів, критичних для формування підприємницького мислення в умовах дезадаптації. Нарешті, оцінково-корекційний компонент забезпечує постійний моніторинг динаміки психоемоційного стану ВПО та ефективності обраних стратегій, із можливістю корекції підходів та адаптації індивідуальної траєкторії розвитку. У сукупності ці компоненти створюють психолого-педагогічне середовище, що підтримує особистість ВПО в її прагненні до самозайнятості, сприяє подоланню бар'єрів травматичного досвіду та формує передумови для сталого розвитку підприємницької компетентності як ресурсу відновлення життєвої суб'єктності [4].

У структурі психолого-педагогічного супроводу ВПО у процесі розвитку підприємницької компетентності важливе місце посідає також психологічне консультування. Воно ґрунтується на усвідомленні фахівцями екстремального характеру пережитого досвіду та необхідності формування в людини з таким соціальним статусом не лише інструментальних умінь, а й внутрішньої готовності до змін. Такий підхід в свою чергу передбачає не лише підтримку в подоланні посттравматичних наслідків, а й створення умов для мобілізації психологічних ресурсів особистості з метою прийняття відповідальності за власне життя та ініціювання нової життєвої і професійної стратегії [3].

Одним із ефективних методів психологічного супроводу для ВПО є мотиваційне консультування, зокрема використання техніки мотиваційного інтерв'ю, яка дозволяє людині самостійно дослідити власні амбівалентні бажання, страхи й прагнення, пов'язані з реалізацією підприємницької ідеї. Таке консультування особливо важливе в ситуаціях внутрішнього конфлікту, де особа вагається між стабільністю соціальної підтримки та бажанням самозайнятості. Робота психолога у цьому контексті полягає у фасилітації глибинного аналізу, зменшенні опору та посиленні внутрішньої мотивації такої особи до змін [4].

Доповненням до цього підходу виступають профорієнтаційне та проблемно-орієнтоване консультування. Перше допомагає громадянам, що втратили професійну ідентичність, окреслити нові перспективи самореалізації, розкрити наявні компетентності та перевести їх у площину підприємницького потенціалу. Друге – дозволяє повернути особистості суб'єктну позицію, перемкнути увагу з моделі «жертви» на модель «відповідального діяча», що приймає виклик нової реальності як нагоду для внутрішньої перебудови та зростання [1].

Таким чином, психологічна допомога ВПО має забезпечувати цілісний психологічний супровід, спрямований на подолання посттравматичних наслідків, зняття внутрішніх бар'єрів і формування мотиваційно-рефлексивних механізмів суб'єктивації, що є фундаментом розвитку підприємницької компетентності та економічної активності в нових соціально-економічних умовах.

Література

1. До питання вибору шляхів психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО). (2024). ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/372032309_Do_pitannya_viboru_slahiv_psihologicnoi_dopomogi_vnutrisno_peremisenim_osobam_VPO
2. Плєскач Б. В., Уркаєв В. С. (2019). Складові технології психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам, спрямованої на подолання травматичного досвіду. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України.
3. Пундієв В. В., Вольська К. В. (2024). Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам в адаптації до нових умов життя. Ментальне здоров'я, № 3. URL: <https://example.com> (якщо є офіційний URL, вставте тут)
4. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практичний посібник / Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін. (2019). Кропивницький: Імекс-ЛТД.
5. Яновська С. Г. (2019). Психологічна структура підприємницької активності в малому бізнесі : дис. канд. психол. наук / Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна ; Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. URL: https://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/yanovska_1572531933.pdf

Ірина Селіванова

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕРЖАВНУ ПІДТРИМКУ ВЕТЕРАНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Економічна наука та історія переконливо доводять критичну важливість приватного підприємництва для досягнення найрізноманітніших цілей і завдань країни: від створення потужної системи національної безпеки до ефективних інститутів ліквідації бідності, безробіття та надання підтримки людям, які потрапили в біду. Саме приватний бізнес відкриває широкі можливості самореалізації людей. За даними Світового банку «приватний

сектор забезпечує близько 90 % робочих місць, 75 % інвестицій, понад 70 % виробництва і понад 80 % державних доходів у країнах, що розвиваються» [1].

Для України особливе значення має такий різновид приватного підприємництва як ветеранське. Російсько-українська війна триває одинадцятий рік. За оцінкою Міністерства у справах ветеранів України після закінчення війни в країні кількість ветеранів може сягнути 5–6 мільйонів людей. Нині в Україні налічують 1,2 мільйона ветеранів, а оцінка в 5–6 мільйонів людей охоплює як самих військових, так і їхніх рідних [2]. В той же час Інститут демографії та соціальних досліджень прогнозує чисельність населення України у 2033 році в межах від 26 до 35 млн людей, зокрема через загострення демографічних тенденцій — зростання міграції працездатного населення, зменшення рівня народжуваності та зростання смертності [3].

Отже, через деякий час значну частину українського суспільства становитимуть саме ветерани цієї війни. Це надзвичайно цінний людський капітал, який після завершення війни може стати рушійною силою соціально-економічного розвитку країни за умови формування відповідної людиноцентричної державної політики щодо повернення ветеранів до мирного життя. Більшість військових, які боронять наразі Україну - це цивільні, які стали до лав Сил оборони. Після повернення вони можуть зробити цінний внесок у розвиток суспільства, держави, громад за умови належної реабілітації та підтримки їх повернення до цивільного життя.

Досвід інших країн свідчить, що ветеранський бізнес – дуже ефективний інструмент підтримки як колишніх військовослужбовців, так і економіки держави в цілому. Так, ветеранський бізнес – одна з суттєвих і успішних складових економіки США. Зараз там функціонує понад 2 млн ветеранських підприємств, які дають близько 5 % від ВВП США [4]. Українське законодавство не містить спеціальних норм щодо здійснення підприємницької діяльності ветеранами війни. Організаційні форми такої діяльності, її легалізація, застосування до неї державних засобів регулювання, оподаткування здійснюються на загальних для всіх підставах. Наразі правовий механізм ветеранського підприємництва має лише одну особливість – це його державна підтримка.

Правові та економічні засади державної політики у сфері підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва врегульовано Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [5]. Суб'єктами малого та середнього підприємництва, відповідно до вимог Господарського кодексу [6, ст. 55], є фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 250

осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Виходячи з цих характеристик, очевидно, що ветерани війни в більшості своїй здійснюють підприємницьку діяльність як суб'єкти малого та середнього підприємництва. Державна підтримка таких суб'єктів передбачає формування програм, в яких визначається механізм цієї підтримки. Програми державної підтримки розробляються та впроваджуються спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва (Мінекономіки) із залученням інших центральних органів виконавчої влади та громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва. Такі державні програми затверджуються Кабінетом Міністрів України в установленому законом порядку.

Державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає: 1) фінансову, 2) інформаційну, 3) консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, 4) підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Найбільш ефективною є саме фінансова державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва, а отже і ветеранського підприємництва. Вона надається за рахунок державного та місцевих бюджетів та здійснюється різними органами та організаціями, а саме: спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, Українським фондом підтримки підприємництва та іншими загальнодержавними фондами, регіональними та місцевими фондами підтримки підприємництва.

Основними видами фінансової державної підтримки є: 1) часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва; 2) часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями; 3) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва; 4) надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи; 5) надання позик на придбання і впровадження нових технологій; 6) компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами; 7) фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій; 8) інші види не забороненої законодавством фінансової державної підтримки.

Для підтримки ветеранів, що хочуть розвивати свою підприємницьку діяльність,

Кабінетом Міністрів України прийнято постанову[7], яким запущено проект “єРобота”, спрямований на активізацію підприємницької діяльності та стимулювання створення робочих місць. Він передбачає надання українцям грантів для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Проект “єРобота” включає 6 грантових програм, зокрема, це мікрогранти для створення власного бізнесу; гранти для розвитку переробного підприємства; державне фінансування закладки саду; кошти для розвитку тепличного господарства; грант на реалізацію стартапу, у тому числі в сфері ІТ; кошти на навчання ІТ-спеціальностям [8]. З 10 квітня 2023 року Уряд розширив проект єРобота та запустив нові грантові програми саме для ветеранів на започаткування або розвиток власного бізнесу. Зокрема, це: 250 тис грн - для учасника бойових дій та/або особи з інвалідністю внаслідок війни за умови створення одного робочого місця; 500 тис грн - для члена сім'ї учасника бойових дій та/або особи з інвалідністю внаслідок війни за умови створення двох робочих місць; 1 млн грн - для учасника бойових дій та/або особи з інвалідністю внаслідок війни, які зареєстровані як ФОП не менше ніж 3 роки, за умови створення чотирьох робочих місць, мінімум 2 з яких займуть ветерани або особи з інвалідністю внаслідок війни. Гранти на 500 тис грн та 1 млн грн надаються за умови співфінансування з отримувачем у співвідношення 70/30, тобто отримувач гранту має вкласти в свою справу 30% власних коштів, 70% коштів надасть держава у вигляді гранту. Підприємець може використати грантові кошти на придбання обладнання, сировини, матеріалів, оренду приміщення та транспортних засобів, необхідних для реалізації свого бізнес-проекту, закупівлю ліцензійного програмного забезпечення, оплату послуг з маркетингу та реклами. Окрім того, отримувачі грантів зможуть безоплатно пройти навчання з питань підприємництва та отримати консультації у регіональних центрах зайнятості..

В 2023 році Мінекономіки виділило 540 млн грн на гранти для ветеранів, що дало змогу близько 1100 особам отримати фінансову підтримку від державних центрів зайнятості. У 2024 році ця сума збільшилась до 840 млн грн [9]. За даними Міністерства економіки України від початку дії ветеранського компонента програми „Власна Справа“ вже 1178 ветеранів та членів їхніх родин стали переможцями. Вони отримують гранти на старт або розвиток свого бізнесу загалом на 553 млн грн. Найчастіше підприємці брали грант до 500 тисяч гривень». 57% отримувачів грантів — учасники бойових дій, 43% — їхні чоловіки чи дружини. Реалізуючи свої бізнес-проекти підприємці мають створити понад 2 тисячі робочих місць в усіх регіонах країни. Серед 19 переможців першої у 2025 році хвилі подачі заяв на гранти 15 — учасники бойових дій, ще 4 — члени родин ветеранів. 14 переможців отримують грант розміром до 500 тис. грн, 3 — до 250 тис. грн, 2 — до 1 млн грн.

Найпопулярніші сфери, в яких планують розвивати бізнес отримувачі грантів — переробна промисловість, тимчасове розміщування й організація харчування [10].

Література:

1. Business Ready (B-READY). World Bank. October 2024 URL : <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/08942fab-9080-4f37-b7be-ef61c9f9aed9/content>
2. Уряд прогнозує збільшення кількості ветеранів до 5–6 мільйонів після кінця війни URL: <https://zmina.info/news/uryad-prognozuje-zbilshennya-kilkosti-veteraniv-do-5-6-miljoniv-pislya-kinczya-vijny/>
3. Населення України у 2033 р. може становити від 26 до 35 млн осіб - директор Інституту демографії (interfax.com.ua) URL : <https://interfax.com.ua/news/general/947256.html>
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про ветеранське підприємництво» URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/abb9a80a-a1f6-46aa-9ab7-99d8668fc5a3>
5. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4618-17>
6. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15>
7. Деякі питання надання грантів бізнесу : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text>
8. Єробота: гранти від держави на відкриття чи розвиток бізнесу URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cdf9cf60-74dc-4998-ad7d-00533abf68bb&title=UriadZapuskaGrantovi>
9. Ветеранський бізнес: як підприємництво може стати ключем до психологічного відновлення та соціальної адаптації URL : https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/258700.html
10. Понад 1000 ветеранів та їхні родини отримають 553 млн грн на розвиток бізнесу URL: <https://armyinform.com.ua/2025/02/19/bilshe-tysyachi-veteraniv-ta-yihni-rodyny-otrymayut-553-mln-grn-na-rozvytok-biznesu/>

Юлія Сердюченко

ІНТЕРАКТИВНІ ВПРАВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У сучасному освітньому процесі цифрові технології та електронні навчальні матеріали відіграють ключову роль, значно розширюючи можливості розвитку необхідних компетентностей. Завдяки мультимедійним ресурсам, інтерактивним платформам та електронним підручникам вивчення іноземної мови стає більш ефективним, що сприяє ефективнішому формуванню іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів.

Поєднуючи сучасні технології з освітніми ресурсами, електронні підручники створюють нові можливості для персоналізованого навчання та надають доступ до знань у зручному й інтерактивному форматі. Інтерактивність забезпечується, зокрема, завдяки функції додавання до електронного підручника гіперпосилань на інтерактивні вправи, які можуть бути розробленими за допомогою е-сервісів (наприклад, Kahoot, Quizlet, Genially тощо).

У контексті нашого дослідження ми розглядаємо інтерактивну вправу як один із позитивних чинників формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземних мов. М. Скрипник визначає інтерактивну вправу як практичний метод навчання, що передбачає планомірне, організоване, повторне виконання взаємних операцій із метою оволодіння професійними діями або підвищення їх якостей. Дослідник також зауважує, що основна відмінність інтерактивної вправи від звичайної полягає у тому, що вони спрямовані не лише на закріплення вже вивченого матеріалу, а й на вивчення нового (Скрипник 2013, с.61). Отже, інтерактивна вправа ґрунтується насамперед на принципах взаємодії між суб'єктами, професійної та комунікативної цілеспрямованості.

Принцип взаємодії між суб'єктами – це принцип, засадами якого є особистісна орієнтація, активна участь усіх учасників у навчальному процесі, толерантне ставлення до співрозмовника та його поглядів, рівність позицій (Ковальчук 2007, с. 192). Реалізація цього принципу через використання інтерактивних вправ зумовлює активну участь у дискусіях та розв'язанні проблемних питань, а також позитивне ставлення майбутніх учителів до навчального процесу.

Принцип професійної цілеспрямованості реалізується через професіоналізацію, спеціалізацію освітнього процесу (Кікоть). Цей принцип спрямований на формування професійної особистості майбутнього вчителя іноземної мови та значущих для професії якостей. Широке розмаїття інтерактивних вправ зумовлює не тільки оволодіння іноземною мовою майбутніми вчителями, але й їхній професійний розвиток. Інтерактивна вправа спонукає розуміти відчуття та емоції свого співрозмовника, проявляти толерантне ставлення до його ідей та думок, активно спілкуватися, що є невід'ємними професійними рисами сучасного вчителя іноземної мови. Водночас майбутні учителі іноземних мов навчаються застосовувати інтерактивні методи у власній педагогічній діяльності.

Принцип комунікативної цілеспрямованості навчання означає, що під час засвоєння мовленнєвого матеріалу обов'язковим завершальним етапом має бути демонстрація того, як цей мовленнєвий матеріал застосовувати для досягнення актуальної комунікативної мети (Капітан 2021, с. 78). Його метою є практичне вживання іноземної мови, яка вивчається, в ситуаціях близьких до реального життя. Реалізація цього принципу можлива через впровадження таких інтерактивних методів, як дискусія, рольова гра, дебати, робота в парах або малих групах тощо.

Отже, підсумовуючи зазначене вище, можна констатувати, що інтерактивні вправи сприяють ефективному формуванню іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземних мов, адже вони забезпечують взаємодію між суб'єктами, професійну та комунікативну спрямованість навчання. Велике розмаїття е-сервісів дозволяє розробляти

інтерактивні вправи та інтегрувати їх до електронних підручників за допомогою гіперпосилань, що надає можливість зробити навчальний процес цікавим та захоплюючим.

Література

- Капітан, Т.А. (2021). *Комунікативна спрямованість освітнього процесу в навчанні іноземних мов*. Наукові записки. Серія: педагогічні науки. №192. С. 77-80.
- Кікоть, В.Я., Столяренко, А.М. *Юридична педагогіка*. URL: <http://ibib.ltd.ua/yuridicheskaya-pedagogika.html>
- Ковальчук, Л.О. (2007). *Основи педагогічної майстерності*: навч. посіб./ ВЦ ЛНУ. Львів. 608 с.
- Скрипник, М.І. (2013) *Інтерактивні технології в післядипломному навчанні*: довідник / НАПН України ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Київ. 202 с.

Людмила Сіньова

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ВЕТЕРАНАМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

В умовах триваючого воєнного конфлікту в Україні питання забезпечення належної психологічної допомоги ветеранам та ветеранкам набуває особливої актуальності. Держава має зобов'язання створювати ефективну систему підтримки осіб, які брали участь у бойових діях, зокрема у сфері охорони психічного здоров'я. Психологічна допомога є ключовим компонентом цього процесу, адже вона спрямована не лише на подолання психоемоційного напруження, а й на покращення якості життя, сприяння соціальній адаптації та поверненню до мирного життя. Надавати психологічну допомогу може психолог, психотерапевт, психіатр. В ст. 24. Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» від 15 січня 2025 року № 4223-IX визначена класифікація видів допомоги у сфері психічного здоров'я, тому розрізняють такі види допомоги у сфері психічного здоров'я: 1) психосоціальна допомога; 2) психологічна допомога; 3) психотерапія; 4) психологічна реабілітація; 5) психіатрична допомога [4].

Згідно ст. 27 зазначеного Закону психологічна допомога є комплексом заходів, спрямованих на розвиток соціально-психологічної компетентності осіб, зняття психоемоційної напруги та гармонізацію психічного стану, розвиток психологічної стійкості та здатності до соціальної адаптації особи або групи осіб. Психологічна допомога може надаватися у формі кризового психологічного втручання, психологічного консультування, психодіагностичних, психокорекційних та відновних заходів а також «гарячих ліній» психологічної допомоги [4]. Таким чином, вищезазначений Закон визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади системи охорони психічного здоров'я в Україні, регулює суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення доступності, якості послуг, дотримання прав людей з психічними розладами, іншими проблемами, що стосуються психічного здоров'я, запобігання виникненню психічних розладів, сприяння

досягненню психологічного благополуччя та розвитку людини, усунення факторів, що негативно впливають на психічне здоров'я.

Постанова КМ України № 1338 від 29.11.2022 р. «Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» була із змінами та внесеними згідно з Постановою КМ № 1270 від 04.12.2023 р. в редакції Постанови КМ № 307 від 18.03.2024 р. «Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб».

В Порядку та умовах про надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб визначено, що психологічна допомога - діяльність, що провадиться на трьох рівнях та спрямована на професійну допомогу особі, яка має ризик розвитку розладів психіки та поведінки, сприяння особі у психосоціальній адаптації до зміненої життєвої ситуації, осмисленні її досвіду, розширенні самоусвідомлення та можливостей самореалізації, а також допомогу з метою розв'язання психологічних проблем, зумовлених складними життєвими обставинами, кризовим станом, надзвичайною ситуацією та/або катастрофою, воєнними діями [3].

Варто зазначити, що на сьогодні однією із проблем є те, що після безпосередньої участі в бойових діях військовослужбовці та ветерани, які повертаються додому мають труднощі під час адаптації до цивільного життя. Учасники бойових дій гостро відчують несправедливість свого становища і перешкоди в адаптації до цивільного життя. Подолання життєвих стресів мають відігравати важливу роль у реінтеграції військовослужбовців та ветеранів після повернення з війни. Таким чином, психологічний стан та психічне здоров'я під час воєнного стану дій є вкрай важливим. Військовослужбовці та ветерани переживають виснаження, спустошення, втому, відчують тривогу й паніку [5, с.49]. Так, з огляду на зазначене, впроваджено новітній підхід із надання послуг із психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та прирівняним до них особам завдяки створенню 3-рівневої системи надання психологічної допомоги. Одним із заходів надання психологічної допомоги для ветеранів та членів їх сімей є Реєстр суб'єктів надання послуг із психологічної допомоги для ветеранів та членів їх сімей, що спрощує процедуру подання документів для надавачів послуг, та посилює контроль за верифікацією пакету документів.

Для отримання психологічної допомоги першого рівня отримувач послуг може

звернутися безпосередньо до суб'єкта надання послуг, структурного підрозділу з питань ветеранської політики та/або структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районної у м. Києві та м. Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті (у разі її утворення) ради, центру надання адміністративних послуг; Для отримання психологічної допомоги другого та третього рівня отримувач послуг може звернутися безпосередньо до суб'єкта надання послуг, які внесені до Реєстру суб'єктів надання послуг із психологічної допомоги для ветеранів і членів їх сімей або за наявності технічної можливості звернутися до Мінветеранів із заявою в електронній формі через Єдиний державний реєстр ветеранів війни або Єдиний державний вебпортал електронних послуг чи його мобільний додаток (Дія).

Зрозуміло, що у кожній з країн свій підхід до розробки програм з реінтеграції та психологічної допомоги ветеранів. Також має бути врахований характер збройного конфлікту в якому брали участь громадяни тієї чи іншої держави. Міністерство у справах ветеранів України вивчає досвід США та інших країн, щоб імплементувати найсучасніші практики до системи психологічної реабілітації захисників.

Система реінтеграції у США – це спільна діяльність Департаменту Оборони, Департаменту у справах ветеранів і Департаменту праці. Соціальна адаптація, як включення індивіда в нове соціальне середовище, вимагає пристосування до нового стилю життя, зміну мислення, вироблення нових життєвих цінностей та орієнтирів. Це досягається через налагодження активної соціальної комунікації. Психологічний супровід – один з важливих кроків реінтеграції військових, спрямований на подолання психологічних проблем (посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривога, депресія) і включає спеціалізовану підтримку та лікування. Позитивною практикою є діяльність гарячих ліній психологічної допомоги, які працюють за принципом негайного відгуку. Оператори гарячих ліній проходять спеціальну підготовку. Вони мають навички надання емоційної підтримки, вміють визначати рівень небезпеки особи з якою спілкуються, інформують про програми допомоги ветеранам або психологічні послуги тощо. Прикладом є діяльність низки інформаційних ресурсів: безкоштовна гаряча лінія для ветеранів (001-800-2738255); веб-сайт Support for All Who Serve (<https://www.veteranscrisisline.net/get-help-now/military-crisis-line/>); веб-сайт Міжнародної асоціації EMDR Creating global healing, health & hope (<https://www.emdria.org/>), Асоціації поведінкової та когнітивної терапії (https://services.abct.org/i4a/memberDirectory/index.cfm?directory_id=3&pageID=3282) тощо [1].

Ізраїль має значний досвід у наданні підтримки своїм ветеранам та цивільним, які постраждали внаслідок війни. Особливу увагу у цій країні приділено розробці програм психосоціальної підтримки та реабілітації. Центри, такі як NATAL, спеціалізуються на

лікуванні ПТСР та інших психологічних розладів через індивідуальні та групові сесії, а також забезпечують спеціалізовані програми для дітей та сімей. Ізраїльський Центр травми та стійкості NATAL – організація, що спеціалізується на травмах і стресі, які пов’язані саме з війною та тероризмом [6].

В Канаді приблизно 25 років тому проходила реформа, яка почалася з мітингів. Лікарі психіатричних лікарень поруч із пацієнтами виходили на вулиці протестувати проти замикання людей в окремих закладах, ізольовано від їхнього звичного середовища. Ізоляція людей з психічними розладами вела до погіршення їхнього стану. Ізоляція в принципі дуже шкідлива для психологічного стану людини. Провели дослідження — і дійсно виявилось, що заклади охорони здоров’я психіатричного спрямування, які націлені відновити людину, не працюють, не виконують цю функцію. Тоді після суспільних обговорень і зустрічей із пацієнтськими організаціями було вирішено повертати людину з психологічними проблемами в громаду, просто посилювати її супровід при надомовій допомозі [2]. Міжнародний досвід, зокрема США, Ізраїлю, Канади, демонструє, що системний підхід до психологічної реабілітації, з акцентом на міжвідомчу співпрацю та громадську інтеграцію, забезпечує вищий рівень ефективності. Україна вже зробила кроки в напрямі імплементації подібних моделей, однак залишаються актуальними питання доступності, кадрового забезпечення, а також створення дієвої системи моніторингу результативності надання таких послуг. Успішне розв’язання цих завдань є запорукою не лише психологічного благополуччя ветеранів, а й соціальної стабільності загалом.

Підсумовуючи, слід наголосити, що забезпечення належної психологічної допомоги ветеранам війни є надзвичайно важливим завданням у контексті триваючого воєнного конфлікту в Україні. Психологічна підтримка — не лише один із інструментів стабілізації психоемоційного стану військовослужбовців після бойових дій, а й необхідна умова для їх успішної соціальної адаптації та повернення до мирного життя. Прийняття Закону України «Про систему охорони психічного здоров’я» та розробка трирівневої моделі надання психологічної допомоги ветеранам і членам їх сімей свідчать про поступове формування ефективної нормативно-правової та організаційної основи.

Література:

1. Досвід США щодо реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя LSULS Digital Repository: Home. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/13832/1/Костишин_Грицанюк_Шевців.pdf (дата звернення: 08.05.2025).
2. Марта Пивоваренко: Як психологічний стан українців впливатиме на відновлення країни після війни | Громадський Простір. Громадський Простір | Усе для третього сектору в одному порталі. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=marta-pyvovarenko-yak-psyholohichnyj-stan-ukrajintsiv-vplyvatyme-na-vidnovlennya-krajiny-pislya-vijny>(дата звернення: 08.05.2025).
3. Порядок та умови надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим

- категоріям осіб : Постанова Каб. Міністрів України від 18.03.2024 № 307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2024-п#Text> (дата звернення: 08.05.2025).
4. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 № 4223-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text> (дата звернення: 01.05.2025).
5. Сіньова Л.М. Щодо забезпечення права на психологічну підтримку ветеранів Захисників/Захисниць України та членів їх сімей Вплив ідей Л.Й. Петражицького на сучасну політико-правову доктрину (до 156 річчя від дня народження науковця): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 13 квітня 2023 р.). Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 92 с. С. 49-51
6. Fakhivtsi izrail'skoho tsentru NATAL provely kurs navchannia dlia ukrain'skykh koleh [Specialists of the Israeli NATAL center conducted a training course for Ukrainian colleagues] (03.05.2025). Retrieved from <https://armyinform.com.ua/2022/08/03/fahivczy-izrayil'skogo-czentru-natal-provely-kurs-navchannya-dlya-ukrayinskykh-koleg/> [in Ukrainian].

Тетяна Сова

ПСИХОЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК НАСЛІДОК ДИСТАНЦІЙНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ РИЗИКУ

В умовах дистанційної професійної взаємодії, яка набула широкого розповсюдження у зв'язку з глобальними трансформаціями ринку праці та пандемічними викликами, проблема психоемоційного вигорання набула особливої актуальності. Зокрема, у сучасних умовах трансформації професійного середовища, зокрема масового переходу на дистанційні формати роботи, спостерігається зростання рівня психоемоційного напруження серед представників різних професій. Одним із найпоширеніших негативних наслідків тривалого дистанційного професійного спілкування є синдром психоемоційного вигорання, що значною мірою детермінований особистісними чинниками. У контексті дослідження цієї проблематики варто відзначити науковий внесок таких вітчизняних авторів як Л. Карамушка та Г. Гнускіна, які ґрунтовно дослідили психологічні механізми професійного вигорання підприємців, акцентуючи увагу на індивідуально-психологічних чинниках уразливості [4]. Актуальні аспекти впливу дистанційної зайнятості на психічне здоров'я, продуктивність праці та життєвий баланс розкриті у працях Я. Кайманової та Н. Рябокони, які звертають увагу на роль емоційного виснаження, зниження мотивації та зростання тривожності як показників деструктивного впливу дистанційного формату праці [3]. Переважна більшість сучасних наукових розвідок, у рамках яких висвітлюється вплив дистанційної форми взаємодії на виникнення симптомів емоційного вигорання, здійснені на матеріалі функціонування освітньої сфери як однієї з найбільш масштабних майданчиків професійної діяльності, в якому активно практикується дистанційна форма взаємодії [6; 8].

Український ринок праці поступово адаптує і впроваджує зарубіжний досвід в різних аспектах, включаючи впровадження дистанційної зайнятості. Поширення нових інформаційних та телекомунікаційних технологій сприяє її розвитку. Як зазначає Т. Буда

ще зовсім недавно в домашніх умовах працювали переважно частково безробітні або жінки – недостатньо кваліфіковані працівники. На сьогодні дистанційно зайнята значна кількість висококваліфікованих спеціалістів, які прагнуть вести незалежний спосіб життя, позбавлений прив'язаності до офісу або іншого робочого місця. Зазвичай дистанційно працюють аудитори, бухгалтери, журналісти, консультанти, маркетологи, оператори, програмісти, рекламні та страхові агенти, юристи. Діяльність дистанційних працівників передусім ґрунтується на економічних чинниках, де можна одночасно працювати з кількома замовниками та виявляється більше можливостей для самореалізації [1].

Дистанційна форма професійної взаємодії ґрунтується на використанні телекомунікаційних та інформаційних технологій для здійснення комунікації та співпраці без необхідності безпосереднього очного контакту. Взаємодія відбувається через різні онлайн-платформи, програми для відеозв'язку, чати, електронну пошту тощо. При цьому використовуються спеціалізовані віртуальні інструменти та програми для спільної роботи й обміну інформацією [7]. Разом з очевидними перевагами можна також виділити і низку недоліків дистанційної організації професійної діяльності. Вони безпосередньо пов'язані з психологічними аспектами здійснення працівником своїх функціональних обов'язків. Наприклад, у дистанційному форматі збільшується кількість ситуацій невизначеності, фруструється потреба у контролі, що провокує підвищення рівня тривожності. Адже раніше в очному форматі професійної діяльності перебування на робочому місці давало змогу бути у курсі всіх справ та контролювати виробничу ситуацію. Віддалена робота призводячи до відсутності особистого контакту з колегами, може негативно позначатись на комунікації, взаєморозумінні та спрямованості на доброзичливість, знижуючи якість виконання командних завдань. Довготривала віддалена робота може сприяти соціальній ізоляції працівника, що може призводити до відчуття самотності, дистресу та зниження рівня психологічного благополуччя. Дистанційна робота може створювати ризики з точки зору безпеки та конфіденційності даних, оскільки працівники працюють за межами захищених офісних мереж, що виступає додатковим стресогенним чинником. Деякі працівники можуть стикатися з труднощами у збереженні продуктивності через відсутність контролю та стимулів, які може надавати офісне середовище.

Одним із важливих соціально-психологічних чинників розвитку емоційного вигорання І. Коваль вважає обмеженість або повну відсутність соціальної підтримки з боку колег, референтних осіб, рідних та друзів, яку отримує працівник. Дослідником відзначається негативний зв'язок між емоційним вигоранням та наявністю соціальної підтримки у представників усіх професій, пов'язаних з наданням допомоги людям [5].

Дослідження зарубіжних науковців свідчать про те, що особистісні чинники

відіграють ключову роль у формуванні вразливості до синдрому вигорання в таких умовах. До найвагоміших чинників належать тип особистості, рівень емоційного інтелекту, здатність до саморегуляції, толерантність до невизначеності та мотиваційні настанови. Так, наприклад, К. Маслач та М. Лейтер підкреслюють, що люди з вираженою тенденцією до перфекціонізму та високим рівнем відповідальності більш схильні до емоційного виснаження, оскільки в умовах дистанційної праці вони рідше отримують соціальне підкріплення, що призводить до підвищеного рівня стресу [11].

Емоційний інтелект, як показано в роботах Д. Гоулман та Р. Бар-Он, виступає значущим буфером, що знижує вірогідність виникнення психоемоційного вигорання. Люди, здатні розпізнавати, виражати й регулювати власні емоції, демонструють вищу стресостійкість у цифрових форматах взаємодії, де емоційна експресія є обмеженою, а зворотний зв'язок – фрагментарним. У свою чергу, індивіди з високим рівнем нейротизму (за моделлю «великої п'ятірки») мають підвищений ризик психоемоційного виснаження, особливо за умов інформаційного перевантаження та недостатньої структурованості робочого простору [2; 9].

Окрему увагу варто приділити толерантності до невизначеності як особистісному предиктору емоційного благополуччя в дистанційному середовищі. Згідно з результатами досліджень Р. Карлтона, індивіди, які важко реагують на амбівалентність і змінюваність ситуацій, в умовах дистанційної взаємодії частіше демонструють симптоми тривожності, деперсоналізації та зниження задоволення від професійної діяльності – ключових компонентів синдрому вигорання за класифікацією ICD-11 [10]. Низький рівень психологічної гнучкості обмежує здатність адаптуватися до нових вимог цифрової праці, що ускладнює підтримку емоційного балансу.

Отже, особистісні чинники ризику психоемоційного вигорання в умовах дистанційної професійної взаємодії пов'язані з диспозиційними характеристиками особистості, включаючи риси темпераменту, емоційну компетентність, стилі саморегуляції та когнітивні настанови. Поглиблене розуміння цих детермінант дозволяє не лише ідентифікувати вразливі групи працівників, а й розробляти цілеспрямовані інтервенції щодо профілактики вигорання з урахуванням індивідуально-психологічного профілю.

Література:

1. Буда Т. Й. Гнучкі і нестандартні форми зайнятості: соціальні вигоди та ризики. Сталий розвиток економіки. 2016. № 2(31). С. 149–157. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/121459.pdf> (дата звернення: 14.05.2025).
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Чому це може означати більше, ніж IQ. Київ : SKYprint, 2021. 368 с.
3. Кайманова Я. В., Рябоконь Н. С. Психологічні аспекти впливу дистанційної роботи на психічне здоров'я, продуктивність і баланс між роботою та особистим життям. Габітус. 2024. Вип. 61. С. 183–

186. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.61.33>.
4. Карамушка Л. М., Гнускіна Г. В. Психологія професійного вигорання підприємців : монографія. Київ. Логос. 2018. 198 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/163088378.pdf> (дата звернення: 14.05.2025).
  5. Коваль І. Синдром емоційного вигорання в лікарів онкологічного профілю та шляхи його подолання. *Нейро News. Психоневрологія та нейропсихіатрія*. 2018. № 1. С. 35–37. URL: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2018/1%2894%29/pages-35-37/sindrom-emociynogo-vigorannya-v-likariv-onkologichnogo-profilyu-ta-shlyahi-yogo-podolannya#gsc.tab=0> (дата звернення: 14.05.2025).
  6. Остополець І., Соломаха А., Кучеренко Н., Кучеренко С. Дистанційне навчання як чинник професійного вигорання педагогів. *Psychology Travelogs*. 2025. № 1. С. 243–253. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2025-1-25>.
  7. Руденюк А. І., Петяк О. В., Ханецька Н. В. Дистанційна робота в умовах карантину та самоізоляції в період пандемії COVID-19. *Габітус*. 2020. Вип. 16. С. 204–208. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.16.33>
  8. Сидоренко Ж. В., Шевчук Т. І. Професійне вигорання педагогів в умовах дистанційного навчання. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Психологічні науки*. 2023. Жовтень. С. 72–79. DOI: [https://doi.org/10.31558/2786-8745.2023.1\(2\).10](https://doi.org/10.31558/2786-8745.2023.1(2).10).
  9. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*. 2006. Vol. 18. Suppl. P. 13–25. URL: https://www.researchgate.net/publication/6509274_The_Bar-On_Model_of_Emotional-Social_Intelligence (last accessed: 14.05.2025).
  10. Carleton R. N. The intolerance of uncertainty construct in the context of anxiety disorders: Theoretical and practical perspectives. *Expert Review of Neurotherapeutics*. 2006. Vol. 12(8). P. 937–947. DOI: <https://doi.org/10.1586/ern.12.82>
  11. Maslach C., Leiter M. P. *The Burnout Challenge: Managing People's Relationships with Their Jobs*. Cambridge M. A. : Harvard University Press, 2022. 272 p.

Тетяна Станкевич, Олена Єлізарова, Світлана Гозак, Алла Парац

ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: ОЦІНКА ВПЛИВУ НА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ВЧИТЕЛІВ

Воєнний стан в країні спричиняє глибокий фізичний і психоемоційний стрес для широких верств населення, особливо для вчителів, які в умовах навчального процесу відповідають не лише за освітній результат, а й за психологічне благополуччя й навіть безпеку учнів. Вже третій навчальний рік в Україні у навчальний процес активно впроваджуються психологічні інструменти під назвою «психологічні хвилинки». Ці підходи рекомендовані МОН України і передбачають використання різних технік та вправ для підтримки ментального здоров'я учнів. Літературні дані свідчать про ефективність впровадження інструментів психологічної підтримки в освітній процес [1, с. 12; 2, с. 86]. В Україні «психологічні хвилинки» застосовуються безпосередньо вчителями під час навчального процесу.

Тому нашою метою було дослідити ментальне здоров'я вчителів та оцінити вплив на нього застосування психологічних інструментів в освітньому процесі.

Упродовж травня-червня 2023 та 2024 років було проведено анонімне онлайн-

опитування 920 вчителів із усіх регіонів України. Усі респонденти надали інформовану згоду на участь у дослідженні. Для виявлення симптомів тривоги та депресії застосовували стандартизовані опитувальники GAD-2 та PHQ-2. Додатково збирались дані щодо статі, віку, педагогічного стажу, предмету викладання, типу населеного пункту та ступеня залученості до використання психологічних інструментів. Для статистичного аналізу використовувались методи логістичної регресії та коефіцієнт кореляції Спірмена. Обчислення проводились у середовищі SPSS 26.0.

Результати. У цілому $84,4\% \pm 1,4\%$ опитаних учителів повідомили про використання «психологічних хвилинок» під час навчального процесу. Найвища залученість до психологічних інтервенцій спостерігалася серед учителів початкових класів (95,7%), дещо нижча — серед учителів 5–9 класів (86,4%), та найменша — у старшій школі (54,6%). Данні щодо застосування психологічних інструментів серед жінок-вчителів виявились статистично більші ($\chi^2=27,6$; $p<0,001$).

Найефективнішими формами психологічної підтримки вчителі вважають дихальні вправи (обрані понад 70% респондентів), арт-терапію, музикотерапію та розмовні техніки емоційної підтримки. Арт-терапевтичні підходи частіше застосовувалися у початковій та середній школі, тоді як старшокласники переважно залучались до вербальних форм комунікації.

Щодо ментального стану вчителів: частка осіб із симптомами тривоги склала $38,9\% \pm 1,7\%$, а з симптомами депресії — $45,6\% \pm 1,7\%$. У розрізі статі спостерігалася вища поширеність депресивних симптомів серед жінок на 13,8% ($p<0,05$). Статистично значущих відмінностей між результатами 2023 та 2024 років не зафіксовано. Моделі логістичної регресії з урахуванням просторово-часових чинників, віку, статі та професійних ознак не продемонстрували істотної залежності між наявністю симптомів тривоги чи депресії та фактом використання «психологічних хвилинок» у вчителів ($p>0,1$) [3, с. 4-12].

Отримані дані свідчать про те, що попри широку інтеграцію психологічних інструментів у навчальний процес, позитивного впливу на психоемоційний стан самих учителів не зафіксовано. Це може пояснюватися недостатнім ресурсним забезпеченням педагогів, відсутністю системної підтримки та хронічним емоційним вигоранням у воєнних умовах. Участь у тренінгах і курсах із впровадження «психологічних хвилинок» та застосування цих навичок на практиці не гарантує «за замовчуванням» покращення психологічного благополуччя педагогів.

Висновки. Результати нашого дослідження свідчать про необхідність переоцінки підходів до програм психологічної підтримки вчителів у закладах загальної середньої освіти. Необхідно розробляти окремі цільові програми психологічної підтримки саме для вчителів як професійної групи підвищеного ризику.

Також необхідно продовжувати моніторинг ментального здоров'я всіх учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану для вдосконалення стратегій підтримки їх психічного здоров'я.

Література:

1. Fenwick-Smith, A., Dahlberg, E. E., & Thompson, S. C. (2018). Systematic review of resilience-enhancing, universal, primary school-based mental health promotion programs. *BMC Psychology*. 6(1), 1-17. <https://doi.org/10.1186/s40359-018-0242-3>
2. Hozak, S., Yelizarova, O., Stankevych, T., & Parats, A. (2024). THE EFFECTIVENESS OF IMPLEMENTING PSYCHOLOGICAL TOOLS IN SCHOOLS TO SUPPORT THE MENTAL HEALTH OF STUDENTS DURING WARTIME. *Medical Science of Ukraine (MSU)*, 20(4), 79-88. <https://doi.org/10.32345/2664-4738.4.2024.09>
3. Hozak, S., Yelizarova, O., Stankevych, T., & Parats, A. (2024). The Effectiveness and Challenges of Implementing Psychological Tools in the Educational Process During Wartime. *Public Health Journal*. 2, 4-12. <https://doi.org/10.32782/pub.health.2024.2.1>

Алла Стріжкова

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ НА САПЕРІВ І ДЕМІНЕРІВ

Україна зараз, на жаль, є найбільш замінованою вибухонебезпечними предметами (ВНП) державою у світі з небаченими руйнуваннями з часів Другої світової війни. Наймасштабнішу за територіями шкоду спричинило саме мінування різних територій України та залишки нерозірваних боєприпасів. Це блокує нормальне життя, господарювання людей на забруднених та імовірно забруднених територіях, а також завдало чи не найбільшої після Чорнобильської катастрофи екологічної шкоди, оскільки протипіхотна міна може спрацювати від тиску тіла вагою від 8 кг, відповідно, знищує і тварин, і завдає шкоди ландшафтам, ґрунтам, екосистемам у цілому.

За найбільш актуальними даними Центру протимінної діяльності України повідомляється, що наразі майже 30% території нашої держави заміновано. Станом на 15 травня 2025 року було знищено 961456 вибухонебезпечних предметів за результатами професійного обстеження 616417,95 га території. І у близькій перспективі ще майже 139 тисяч км² суходолу та 14 тисяч км² водойм потребують обстеження підрозділами розмінування [5]. Наразі хоча б у Херсонській області необхідно обстежити ще понад 207 тис. га, у Миколаївській області — більше 84 тис. га., а у Харківській області — майже 157 тис. га. Через вибухонебезпечні предмети, які заважають використовувати такі великі площі земель, збитки України складають приблизно 11,2 мільярда доларів щорічно. Але протимінна діяльність потребує багато як коштів, так і спеціалістів операторів протимінної діяльності. Навіть для найбільш клопіткої довгої роботи нетехнічного обстеження потрібно

підготувати фахівців, які будуть знати стандартні операційні процедури (СОП), інструкції та особливості роботи по створенню та оновленню карт мінних полів, обробки отриманих з дронів даних. Крім того, найбільший обсяг робіт відбувається саме на етапах нетехнічного і, потім, технічного обстеження. Саперів катастрофічно не вистачає, але пошук ВНП можуть здійснювати і навчені цивільні на демінерів, як це було у Афганістані з 1988 року. Так, з серпня 2024 року додано нову професію «Оператор з пошуку вибухонебезпечних предметів (демінер)» (код КП 5169) [3].

В умовах масового переселення ВПО виникла проблема їх працевлаштування та через довгий пошук роботи повернення багатьох ВПО в небезпечні райони. Внаслідок значної мобілізації та міграційних процесів жінки зіткнулися з новими реаліями ринку праці, потребами у нових кадрах. Тому Національна стратегія з протимінної діяльності наголошує на необхідності залучення до навчання і профпереорієнтації жінок, ветеранів, осіб з інвалідністю та постраждалих від ВНП на фахівців з розмінування. Так, до 2033 року завдяки передбаченим у Стратегії заходам передбачається «досягнення цілі забезпечення професійної реалізації та соціальної інтеграції жінок, ветеранів, осіб, постраждалих від вибухонебезпечних предметів, та осіб з інвалідністю серед осіб шляхом залучення до виконання робіт у сфері протимінної діяльності» [4, с. 26]. На нашу думку, варто додати і ВПО у цей перелік, оскільки це ключ до освоєння актуальних професій у будь-якій точці країни та навіть закордоном із залученням до міжнародних гуманітарних місій.

Якщо раніше робота сапера була дуже небезпечна, то на сьогодні низка інноваційних технологій та сучасних розробок роблять освоєння цієї професії (як і демінера) та виконання обов'язків набагато безпечнішими, простішими, швидшими. А умови затребуваності професії набагато підвищили її престиж.

Курси перепідготовки професії демінерів та саперів можуть бути якісно оновлені технологіями VR-симуляторів (віртуальної реальності), які дозволяють навчати розмінуванню у безпечному віртуальному середовищі навіть новачків. А AR-окуляри можуть доповнювати реальність під час навчань для ефективного засвоєння матеріалу або і справжньої роботи (наприклад, підказувати типи ВНП чи рекомендовані СОП дії у реальному часі). Вони б дозволили і залучати якомога більшу кількість людей до одночасного навчання і зменшувати навантаження на інструкторів. Наприклад, для тренувань можна було б використати доопрацьовані моделі окулярів Microsoft HoloLens з 3D-моделями Unreal Engine або розробки досвідчених на ринку VR і AR компаній на зразок EON Reality або Kognitiv Spark.

Як наземні, так і літальні дрони або роботи можуть бути обладнані низкою спеціалізованих датчиків, здатних допомагати доставляти сенсори, сканувати землю,

виявляти наявність, тип ВВП, точніше їх місцезнаходження, а то і знешкоджувати їх дистанційно. Так, у травні 2024 року Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) провела масштабні випробування різних типів датчиків для виявлення вибухонебезпечних предметів. За їх результатами найбільш ефективними виявилися камери високої роздільної здатності, теплові датчики та технології на основі магнітометрів [1]. Але на практиці технічно непросто поєднати їх усі в одному засобі без втрати певних властивостей. І то не завжди з ними усіма вдається виявити пластикові ВВП, у яких мало металевих складових. Якщо різні роботизовані платформи, наприклад, Mine Kafon Lab, здатні суттєво допомагати прямо під час виконання завдань саперами як військового, оперативного, так і гуманітарного розмінування, то під час навчань їх дуже бажано теж використовувати хоча б по одиниці для кращого розуміння і реальних можливостей навчитися навіть нових професій, як-от оператора дрона, інженера-механіка або іншого спеціаліста з технічного обслуговування.

Основне навантаження на обробку великих обсягів інформації Big Data зараз покладається все більше на штучний інтелект (ШІ), а не людську працю, що зайняла б на кілька десятиліть більше часу і вимагала б залучення на десятки більше спеціалістів. Тисячі годин відео з наших дронів сприяють якісному стрибку в машинному навчанні (machine learning), а значить, і вдосконаленні ШІ у сфері протимінної діяльності. 2024 року Україна підписала угоду про партнерство з Palantir з метою «оцифрування операцій гуманітарного розмінування, автоматизація процесів, передбачених Національною стратегією протимінної діяльності, розширення цифрових можливостей для координації вивільнення та оцінки земель, визначення пріоритетів регіонів та управління ризиками в протимінній діяльності; використання асистента на базі платформи штучного інтелекту Palantir (AIP) для прийняття рішень у протимінній діяльності» [2]. ШІ може аналізувати супутникові знімки, карти мінних полів з записами про історію боїв або атак, епізодів мінування, виявляти потенційно небезпечні зони, оптимізувати маршрути для розмінування, слугувати асистентом у польових умовах. Завдяки переглянутим як вдалим, так і невдалим епізодам пошуку та спроб знешкодження ВВП з відео, даних детекторів ШІ аналізує та може запропонувати кращі варіанти дій у певних обставинах, зменшити людський фактор помилок, давати поради і у польових умовах, і під час навчання, і потенційно – керувати навчанням або принаймні деякими його частинами. Проєкти на кшталт LandMine Detection AI (з підтримкою Google AI) уже показали, що можна розпізнавати ВВП із точністю більше 90%. Подібне ПЗ можна інтегрувати у дрони, які будуть автономно сканувати території. З освоєнням усе нових аспектів застосування ШІ сприятиме виникненню ще деяких нових професій: аналітик з AI, спеціаліст з моделювання.

Для популяризації ідеї перекваліфікації можна використати популярність соціальних мереж, створення Центром протимінної діяльності та організатором проведення курсів каналів та сторінок з якісним контентом. Як приклад, на Youtube-каналі можна було б публікувати короткі відео з демонстрацією реальних моментів роботи та яскравих цікавих епізодів з курсів, що правдиво демонструватиме специфіку нових професій та підвищуватиме авторитет фахівців у суспільстві. І підвищенню популярності професій, і пошуку талановитих кандидатів для робіт з дронами та іншим специфічним обладнанням доцільно на широку аудиторію розповсюдити освітні платформи з гейміфікацією та мікронавчанням (microlearning). Застосування коротких інтерактивних навчальних модулів по 5–10 хв дозволить охопити молодь, схильну до такого формату, і в той же час дати базові загальнокорисні знання про, наприклад, ознаки розташування на місцевості, типи ВВП, першу домедичну допомогу в різних ситуаціях тощо. Не кожен цивільний здатен швидко зрозуміти, як, наприклад, «зчитувати» потрібну інформацію з відео дрона, а ось досвідчені геймери виявляють більше корисних даних. Тому тих, хто буде проходити найвищі рівні таких платформ, доцільно запрошувати на офлайн курси підготовки на демінерів, а то і саперів.

Технологію blockchain можна застосувати для створення надійних цифрових сертифікатів (захищених від підробки та змін) як при отриманні підтвердження кваліфікацій демінерів, операторів дронів, саперів та інших спеціалістів, так і при фіксації фактів розмінування ділянок для передачі територіальним громадам розмінованих територій, що служитиме контролем якості.

Таким чином, сучасні інноваційні технології на зразок штучного інтелекту та машинного навчання, робототехніки, оснащеної спеціальними камерами та датчиками, віртуальної та доповненої реальності, мікронавчання, блокчейн тощо. Використання комплексного підходу до залучення цих технологій здатне суттєво пришвидшити економніше та безпечніше розмінування територій, підвищити якість та прискорити підготовку більшої кількості демінерів та саперів, фахівців нових професій, як-от операторів дронів, аналітиків AI. Це будуть інноваційно підготовлені спеціалісти, які після отримання реального досвіду розмінування будуть мати світову цінність.

Література

1. Clearing the Path to Recovery: How Technology is Revolutionizing Landmine Detection in Ukraine. URL: <https://techukraine.org/2025/01/17/clearing-the-path-to-recovery-how-technology-is-revolutionizing-landmine-detection-in-ukraine/> (дата звернення: 12.05.2025).
2. Автоматизація процесів розмінування та використання III: Міністерство економіки та Palantir підписали угоду про партнерство. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f8007eec-0057-4ef1-8205-3b1e370e0a4d&title=MinisterstvoEkonomikiTaPalantirPidpisaliUgoduProPartnerstvo> (дата звернення: 12.05.2025).

3. Оператор з пошуку вибухонебезпечних предметів (демінер). URL: <https://register.nqa.gov.ua/profstandart/operator-z-posuku-vibuhonebezpecnih-predmetiv-deminer> (дата звернення: 12.05.2025).
4. Про схвалення Національної стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024 — 2026 роках: розпорядження КМУ № 616-р від 28 червня 2024 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-strategii-protymynnoi-diialnosti-na-period-do-2033-roku-ta-zatverdzhennia-t280624> (дата звернення: 11.05.2025).
5. Хід робіт з розмінування. Центр протимінної діяльності. URL: <https://ua-nmac.org/uk/statistics/> (дата звернення: 10.05.2025).

Галина Татаурова-Осика

УМОВИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛІВ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Професійну та психологічну підготовку майбутнього вчителя до педагогічної діяльності в школі можна прирівняти до підготовки військового через визначення та визнання відповідальності за освіту, виховання, цілі та переконання підростаючого покоління. Відповідальність за вплив на свідомість дитини, її адекватне сприйняття реальності, та вимога «не нашкодити» особистості на шляху розвитку її характеру – це основне завдання, яке ставиться майбутньому вчителю. У воєнний період психічний стан особистості зазнає значних трансформацій, що відображається на його професійній активності, зокрема в освітній сфері. Для педагогів особливої ваги набувають процеси самореалізації, які стають важливими психологічними показниками адаптації до екстремальних умов життєдіяльності. Професійна діяльність, будучи однією з провідних форм соціальної активності, є також ключовим простором виявлення та реалізації внутрішнього потенціалу особистості, її індивідуальних смисложиттєвих орієнтацій, що особливо актуалізується у стресогенних обставинах, пов'язаних із збройним конфліктом [4].

У контексті сучасної психологічної науки самореалізація трактується як інтегральний показник життєздатності індивіда, що охоплює низку характеристик, зокрема продуктивність діяльності, рівень суб'єктивної задоволеності, гармонійність між потребами і можливостями особистості, а також її соціальну значущість. Саме тому психологічний аналіз самореалізації вчителів у період війни не лише сприяє глибшому розумінню внутрішньої динаміки їхньої особистості, а й надає орієнтири для підтримки їх професійного функціонування. Зауважимо, що в контексті гуманістичної психології задоволеність професійною діяльністю трактується як прояв внутрішньої згоди між «Я-реальним» і «Я-ідеальним», що є умовою позитивного самопочуття [2].

Психологічна структура самореалізації ґрунтується на взаємодії між життєвими цілями особистості та стратегіями їх досягнення, що у сукупності формує її автентичність,

тобто цілісну, стійку та внутрішньо узгоджену систему «Я». У педагогічному контексті автентичність особистості вчителя проявляється у вільному, свідомому виборі цілей, у відповідальному ставленні до наслідків професійної діяльності, а також у здатності відображати власні переконання через виховний процес. Цей аспект суттєво впливає на психологічну стійкість педагогів, яка, у свою чергу, є фундаментом для подолання психотравмуючих факторів воєнного часу.

Якщо характер формується під впливом світоглядних орієнтирів та специфіки втілення цих орієнтирів у діяльності, то у процесі самореалізації вчителя характер виконує функцію інтегратора між внутрішніми цінностями та зовнішніми вимогами професійного середовища. Визначаючи те, що характер це не тільки продукт особистісного розвитку, а й основна визначальна міра цілісності, стабільності та передбачуваності поведінки в умовах підвищеної соціальної напруги.

В умовах війни, коли на перший план виходить питання особистої відповідальності за себе і своїх учнів, самореалізація постає не як абстрактна теоретична категорія, а як жива практика самоорганізації, самовизначення і психологічного самозбереження. Формування характеру та особистої цілісності вчителя відбувається на тлі критичних життєвих подій, які суттєво трансформують життєвий досвід, систему цінностей та орієнтацій. Відповідно до положень теорії критичних життєвих подій, саме особистісно значущі вчинки людини, вчинені в умовах високої невизначеності, стають чинниками її внутрішньої перебудови та духовного зростання [3].

Як свідчать дані біографічного аналізу, перебіг професійного становлення вчителів у воєнний період виявляє тісний зв'язок між характером діяльності, пережитими кризами та трансформацією особистісної структури. Війна, як екстремальний соціально-психологічний фактор, активізує механізми саморефлексії, стимулює потребу в переосмисленні сенсу професійної діяльності та життєвих пріоритетів, що, у свою чергу, слугує каталізатором самоактуалізаційних процесів.

Особистість вчителя, реалізуючи себе у системі соціально значущої діяльності, не лише адаптується до складних умов, а й формує нові ціннісні орієнтири, які забезпечують відносну стабільність її внутрішнього світу. Саме через вчинки, що є проявами свідомого вибору та етичного самовизначення, особистість здатна змінювати хід власного життя, трансформуючи свій спосіб існування та, відповідно, – внутрішній психологічний ландшафт [3]. Ці трансформації відображаються у зміні образу світу, у формуванні нової суб'єктивної реальності, в якій домінують не зовнішні обставини, а внутрішньо усвідомлені цінності.

Професійна діяльність педагога завжди була ключовою сферою реалізації його творчого потенціалу. Проте у період збройного конфлікту така діяльність вимагає не лише компетентності, а й здатності до самотрансценденції — виходу за межі індивідуального «Я» в ім'я вищих гуманістичних ідеалів. У цьому сенсі, як стверджує О. Аніщенко, смисложиттєві орієнтації відіграють фундаментальну роль у забезпеченні суб'єктивного благополуччя, збереженні професійної ідентичності та підтриманні мотиваційної структури в умовах кризи [1].

Війна як соціальний та психологічний контекст функціонування вчителя сприяє радикальному перегляду особистісних цінностей. З одного боку, відбувається стискання зовнішніх можливостей самореалізації (через втрату стабільності, роботи, безпеки), з іншого — підвищується роль внутрішніх джерел мотивації, таких як прагнення бути корисним, принести користь іншим, передати знання й підтримку, зберегти національну ідентичність через освітню місію. Це підтверджує тезу про те, що у форс-мажорних ситуаціях зростає значущість гуманістичного змісту професійної діяльності педагога.

Самореалізація педагога в період війни, таким чином, трансформується у поліструктурний феномен, що включає емоційно-вольову саморегуляцію, здатність до інноваційної педагогічної діяльності, смислове наповнення праці, а також активне соціальне служіння. Основним психологічним показником при цьому виступає рівень інтегрованості "Я"-образу, здатність до конструктивної рефлексії та наявність цілісної життєвої перспективи, незважаючи на зовнішню невизначеність [2].

Отже, в умовах війни психологічні показники самоактуалізації та самореалізації педагогів набувають якісно нового звучання, оскільки йдеться не лише про індивідуальний розвиток, але й про збереження освітньої, моральної й духовної стабільності суспільства. Саме вчителі стають тими агентами змін, які через власну внутрішню стійкість і здатність до самореалізації підтримують соціальну цілісність у період колективної травми.

Література

1. Аніщенко О.В. Смисложиттєві орієнтації у професійній діяльності педагога/ Я - концепція академіка Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості: зб. наук. пр. редкол. І.А. Зязюн, О.М. Отич та ін. Київ: ПООД НАПН України, 2014. С. 174-181.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: *Навч.-метод. видання*. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
3. Старинська, Н. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Київ, Україна: Інтерсервіс 2015, 158 с.
4. Татаурова-осика, Г. П. Технологія визначення професійної придатності та професійно важливих якостей особистості. *Збірник наукових праць "проблеми сучасної психології"*, 2009, 2.6.

Алла Шевенко

ПРО ЗАПОЧАТКУВАННЯ РОБОТИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ШКОЛИ ПІДГОТОВКИ РАДНИКА З ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Дистанційна школа підготовки радника з профорієнтації для закладів загальної середньої освіти виникла у форматі виконання планової теми як інтелектуальний продукт, який можна впроваджувати у практику підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Проблема вибору професії постає перед кожним випускником і цей крок здобувачі освіти здійснюють індивідуально: одні орієнтуються на оцінки з конкретних предметів, інші втілюють мрію своїх батьків, хтось покладається на випадок і удачу, а хтось взагалі не переймається майбутнім, бо воно є непередбачуваним. Зазвичай основними радниками щодо вибору професії виявляються батьки, і добре, якщо вони шукають можливості відвідання профконсультанта, реєстрації на платформі профорієнтації та розвитку кар'єри Центру зайнятості тощо [3]. Радник з профорієнтації, який безпосередньо контактує зі здобувачами освіти набагато краще розуміє інтереси та можливості своїх учнів, педагогічний працівник, щоденно контактуючи з учнями бачить їх ресурсні сторони та сторони, які потребують корекції, у процесі щоденної взаємодії між підлітками та вчителями встановлюються довірливі стосунки. Ці умови є ефективними і будуть сприяти здійсненню функціоналу радника з профорієнтації, який є нагальною потребою для оновленої старшої профільної школи. Як зазначається у МОН України «У 2027 році має запрацювати профільна середня освіта як продовження реформи НУШ. Після 9 класу учень чи учениця вступатиме в академічний ліцей, обираючи профіль і предмети, та поглиблено готуватиметься до здобуття фаху. Інший шлях – заклад професійної освіти або коледж» [4].

Отже, послуги радники з профорієнтації будуть належними щодо допомоги здобувачам освіти у здійсненні свідомого життєвого вибору.

Наступний 2025-2026 навчальний рік буде пілотним щодо упровадження реформи профільної школи, і не виникає сумнівів, що дистанційна школа підготовки радників з профорієнтації для закладів загальної середньої освіти дуже вчасно готова до реалізації поставлених завдань.

Методичне забезпечення роботи дистанційної школи здійснюється на основі навчальної програми «Підготовка радника з профорієнтації для закладів загальної середньої освіти» для підвищення кваліфікації педагогічних працівників [2]. Програму розроблено у відповідності до нормативно-правової бази: Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про фахову передвищу освіту», Закону України «Про професійний розвиток працівників», Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»,

порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 800 зі змінами від 27.12.2019 року № 1133, методичні рекомендації для професійного розвитку науково-педагогічних працівників, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 04 грудня 2020 року № 1504.

Доцільність навчальної програми дистанційної школи полягає в опрацюванні основних нормативно-правових документів, що регламентують роботу радника з професійної орієнтації; детальному висвітленні закономірностей вікової динаміки здобувачів освіти та формування ціннісно-смыслових установок щодо вибору подальшого навчального закладу, вибору майбутньої професії та успішної самореалізації учнівської молоді.

Проходження навчання у дистанційній школі передбачає можливість подальшого розширення та поглиблення професійних знань, умінь, навичок педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти у системі неформальної та інформальної освіти.

Робота дистанційної школи підготовки радника з профорієнтації для закладів загальної середньої освіти буде здійснюватись з урахуванням рекомендацій, що окреслені у Концепції профорієнтації в НУШ щодо організації та проведення профінформаційних івентів, здійснення профдіагностики та профконсультування здобувачів освіти тощо [1].

Навчання розраховано на 30 годин (1 кредит 3 ЄКТС). Змістове наповнення спрямоване на поглиблення знань нормативно-правової сторони діяльності педагогічних працівників у напрямі профорієнтації та розширення уявлень про сучасні виклики та можливості у сфері профорієнтаційної допомоги, набуття профорієнтаційних компетенцій та профілактики хибного професійного вибору, вдосконалення наявних компетенцій, надання фахових профорієнтаційних послуг здобувачам освіти закладів загальної середньої освіти.

Література:

1. Концепція професійної орієнтації у Новій українській школі. Режим доступу: <https://nus.org.ua/news/kontseptsiya-proforiyentatsiyi-v-nush-gromadske-obgovorenniya-dokumenta/>
2. Навчальна програма «Підготовка радника з профорієнтації для закладів загальної середньої освіти» для підвищення кваліфікації педагогічних працівників [к.психол.н. А.М. Шевенко]; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. 2023. – Київ: [Б. в.], 2024. – 24 с. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743898/>
3. ПЛАТФОРМА З ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ КАР'ЄРИ. Офіційний Інтернет-портал Державної служби зайнятості України. Сервіс з он-лайн тестування. Режим доступу: <https://profi.dcz.gov.ua/>
4. Профільна, сучасна та автономна. Якою може й має бути старша школа в Україні. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/news/profilna-suchasna-ta-avtonomna-yakoyu-mozhe-y-mae-buti-starsha-shkola-v-ukraini>

Читання завершилися підбиттям підсумків та формулюванням пропозицій щодо актуальних питань та перспектив розвитку професійної орієнтації різних вікових та соціальних категорій населення з врахуванням психологічних, медичних і правових аспектів реалізації цього процесу в сучасних реаліях України.

РІШЕННЯ

XV Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича «Профорієнтація: стан і перспективи розвитку»

1. Організація та проведення низки авторських вебінарів та майстер-класів, спрямованих на висвітлення профорієнтаційної тематики.
2. Надання за запитом профконсультацій щодо професійної переорієнтації дорослого населення в умовах сучасних світових змін.
3. Започаткувати роботу дистанційної школи підготовки радників з профорієнтації для закладів загальної середньої освіти.
4. Приділяти особливу увагу професійній орієнтації та переорієнтації спеціалістів у спектрі військових спеціальностей.

АВТОРИ ЗБІРНИКА МАТЕРІАЛІВ

- Баніт Ольга** – доктор педагогічних наук, старший дослідник, головний науковий співробітник відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, olgabanit@ukr.net
- Бартош Святослав** – аспірант Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, bartosh.s.b@gmail.com
- Башук Людмила Петрівна** – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології Університету Григорія Сковороди в Переяславі, керівник Студії живопису та арт-терапії «Malen» при спілці майстрів Переяславщини «Мистецтво життя».
- Бех Іван Дмитрович** – доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту проблем виховання НАПН України. ipv_info@ukr.net
- Богдан Олена** – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту політичної і соціальної психології НАПН України, olena.bohdan.ua@gmail.com; olena.bohdan.ua@gmail.com
- Боднарук Ірина** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, irina.bodnaruk21@gmail.com
- Василькевич Ярослава** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Університету Григорія Сковороди в Переяславі, v.yaroslava15@gmail.com
- Вікторія Ворожбіт-Горбатюк** – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені акад. В.В. Сташиса НАПН України, gorbatykvv@ukr.net
- Голощук Каріна** – Поліський національний університет, mail@polissiauniver.edu.ua
- Губіна Ганна** – кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПН України, guanayleo@gmail.com
- Дем'яненко Алла** – аспірантка 2 року навчання Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, allynichka20@meta.ua.
- Дзюбко Людмила** – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії психології навчання ім. І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, ldzubko@ukr.net
- Дорофей Світлана** – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, dorofeysv4@gmail.com
- Дудар Олена** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Університету Григорія Сковороди в Переяславі, dudarlenushka@gmail.com
- Дуткевич Тетяна** – кандидат психологічних наук, професор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, tetvik77@gmail.com

- Засць Іван** – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології праці ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України, vanjuha87@ukr.net
- Іванова Оксана** – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, e-mail – oksanavikt2017@gmail.com
- Ігнатович Олена** – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, lena_ignat70@ukr.net
- Калюжна Тетяна** – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, tt-dd-kk@ukr.net
- Кікінежді Оксана** – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, okiki77777@gmail.com
- Коляда Максим** – аспірант Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України
- Кохан Вероніка** – кандидат юридичних наук, старший дослідник, зав. відділом правового регулювання структурно-технологічного розвитку економіки Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України, veronikak619@gmail.com
- Літвін Юлія** – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, litvinkayulya@gmail.com
- Любич Анна** – кандидат юридичних наук, старший дослідник, учений секретар НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, e-mail: anna.n.l@ukr.net
- Міськов Геннадій** – аспірант, молодший науковий співробітник відділу наукового інформаційного-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, м. Київ, Україна ittek@ukr.net
- Михалець Анастасія** – магістрантка кафедри практичної психології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
- Отрошевська Наталія** – здобувачка Магістерського рівня, спеціальності 053 «Психологія», Університету Григорія Сковороди в Переяславі.
- Павлик Наталія** – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, kirilitsa077@gmail.com
- Парасей-Гочер Аліна** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології ПВНЗ «Український гуманітарний інститут», paraseyalina@gmail.com
- Піддячий Микола** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу інноваційних

технологій в освіті обдарованих Інститут обдарованої дитини НАПН України, pmnapn@gmail.com

Подрез-Ряполова Ірина – кандидат юридичних наук, завідувач наукового відділу правового забезпечення інноваційної діяльності НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, learnwisdom40@gmail.com

Репетій Світлана – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, arapaschenkoia@meta.ua

Рибалка Валентин – доктор психологічних наук, професор, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи НАПН України, Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, valentyn.rybalka@gmail.com

Рик Ганна – аспірантка 3 курсу психології Університету Григорія Сковороди в Переяславі, gannaryk@gmail.com

Свідерський Ігор – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, igorochock0204@gmail.com

Селіванова Ірина – кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, Selivanovaoven@gmail.com

Сердюченко Юлія – здобувачка ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки Запорізького національного університету.

Сіньова Людмила – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу правового регулювання структурно-технологічного розвитку економіки НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, провідний юрист Центру соціального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Sinyova@ukr.net

Сова Тетяна – студентка 2 курсу аспірантури кафедри Практичної психології, Київський столичний Університет імені Бориса Грінченка

Станкевич Тетяна, Єлізарова Олена, Гозак Світлана, Парац Алла – ДУ «Інститут громадського здоров'я ім.О.М.Марзеєва НАМНУ», school_health@meta.ua

Стріжкова Алла – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, vaschenko.alla@gmail.com

Татаукрова-Осика Галина – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології праці ІПООД України імені Івана Зязюна НАПН України, g.tataurowa@gmail.com

Шевенко Алла Миколаївна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології праці ІПООД України імені Івана Зязюна НАПН України. shevenkoalla@ukr.net

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Збірник матеріалів

XIII Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича
за редакцією Н.В. Павлик

Умовних друкованих аркушів 8,2

Інтернет-видання